

På lag med framtida.

Venstres
stortingsvalgprogram
2017-2021.

VENSTRE

Utgitt av Venstres Hovedorganisasjon © juni 2017

Trykk: Zoom Grafisk

Forord

Venstres landsstyre oppnevnte i oktober 2015 en egen programkomite for Venstres stortingsvalgprogram for perioden 2017-2021.

Komiteen besto av Terje Breivik (leder), Guri Melby (nestleder), Abid Q. Raja (nestleder), Jonas Stein, Ida Gudding Johnsen, Maren Hersleth Holsen, Marit Veia, Tord Hustveit (Norges Unge Venstre), Amanda Schei (Norges Venstrekvinnelag), Magne Bartlett (Norges Liberale Studentforbund), André Skjelstad (1. varamedlem) og Inger Noer (2. varamedlem).

Monica Tjelmeland og Christian Grønlie Herzog har vært sekretærer for komiteens arbeid.

Gunhild Berge Stang var medlem av komiteen til hun trakk seg 23. mai 2016. Morten Grinna Normann deltok for Norges Liberale Studentforbund fram til juni 2016.

Komiteen la fram sitt førsteutkast 1. september 2016. Førsteutkastet var ute til høring blant Venstres medlemmer fram til 1. november. Basert på nær 2 200 forslag og innspill la komiteen fram sitt andre og endelige utkast 16. desember 2016 med ny høring blant lokal- og fylkeslag fram til 17. februar 2017.

Venstres landsstyre behandlet programutkastet og innkomne endringsforslag, ca. 2 300 stk., på sitt møte 4. og 5. mars 2017 og gjorde så sin innstilling til landsmøtet.

Venstres landsmøte i Ålesund 31. mars - 2. april 2017 behandlet og vedtok endelig program basert på denne innstillingen.

Innhold

1	Kunnskap og like muligheter.....	6
2	Forskning og høyere utdanning i verdensklasse.....	15
3	Ta vare på naturen.....	21
4	Et klimavennlig samfunn.....	29
5	Mer miljøvennlig transport.....	36
6	Grønn by- og stedsutvikling.....	44
7	Grønn og bærekraftig økonomi.....	49
8	Et mangfoldig, nyskapende og grønnere næringsliv.....	56
9	Bærekraftige ressurser fra jord og hav.....	64
10	Fremst på IKT og digitalisering.....	75
11	En familiepolitikk som setter barn i sentrum.....	80
12	Arbeids- og velferdssamfunnet.....	85
13	Innvandring og integrering.....	92
14	Pasienten i sentrum.....	101
15	En inkluderende boligpolitikk.....	113
16	Mangfoldig og fritt kulturliv.....	117
17	Liberale rettigheter.....	127
18	Levende folkestyre og en mer effektiv offentlig sektor.....	135
19	Trygghet og rettssikkerhet.....	141
20	Fremtidsrettet forsvarspolitik.....	149
21	Globale utfordringer – vårt ansvar.....	155

Detaljert innholdsfortegnelse 166 Stikkordsregister 170

A young child with dark hair and a green striped shirt is shown from the chest up, sitting at a wooden table. The child has a wide, open-mouthed smile and their arms are raised in the air, fists clenched in a gesture of excitement or triumph. On the table in front of the child are several colorful toys, including red and yellow blocks, and a spiral-bound notebook. The background is a plain, light-colored wall. A large, white text overlay is positioned in the lower right quadrant of the image, enclosed within a thick orange border.

**1 Kunnskap
og like
muligheter.**

En av de viktigste oppgavene vi har er å sørge for at barna våre får en god oppvekst. Trygge og lykkelige barn gir innovative og handlekraftige voksne. En lekende og lærerik barndom legger grunnlaget for et godt voksenliv. Barnehagen og skolen er våre viktigste fellesinstitusjoner, og skal sikre alle barn gode muligheter til å leve sine liv slik de ønsker.

Utdanning er et hovedsatsingsområde for Venstre. Utdanning er det viktigste tiltaket for å utjevne sosiale, økonomiske og helsemessige forskjeller mellom folk. Dessverre er det sånn i dag at forskjellene mellom de sterkeste og de svakeste elevene øker underveis i utdanningsløpet, og at sosial bakgrunn har sterk og vedvarende effekt på elevenes prestasjoner. Gode lærere med sterk fagkompetanse er den enkeltfaktoren som betyr mest for en god skole. Venstre vil derfor fortsette satsingen på etter- og videreutdanning for lærere og barnehageansatte.

Innsatsen for å sikre barn en lærerik skolegang begynner i barnehagen, blant annet gjennom et aktivt og bevisst arbeid med språkstimulering. Språk er avgjørende for læring, kommunikasjon og sosiale relasjoner. Barnehagene må få tilbud om å øke kompetansen på barns språkutvikling slik at de raskt kan sette inn tiltak og sikre at barn får utvikle et rikt ordforråd.

Venstre vil gi barn og unge et utdanningssystem som holder høyt internasjonalt nivå. Utdanning og arbeid er samfunnets viktigste tiltak for å forebygge fattigdom og nye sosiale skillelinjer i befolkningen.

Venstres viktigste kunnskapstiltak er

- større vekt på praksisopplæring i lærerutdanningen og barnehagelærerutdanningen
- kompetanseheving hos ansatte – både i barnehagen og i skolen
- økt status for lærere gjennom høyere krav til utdanning og sertifisering, og ved at etter- og videreutdanning reflekteres i lærernes lønn

«Venstre vil ha mer, og mer variert, kompetanse i barnehagene.»

«Venstre vil gjøre språkopplæringen i barnehagene bedre.»

1.1 Barnehage for alle barn

Barnehagen er det stedet små barn tilbringer mest tid utenfor familien. Barnehagen skal være med på å gi ungene våre en god start på livet både som selvstendige individer og i samkvem og samspill med andre. Det skjer ikke av seg selv. En god barnehagedag ledes av dyktige voksne som inspirerer når de kan, gir rom for lek når de bør og trøster når det trengs. Venstre vil ha flere dyktige fagfolk i barnehagene for å skape en god oppvekst for flere.

Venstre vil

- innføre en lovpålagt minimumsnorm for bemanning i barnehagene
- ha kompetansekrav og videreutdanningsopplegg for barnehagelærere og assistenter
- øke andelen ansatte med barnefaglig kompetanse og barnehagelærerutdanning i barnehagene
- styrke rekrutteringen av menn til barnehagene
- øke rekrutteringen av andre faggrupper med barnefaglig kompetanse i barnehagen
- legge til rett for økt bruk av digitale verktøy i en pedagogisk sammenheng
- starte mobbeforebygging allerede i barnehagen
- ha seksualitet og grensesetting som tema i barnehagene
- åpne for flere stillingskategorier i barnehagene, for eksempel barnehagelektor, som vil styrke både rekrutteringen og den forskningsbaserte barnehagevirksomheten

1.2 Barnehage

De fleste barn i Norge går i barnehage. Det er likevel sånn at mange av dem som trenger det aller mest ikke benytter tilbudet. Venstre vil ha gratis barnehage for alle barn i lavinntektsfamilier, samtidig som vi styrker kvaliteten og valgmulighetene i barnehagene.

Venstre vil

- ha gratis barnehage for alle barn i lavinntektsfamilier
- ha løpende opptak i barnehagene
- åpne for kvelds åpne barnehager, kombinert med makstid per døgn og uke
- legge til rette for et mangfold av ulike barnehager
- sikre en forsvarlig finansiering av private og ideelle barnehager
- gi barn i asylmottak rett til barnehageplass

1.3 Bedre språkopplæring i barnehagen

Språk er nøkkelen til like muligheter i skolen og i samfunnet. Venstre vil åpne for at læring, spesielt språkopplæring, kan få en større plass i barnehagene, men ønsker ikke noen norm for hvor mye barna skal kunne. Læring må skje gjennom lek, og gode pedagoger må selv ha rom til å lage tilpassede opplegg. I Norge har vi flere språk, og vi har en forpliktelse til å gi det samme tilbudet både til barn med samisk morsmål og til barn som snakker tegnspråk. Det må tydeliggjøres at tegnspråk er et språk, og ikke et spesialpedagogisk tiltak.

Venstre vil

- innføre krav om norskkunnskaper og sikre tilbud om ekstra norskopplæring for ansatte i barnehagen
- ha gratis kjernetid til barn med behov for ekstra opplæring i norsk eller samisk
- ha en tydelig barnehagelov som ivaretar barns rett til å bruke morsmålet sitt, og som understreker betydningen av tidlig innsats
- ha tidlig innsats ved behov for språkopplæring gjennom enklere søknadsprosess og raskere vedtak
- at barnehagene skal ha mulighet til å igangsette tiltak som spesialpedagogisk hjelp og språkopplæring

«Venstre vil gjøre læreryrket mer attraktivt.»

1.4 Skole for læring og like muligheter

En av de viktigste oppgavene vi har som samfunn er å sørge for at norsk ungdom kan gå ut i både arbeidslivet og samfunnet for øvrig med solide kunnskaper og ferdigheter, men også med en nysgjerrighet og en kreativitet som kan bidra til nyskaping både i privat og offentlig sektor. Venstre vil øke satsingen på innovasjons- og entreprenørskapskompetanse i hele utdanningsløpet. Skolen skal både danne og utdanne. Skolens viktigste oppgave er å utvikle elevenes kunnskaper, ferdigheter og forståelse, og utvikle evnen til å anvende kompetansen. Den er også en viktig arena for å utvikle forståelse for demokrati, samfunnsansvar og livsmestring. I den fem-årige lærerutdanningen må det legges til rette for spesialisering i praktisk-estetiske fag. I læreplanene må det stilles krav om spesialisert kompetanse for å undervise i kunstfag og musikk i grunnskolen.

1.5 Dyktige og motiverte lærere

Gode lærere er det aller viktigste for elevenes læring. En god lærer kan faget sitt, og ser og inspirerer elevene sine. Relasjonen mellom lærere og elever er avgjørende for elevenes læringsutbytte og for deres psykososiale utvikling. Derfor må vi satse på lærerne.

Venstre vil

- sikre at nye krav til utdanning, etter- og videreutdanning og undervisningskompetanse reflekteres i lærernes lønn
- utvikle flere karriereveier i skolen, og modernisere stillingskategoriene for undervisningspersonell slik at disse reflekterer kompetansen bedre
- videreføre nasjonale rekrutteringsplaner for å sikre mange nok lærere
- sammen med lærerne gjennomgå lærernes arbeidssituasjon med tanke på å redusere skolebyråkratiet
- gjøre det økonomisk attraktivt for mastergradsutan-

nede å jobbe som lærer ved å redusere studiegjeld eller etablere en særskilt stipendordning

- sørge for tett oppfølging av nyansatte lærere med en mentor som gir råd og tilbakemeldinger
- styrke veiledningsordningen for nyutdannede lærere og førskolelærere kombinert med redusert undervisningstid den første perioden
- sørge for målrettede seniortiltak for å beholde verdifull kompetanse i skolen
- etablere flere karriereveier for lærere gjennom å legge til rette for at de kan ta universitetsgrader, eksempelvis doktorgrad, innen sitt eget praksisfelt på egen arbeidsplass
- ha mer seksualitetsundervisning inn i lærerutdanningen, både på grunnskole- og lektorutdanningen. Vi vil også legge til rette for etterutdanning og kurs i faget

1.6 Kompetanseløft for lærere

Lærerutdanningen sliter med rekrutteringen, eldre lærere slutter, og nyutdannede lærere forlater yrket. For at læreryrket skal bli attraktivt for flere, må vi ha en god og attraktiv lærerutdanning, og gode ordninger for de lærerne som allerede er i skolen. Det er viktig at utdanningen er relevant for oppgavene og utfordringene en nyutdannet lærer møter i skolen. I tillegg til solid faglig kompetanse, må lærerstudentene få god innsikt i ulike verktøy som brukes i skolen i dag, som digitale verktøy og nasjonale prøver.

Det må legges til rette for at læreryrket også kan rekruttere nye lærere fra andre yrker. Det er mange potensielle lærere i andre yrker med god utdanning og lang erfaring, men uten den nødvendige pedagogiske utdanningen. Venstre vil gjøre det enklere å ta pedagogisk utdanning parallelt med arbeid som lærer gjennom en rekrutteringsordning for nye lærere fra andre yrker.

Også dagens lærere trenger påfyll av kunnskap. Vi vil ha et kraftig løft i ordningen som gir alle lærere mulighet til å ta en formell videreutdanning, og gi lærere både rett og plikt til å fornye og videreutvikle sin fag- og yrkeskom-

petanse. Venstre vil ha en langsiktig målsetting om krav til utdanning for å undervise.

Venstre vil

- opprette flere praktisk-pedagogiske studieplasser, slik at flere studenter med en spesialisert fagkompetanse får mulighet til å bli lærere
- heve kvaliteten på praktisk-pedagogisk utdanning
- gi flere lærere et kompetanseløft gjennom tilbud om etter- og videreutdanning
- utvikle et program for å rekruttere flere fagutdannede til læreryrket
- bygge ut ordningen med systematisk videreutdanning for lærere ansatt i grunnskole og videregående skole
- kreve at nyutdannede lærere har digital kompetanse til å bruke IKT pedagogisk i læringsarbeidet
- stille krav om at skolens ledelse skal ha utdanning i ledelse
- innføre en sertifiseringsordning for lærere i samarbeid med berørte parter i utdanningssektoren

1.7 Bedre språkopplæring i skolen

Verden blir mer internasjonal, og vi har oftere jobber der vi trenger å kunne kommunisere på andre språk enn norsk. Språkopplæringen er en viktig del av grunnopplæringen, og Venstre vil stille krav til bredde i språkkunnskapene hos alle. Vi vil innføre et obligatorisk fremmedspråk i tillegg til engelsk fra 5. trinn, og vi vil gjøre det enklere for elever som har et fremmedspråk som morsmål å få formell opplæring i dette språket. I tillegg vil vi sikre likeverdige tilbud på samisk og norsk språk for barn med samisk morsmål. Elever med lærevansker skal ha mulighet til å fordype seg i norsk eller engelsk dersom en spesialpedagog anser dette som hensiktsmessig.

Det er viktig at elevene behersker både nynorsk og bokmål. For å sikre dette ønsker Venstre at elevene skal få sidemålsopplæring på et tidligere tidspunkt enn i dag, og at nynorskdidaktikk styrkes i lærerutdanningen. Både nynorsk og bokmål bør brukes i undervisningen, og ordningen med egen karakter i sidemål skal videreføres.

«Venstre vil sikre bred språkkompetanse hos elevene.»

Venstre vil gi elever som har sine læreplaner på tegnspråk likeverdige opplæringsmuligheter som elever som følger ordinære læreplaner og læreplaner på samisk.

Venstre vil

- innføre et obligatorisk fremmedspråk i tillegg til engelsk fra 5. trinn
- sikre en god opplæring i både nynorsk og bokmål, og videreføre ordningen med egen sidemålskarakter
- at elevene skal få sidemålsopplæring på et tidligere tidspunkt enn i dag
- at nynorskdidaktikk styrkes i lærerutdanningen
- sørge for økt satsning på tegnspråklige pedagoger og kunnskap om tegnspråklig opplæringsløp i de pedagogiske utdanningene
- sørge for at norsk tegnspråk kan velges som andre-språk, fremmedspråk og valgfag

1.8 Tidlig innsats og tilpasset opplæring

Skolene trenger kompetanse i å forebygge og avdekke eventuelle lærevansker, og ressurser til raskt å kunne sette inn ekstra støtte og veiledning ved behov. Norge bruker mesteparten av de spesialpedagogiske ressursene sent i skoleløpet i stedet for å fange opp utfordringene tidlig. Venstre vil endre den spesialpedagogiske oppfølgingen slik at tiltak iverksettes tidlig og følges opp på en god måte.

Nasjonale prøver og kartlegginger gjør det lettere å sørge for ressurser til de skolene der behovet er størst. De kan også brukes til å vurdere den enkelte elevs måloppnåelse og utvikling, og slik bidra til at eleven får mer tilpasset opplæring.

Venstre vil

- ha logoped og spesialpedagogisk og psykologisk kompetanse tilgjengelig for hver enkelt skole
- at spesialpedagogisk undervisning gis av pedagoger

«Venstre vil sikre at elever og lærere har digital kompetanse.»

- tilby foresatte veiledning i hvordan de kan følge opp skolearbeidet og skolehverdagen
- ha åpenhet om resultatene på de nasjonale prøvene slik at både foreldre, lærere, rektorer og skoleeiere har kunnskap om kvaliteten på skolen
- følge opp skoler og kommuner som over tid har svake prestasjoner gjennom målrettet veiledning og nødvendige ressurser

1.9 Digital kompetanse

Norsk skole står midt i en digital revolusjon. Mens store deler av det norske samfunnet i større eller mindre grad har blitt digitalisert, henger mange skoler etter. Framtidens skole skal utdanne elever i en stadig mer digitalisert hverdag. For å kunne delta i et arbeidsliv og samfunnsliv i konstant endring og utvikling, er digital kompetanse en forutsetning. Det er behov for en langsiktig og systematisk satsing på digital kompetanseheving både for lærere og elever, og dette arbeidet bør starte tidlig i grunnskolen. Digitale læremidler har potensiale til å forbedre og effektivisere tilbakemeldinger mellom lærer og elev betydelig, og dermed gi mer tilpasset opplæring, noe som vil være viktig for elever med særlig oppfølgingsbehov.

Det er på høy tid at programmering kommer inn i norsk skole, enten som et eget fag, eller som en del av andre fag. Programmering er en nødvendig ferdighet i et stadig mer digitalisert samfunn, og det er viktig at barn og unge ikke bare er i stand til å bruke, men også til å skape digitalt innhold og digitale tjenester. I tillegg bidrar programmering til å fremme kreativitet, og lærer folk å samarbeide og kommunisere via et felles språk.

Venstre vil

- styrke lærerne og skoleledernes kompetanse i elevenes bruk av digitale medier, herunder sosiale medier og nettbasert dialog
- opprette en offentlig nasjonal portal for digitale læ-

«Venstre vil at både skoler og skoleeiere skal ta mobbing på alvor.»

- remidler for norske og utenlandske leverandører, hvor skolene kan kjøpe digitale læremidler subsidiert gjennom offentlige tilskudd
- få inn programmering/koding som en del av læreplanen
- fjerne moms på digitale læremidler slik at disse likestilles med trykte lærebøker
- gi flere lærere videreutdanning innen IKT og sikre IKT i undervisningen som en del av lærerutdanningen
- innføre en ekstra uketime i grunnskolen øremerket IT/IKT/programmering
- sette krav til minstestandarder for digitale verktøy og innføre støtteordninger for investering i smartboards, IKT-verktøy og infrastruktur

1.10 Trygt og godt skolemiljø

Mobbing kan aldri tolereres. Mobbing blir mer og mer flyttet over på de digitale arenaene som elevene bruker. Kunnskap om digitale medier er ferskvare. Skoleledere og lærere bør jevnlig oppdateres på elevers bruk av sosiale medier. Et inkluderende og trygt skolemiljø krever systematisk innsats. Venstre vil ha mer oppmerksomhet om arbeidsmiljøet for elevene. Ingen lærer godt i et rom med dårlig luft eller dårlig akustikk. Fysiske forhold ved skolen påvirker både trivselen og læringsutbyttet til elevene, og elevene har krav på et godt inneklima. Vi mener at staten må bidra økonomisk så fylkene og kommunene kan klare å rehabilitere og bygge gode skolebygg.

Venstre vil

- at skoleeier skal ha et tydelig ansvar for å følge opp hver enkelt skoles arbeid med det psykososiale miljøet
- at Fylkesmannen skal ha mulighet til å ilegge skoleeier tvangsmulkt hvis oppfølgingen av mobbesaker ikke er god nok
- innføre mobbeombud i hver region, og samtidig gjennomgå ombudsstrukturen for utdanningssektoren
- videreføre rentekompensasjon for oppgradering av

«Venstre vil at SFO skal være gratis for lavinntektsfamilier.»

offentlige skolebygg og utvide den til også å gjelde friskoler

- stimulere til mer bruk av offentlig-privat samarbeid (OPS) ved bygging av nye skoleanlegg
- gjennomføre universell utforming av samtlige offentlige undervisningsbygg i løpet av ti år

1.11 En helhetlig skolehverdag

Venstre mener skoledagen er lang nok som den er. Skolefritidsordningen (SFO) skal ikke være en utvidelse av den obligatoriske skoledagen, men et frivillig supplement til skolen på linje med andre fritidsaktiviteter. Alle barn bør få mulighet til å delta på SFO, og Venstre vil derfor at SFO skal være gratis for lavinntektsfamilier. Vi vil også utvikle dagens skolefritidsordning gjennom en rammeplan og et bredere tilbud av aktiviteter.

Venstre vil

- at SFO skal være gratis for lavinntektsfamilier
- innføre rammeplan for skolefritidsordningene
- at SFO skal inkludere flere aktiviteter innenfor ernæring, kunst og kultur
- inkludere kulturskolen i aktivitetstilbudet
- bedre utdanningen for pedagoger i SFO
- tilrettelegge for forsøk med skolemåltid i grunnskolen

1.12 Friskoler som supplement til den offentlige skolen

For Venstre representerer friskolene et viktig supplement til den offentlige skolen. Friskoler kan bidra med nytenkning og gi nye erfaringer om pedagogikk og organisasjonsformer. I tillegg bidrar de til større valgfrihet for foreldre og barn. Det er viktig at livssyn, alternativ pedagogikk eller kvalitet legges til grunn når nye friskoler skal godkjennes, og skolenes pensum må kvalitetssikres slik at alle barn får den kunnskapen de har rett på.

«Venstre vil at friskoler skal være tilgjengelige uavhengig av foreldrenes økonomi»

Venstre vil at friskoler skal være tilgjengelige uavhengig av foreldrenes økonomi, og det må settes klare grenser for hvor mye skolepenger hver elev skal betale. Friskoler skal ikke ha anledning til å generere fortjeneste til eierne gjennom direkte eller indirekte utbytte.

Venstre vil

- lage et regelverk som sikrer at eierne av friskoler ikke tar ut direkte eller indirekte utbytte fra friskoler som har offentlig finansiering
- at friskoler skal beholde statlig støtte for elevene de har ansvar for selv om elever har ubegrunnet fravær ut over 20 dager
- ha krav om minimum antall elever for at en friskole skal bli etablert
- ikke godkjenne friskoler dersom en etablering vil medføre negative konsekvenser for det offentlige skoletilbudet

Fakta: Friskoler

Friskoler er privatskoler med offentlig finansiering. De fleste friskoler er livssynsskoler eller skoler med en alternativ pedagogisk retning, men det er også åpnet for etablering av yrkesfagskoler med alternative studietilbud og profilskoler med en særlig faglig spesialisering.

1.13 Mangfold i videregående opplæring

Venstre mener fagutdanningene i videregående opplæring må bli mer praksisnære og mindre teoretiske. Et mangfold av studieretninger gir eleven teoretisk og praktisk fagkompetanse og mulighet til å oppnå fagbrev. For mange handler det om å realisere sin drøm og sitt talent, og det er derfor viktig å sikre at opplæringen fra starten av gir mulighet til å praktisere faget.

«Venstre vil styrke samarbeidet mellom skolene og arbeidslivet.»

«Venstre vil jobbe for at flere fullfører videregående skole.»

Studiespesialiseringene har til hensikt å gi et solid grunnlag for videre studier på høyskoler og universiteter. Gode lærere, tett oppfølging av den enkelte elev og et godt læringsmiljø er viktig for at eleven skal få fullt utbytte av spesialiseringen. Venstre mener det bør være rom for at ulike skoler kan ha ulik profil, og at elevene fritt kan velge hvilken skole de ønsker å gå på.

Venstre vil

- opprette en egen rådgiverutdanning for å sikre elever god veiledning
- fjerne kravet om generell studiekompetanse ved enkelte studietilbud for å gjøre det enklere å ta høyere utdanning for elever med fagbrev
- at det skal være enklere å kombinere praktisk arbeid og teori på yrkesfagslinjer. Allerede fra første trinn skal man få praktisk erfaring med faget sitt. Vekslingsmodellen bør tilbys ved flere skoler
- at utstyrsparkene ved skolene tilsvarer de man finner i arbeidslivet
- gi alle elever som ikke har fullført fagopplæring et individuelt utformet kompetansebevis. Dette kan hjelpe eleven til å komme i arbeid, på tross av manglende fagbrev
- evaluere ordningen med påbygg og gjøre det mulig å fullføre påbyggingsåret over to år
- legge til rette for at det blir enklere for elevene å skifte studieretning fra studiespesialisering til en fagutdanning

1.14 Samarbeid mellom skole og arbeidsliv

Et godt samarbeid mellom skolene og arbeidslivet er viktig, både for elevene og næringslivet. Næringslivet trenger at elevene vet hvilken kompetanse som etterspørres i arbeidslivet. Elevene trenger praksis for å bli gode fagfolk. Praksis som lærling er nødvendig for å oppnå fagbrev, og Venstre vil legge til rette for at alle elever får

tilpasset lærlingetilbud og kan fullføre utdanningen sin. For bedriftene kan det være både ressurs- og tidkrevende å følge opp lærlinger. Derfor må det bli enklere og rimeligere for bedriftene å ta inn lærlinger.

Venstre vil

- fjerne arbeidsgiveravgiften for lærlinger
- øke lærlingtilskuddet til næringslivet
- etablere flere læreplasser i staten og kommunene
- stille krav om å bruke lærlinger ved offentlige anbud
- sikre gode tilbud, både for unge og voksne, innen tradisjonelle håndverksfag og små eller kulturelt verneverdige fag
- utbedre regelverket rundt utlysning av anbud slik at det kommer tydelig fram at bedrifter som har tatt inn lærlinger vil kunne ha et fortrinn
- utvide lektor II-ordningen til å inkludere flere fag slik at man får andre fagpersoner enn lærere inn i skolen

1.15 Bedre oppfølging for å hindre frafall

Tre av ti ungdommer dropper ut av videregående skole før de er ferdige. Det er oftest de svakeste elevene som slutter, og de som ikke fullfører videregående skole er overrepresentert blant arbeidsledige og uføre. Mange elever slutter også på skolen på grunn av utfordringer som har lite med skolen å gjøre, slik som psykisk sykdom, rusproblemer, vanskelige hjemmeforhold eller graviditet. Derfor er det viktig at skolene har gode støttetjenester for elever som trenger annen type hjelp og støtte enn det læreren kan gi. Skolene har et ansvar for å tilby den spesialpedagogiske kompetansen som er nødvendig for å hjelpe elever som trenger tilpasset opplæring. Venstre vil sette inn støttetiltak mye raskere enn i dag. Prosessen med utredning, vedtak og utforming av tilbud må avbyråkratiseres og forenkles. Vi vil myke opp opplæringsloven for å gjøre det mulig å få reelt tilpasset undervisning. For eksempel må det bli mulig å gi spesi-

alundervisning i egne klasser eller ved egne skoler hvis elever eller foresatte ønsker det.

Venstre vil

- videreutvikle skolehelsetjenesten med flere helse-søstre og bedre tilgang på psykologer, samt andre relevante fagdisipliner
- sørge for forbedret koordinering mellom barnevern, helsetjeneste og skole for elever som trenger støtte
- etablere rådgiverteam med spesialpedagogisk, psykologisk og yrkesveiledningskompetanse i alle kommuner
- utvide tilbud om forsterket Vg3 for elever som ikke har fått tilbud om læreplass
- oppheve fristen for å ta ut ungdomsretten til videregående opplæring
- gi mulighet til å ta opp igjen fag fra ungdomsskolen
- gi elever som ikke har fått karakter i enkeltfag på videregående muligheten til å ta opp fagene i løpet av sommerferien
- øke bruken av praksisbrev og lære kandidatordningen for en mer skreddersydd videregående opplæring
- legge til rette for en mer praktisk opplæring i ungdomsskolen, blant annet gjennom praksisretting av undervisningsfagene og lokal frihet til å etablere valgfag
- evaluere fraværsgrensen i videregående opplæring
- videreutvikle forsøk med ungdomslos for å fremme nærvær i skolen

1.16 Studieforbund

Venstre mener frivillig sektor gjennom studieforbundene spiller en viktig rolle i kompetansepolitikken. Studieforbundene representerer en arena for opplæring som ikke er bundet av pensum og eksamen, men som like fullt er svært verdifull for lokalsamfunn, arbeidslivet, organisasjoner og enkeltmennesker i hele landet. Studieforbundene er byråkratiske og støtter opp om opplæringstilbudet som foregår i frivillig sektor. De utgjør en åpen og tilgjengelig læringsarena for alle, med et særlig potensial for å nå grupper i utenforskap. Mangfoldet av kurs og tema er godt egnet til å motivere mennesker inn i aktiv læring. Studieforbundene driver et viktig arbeid med

«Venstre vil styrke folkehøyskolene og studieforbundene.»

demokratiopplæring, skaper møtesteder, og er arena for inkludering. Studieforbundene er særlig viktige for å ta vare på og formidle kultur og tradisjoner og tilbyr ofte opplæring på fagfelt hvor det ikke finnes andre kommersielle eller offentlige tilbydere. Venstre vil styrke kompetanseheving i og gjennom frivillig sektor for å skape flere gode, desentraliserte og tilpassede læringsarenaer.

Venstre vil

- sikre studieforbundene tilfredsstillende finansiering gjennom økte budsjettammer
- stimulere til økt forskningsinnsats på læring i frivillig sektor
- arbeide for at studieforbundenes rett til bruk av offentlige undervisningslokaler utvides
- bidra til at studieforbundene inkluderes i arbeidet med fylkeskommunale planer for livslang læring

1.17 Folkehøyskoler

Folkehøyskoler er et viktig supplement til det øvrige skolevesenet. Dagens folkehøyskolemangfold tilbyr en rekke ulike linjer med svært varierende profil og undervisning i hele landet. Folkehøyskolene gir mange et verdifullt år med både et alternativt undervisningsmiljø og et viktig modningsår. Folkehøyskolene står i en viktig demokratisk folkeopplysningstradisjon som bidrar til dannelse, personlig utvikling og nye perspektiver på viktige samfunnsområder.

Venstre vil

- gjøre det mulig for folkehøyskoler å videreutvikle skoleslaget innenfor forutsigbare rammer
- sikre 11 måneder studiestøtte for folkehøyskolestudenter
- legge til rette for nye folkehøyskoler, for eksempel på Svalbard

A close-up photograph of a scientist wearing a white lab coat and gloves, holding a clear petri dish. Inside the dish, a small green plant with two leaves is growing in a shallow layer of water. The scientist's face is partially visible in the background, looking at the plant. The image is framed by a thick orange border.

**2 Forskning
og høyere
utdanning i
verdensklasse.**

Vi trenger kunnskap for å løse klimakrisen, helbrede sykdom, utvikle skolesystemet og skape innovasjon i offentlig og privat sektor. Kunnskap er grunnlaget for demokrati, verdiskaping og velferd.

I tillegg er kunnskap verdifullt for den enkelte. Like muligheter til utdanning er en av de viktigste forutsetningene for personlig frihet. Venstre vil at Norge skal ha et utdanningssystem i verdensklasse. Et utdanningssystem som legger til rette for intensivt internasjonalt samarbeid, og som er utformet for å dekke kunnskapsbehovene i framtidens velferdssamfunn.

Et utdanningssystem for framtida er avhengig av at det etableres fremragende forskningsmiljøer i dag. Opptrappingen av de økonomiske ressursene for forskning og høyere utdanning må være langsiktig og forpliktende. Derfor vil vi sikre solide grunnbevilgninger til universiteter og høyskoler. I tillegg vil vi fortsette å jobbe for å nå det nasjonale målet om at 3 % av BNP skal brukes på forskning.

Også forskningsinstituttene og næringslivet er en viktig del av norsk forskning, og bør være en selvsagt del av satsingen. Vi vil satse på hele spekteret av institusjoner, og legge til rette for økt samspill og samarbeid mellom de forskjellige offentlige og private forskningsaktørene.

Venstres fire viktigste mål for forskning og høyere utdanning er

- å stimulere til forskning i verdensklasse
- å øke undervisningskvaliteten på utdanningsinstitusjonene
- å sikre studentene et godt studentliv
- å legge til rette for mer forskning og innovasjon i næringslivet

«Venstre vil dyrke fram fremragende forskningsmiljøer.»

«Venstre vil satse på fri forskning.»

2.1 Forskning i verdensklasse

I Norge bruker vi store ressurser på forskning, men resultatene står ikke alltid i stil med ressursbruken. Vi vil ha et mangfold av verdensledende, internasjonaliserte forskningsmiljøer i Norge. For å få til det må vi øke bevilningene til forskning. I tillegg må vi spisse virkemidlene for å dyrke fram flere fremragende forskningsmiljøer.

Venstre vil

- satse på miljøer som er eller kan bli verdensledende innenfor sitt fagfelt
- videreutvikle ordningene med sentre for fremragende forskning (SFF), sentre for forskningsdrevet innovasjon (SFI), yngre fremragende forskere (YFF) og sentre for fremragende undervisning (SFU)
- øke finansieringen av internasjonal nettverksbygging og utenlandsopphold for unge forskere, og rekruttere aktivt i egen PhD/post.doc–populasjon til faste forsknings- og universitetsstillinger
- tilrettelegge for kommersialisering av forskning

2.2 Den frie forskningen

Den frie forskningen er forskningsinstitusjonenes største fortrinn når de skal rekruttere de beste forskerne fra inn- og utland. Forskning må formidles for å kunne anvendes, og må være tilgjengelig for alle. Vi må tørre å gå i nye, uprøvde retninger for å være relevante internasjonalt. Venstre vil at mest mulig av forskningen i Norge skal finansieres gjennom frie bevilgninger og gjennom åpne nasjonale forskningsprogrammer.

Venstre vil

- styrke den frie grunnforskningen gjennom økte basisbevilgninger til universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter
- legge til rette for mer publisering og formidling av forskning i åpne kanaler

- etablere kvalifiseringsstøtte for forskningsinstitutter som søker statlig basisfinansiering
- sikre de private institusjonene gode nok rammevilkår til å være reelle alternativer for studenter og forskere
- satse på aktiv deltakelse i EUs rammeprogrammer

2.3 Mer attraktivt å forske

I dag er forsknings- og utviklingsinstitusjonene (FoU-institusjonene) preget av mange midlertidige stillinger og relativt dårlige lønnsbetingelser. Det gjør at veien til en forskerkarriere blir lite attraktiv for mange og at kunnskapsmiljøene våre mister mange av de beste hodene. Venstre vil gjøre det mer attraktivt å bli forsker i Norge.

Venstre vil

- utarbeide nye og forpliktende opptrappingsplaner for rekrutteringsstillinger, for eksempel for stipendiater og postdoktorer
- redusere muligheten for bruk av midlertidige ansettelser
- gjøre det mulig med fast ansettelse i vitenskapelig stilling selv om man forsker i et eksternt finansiert forskningsprosjekt
- forbedre ordningene for utenlandske akademikere som vil forske i Norge og norske forskere som vil arbeide i utlandet

2.4 Mer forskning og innovasjon i næringslivet

Norges økonomiske vekst avhenger av evnen til å omsette kunnskap til ny virksomhet. Ved å stimulere til forskning og innovasjon i næringslivet, vil vi bidra til teknologiutvikling og til å skape lønnsomme og fremtidsrettede bedrifter i Norge. Fra grunnforskning, anvendt forskning og utvikling kommer det nye idéer som kan gi grunnlag for nye bedrifter.

«Venstre vil stimulere til mer nyskaping og kunnskapsoverføring mellom forskning og næringsliv.»

«Venstre vil sikre god undervisning i høyere utdanning.»

For Venstre er det viktig at ikke all forskning i næringslivet blir tvunget innom de store forsknings- og utviklingsinstitusjonene (FoU-institusjonene). Vi vil inspirere bedrifter til å satse mer på egen forskning og utvikling, både gjennom økonomiske bevilgninger og ved å legge til rette for utveksling og anerkjennelse av private aktørers forskning. Bedrifter bør også samarbeide tett med forskningsinstitusjoner. Mange norske bedrifter og forskningsmiljøer opererer internasjonalt. Derfor er det viktig å legge til rette for utenlandsk kompetanse, investeringer og næringsutvikling i Norge. Samtidig må norske forskere stimuleres til internasjonal deltakelse.

Venstre vil

- bedre SkatteFUNN-ordningen for å stimulere næringslivets forsknings- og utviklingsinnsats
- utvide gaveforsterkningsordningen for private og ideelle gaver til forskning
- videreutvikle SFI-ene (Senter for forskningsdrevet innovasjon) og NCE-ene (Norwegian Center of Expertise) for å styrke nyskappings- og næringsperspektivene i norsk forskning
- stimulere til åpen forskningsformidling
- styrke satsingen på ordningen med nærings-PhD og nærings-post.doc
- gi bedrifter større adgang til direkte fradrag for forskning og utvikling
- opprette en innovasjonsbro etter svensk modell for å bidra til at mer forskning og innovasjon med vekstpotensial omsettes i næringsvirksomhet
- forenkle dagens ordning for patentregistrering for småbedrifter
- styrke virkemidlene for regional innovasjon og samarbeid mellom forskningsinstitusjoner og næringslivet
- bidra til kommersialisering og innovasjon innen helse- og næringslivet og etablere et nytt såkornfond som øremerkes helseinnovasjon

2.5 Høyere kvalitet på utdanningsinstitusjonene

Da Venstre var regjeringspartner i den blå-grønne regjeringen i 2001–2005, var vi med på å gjennomføre den forrige store kvalitetsreformen i høyere utdanning. Reformen har utvilsomt bidratt både til å øke gjennomstrømmingen og kvaliteten på forskningen. Vel 15 år etterpå er det på tide med en ny kvalitetsreform hvor kvaliteten på undervisningen står i sentrum.

Framtidens forskere formes av dagens undervisning. Studenter som får god veiledning og konkrete tilbakemeldinger gjennom hele studiet, blir raskere ressurs i kunnskapsmiljøer. Studentene må også få kunnskap om entreprenørskap og innovasjon i studieløpet.

Venstre mener undervisningskvalitet i høyere utdanning må løftes fram og styrkes. Det må lønne seg å være en god underviser i akademien. Vi vil at det skal stilles krav til undervisningskvalitet for stipendiater, førsteamanuenser og professorer. I tillegg vil vi sørge for at framtidens forskning er internasjonal ved å sikre dagens studenter bedre muligheter for internasjonal utveksling. Desentraliserte løsninger må brukes i større grad slik at en gir flere mulighet for å studere.

Venstre vil

- at alle som underviser på universiteter og høyskoler skal ha relevant kompetanse
- gi alle studenter rett på veileder som følger dem gjennom hele studieløpet
- stimulere til utvikling av digitale læringsressurser og mer fleksible undervisningsopplegg
- utvide ordningen med å gi forskningsmiljøer med særskilt god undervisning status som Senter for fremragende undervisning (SFU)
- gi ekstra bevilgninger til de beste undervisningsmiljø-

«Venstre vil modernisere de høyere utdanningsinstitusjonene.»

ene for å motivere undervisningsinstitusjonene til å vektlegge undervisning

- sørge for at god undervisning gir merittering
- at norske institusjoner for høyere utdanning må få flere engelskspråklige studieprogrammer for å gjøre Norge mer attraktivt for internasjonale studenter

2.6 Utdanningsinstitusjonene

De siste fire årene har Norge gjennomført en reform av strukturen i universitets- og høyskolesektoren. De neste fire årene vil Venstre jobbe for at denne reformen gjennomføres fullt ut. Det betyr at undervisningsinstitusjonene må ta ut stordriftsfordelene ved sammenslåingene som er gjennomført, og at det må være en reell arbeidsfordeling mellom og internt i institusjonene. Samtidig vil vi bevilge midler til oppgradering av bygninger, utstyr og infrastruktur for å sikre moderne, nye institusjoner.

Venstre vil

- øke basisbevilgningen til universiteter og høyskoler
- øke bevilgningene til oppgradering og nyanskaffelser av forskningsmessig infrastruktur, vitenskapelig utstyr og til vedlikehold av bygningsmasse
- etablere en tilskuddsordning til infrastruktur i private høyskoler (husleietilskudd)
- revidere Samordna opptak for utdanning, blant annet ved å fjerne tilleggspoeng for virksomhet som ikke er studierelatert, og ved å la utdanningsinstitusjonene få bestemme inntakskriterier og inntakskrav til studiene i større grad
- gi studiepoeng for praksisopphold og traineeships som er relevante for utdannelsen
- likestille merverdiavgift på forskningsrapporter på papir og i digital form

«Venstre vil rekruttere de beste hodene til forskning og utdanning.»

2.7 Løft for fagskolene

Fagskoleutdanning er en kortere og mer yrkesrettet videreutdanning enn det som tilbys ved høyskoler og universiteter. Fagskoleutdanning betegnes ofte som «arbeidslivets utdanning», fordi utdanningstilbudet drives og utvikles i nært samarbeid med arbeidslivet. Dette gir gode muligheter til å skreddersy utdanningene til løpende behov for kompetanse i arbeidslivet, og det gir studentene en svært relevant utdanning. Fagskolene spiller en helt sentral rolle for å møte de kommende kompetanseutfordringene i Norge, og det er derfor behov for å løfte fagskolene.

Venstre vil

- bygge ut fagskoletilbudet og gi flere mulighet til å velge høyere yrkesfaglig utdanning
- gjennomgå finansieringen av tekniske og helse- og sosialfaglige fagskoler for å sikre at det ikke er noen usaklig forskjellsbehandling i finansieringen
- stimulere til tettere samarbeid mellom skoleeiere og med næringslivet for å heve kvaliteten og sikre praksisnær utdanning
- at rådgivingstjenestene på skolene får mer kunnskap om muligheter innenfor fagskolene
- forenkle systemet slik at fag fra fagskolen i større grad kan gi fritak for enkelte fag i en høyere grad fra universitet eller høyskolesystemet

2.8 Et godt studentliv

Utdanning skal være tilgjengelig uansett sosial bakgrunn. Venstre mener det er viktig å verne om gratisprinsippet for høyere utdanning og sikre en god studentvelferd. Det er ingen grunn til å ha studenter som ikke har tid til å studere. Derfor må det legges til rette for at studentene får gode boliger til overkommelige priser og at de får nok

«Venstre vil gi fagskolene et løft.»

økonomisk støtte til å kunne konsentrere seg om studiene.

Studentvelferd handler om å sikre gode sosiale og økonomiske rammer rundt studenttilværelsen. Hvis vi skal legge til rette for at alle skal få mulighet til å utdanne seg, må vi sørge for at studentenes har gode velferdsordninger. Et godt studentvelferdstilbud kombinert med høy kvalitet på forskning og undervisning vil også gjøre Norge attraktivt for dyktige internasjonale studenter.

Studenter trenger gode og billige steder å bo mens de studerer. I dag medfører studenttilstrømningen et stort boligpress i de større byene, både for studentene selv og for alle andre som vil leie eller eie i byen. Det viktigste grepet for å redusere leieprisen for studenter er billigere studentboliger. Samtidig letter det prispresset både på leie og kjøp av andre leiligheter. Derfor vil vi bygge 3 000 studentboliger i året.

Venstre mener at læringsmiljø er en av de viktigste faktorene for å sikre best mulig læringsutbytte i alle ledd i utdanningen. Venstre ønsker derfor å innføre en ny læringsmiljølov som tar for seg hele utdanningsløpet fra barnehagen til høyere utdanning. Loven må struktureres på en hensiktsmessig måte slik at den ivaretar de særskilte behovene for alle ledd i utdanningsløpet.

Venstre vil

- feste studiestøtten til grunnbeløp i folketrygden slik at den økes i takt med at grunnbeløpet i folketrygden økes, og ha et langsiktig mål om støttenivå på 1,5 G
- sikre innfasingen av 11 måneders studiestøtte
- innføre en ny læringsmiljølov som tar for seg hele utdanningsløpet fra barnehagen til høyere utdanning
- heve kostnadsrammen for studentboliger
- at det skal bygges minimum 3 000 studentboliger årlig, og at tilskuddet til nye boligenheter skal økes

«Venstre vil gjøre det enklere å være student.»

- gi studentsamskipnadene støtte til kjøp av eksisterende bygg for bruk og ombygging til studentboliger
- sørge for at studentboliger blir et eget reguleringsformål i plan- og bygningsloven
- at studenter som velger privat høyere utdanning skal få en del av lånet til skolepenger som stipend, særlig hvis tilsvarende utdanning ikke finnes på offentlige institusjoner
- gi studenter som er forfulgt i sitt hjemland mulighet til å fullføre studiene sine ved å gjøre ordningen «Students at Risk» permanent
- øke antall studieplasser slik at et større antall norske studenter kan utdanne seg i Norge
- bedre vilkårene for studenter med barn gjennom et nasjonalt løft for studentbarnehagene og 12 måneders studiefinansiering for studenter med barn
- utvide Lånekassens sykelønnsordning til 12 måneder
- gjøre det mulig å være delvis sykemeldt som student
- gjøre ordningen med gradert sykestipend for studenter permanent
- gi studenter rett til å ha én fastlege på hjemstedet og én på studiestedet
- at det forskes mer på studenters helse
- tilrettelegge for bedre psykisk studenthelse
- at begrepet studenthelse må defineres

**3 Ta
vare på
naturen.**

Naturen er livsgrunnlaget vårt – den sørger for at vi kan puste inn ren luft, drikke rent vann og spise oss mette hver dag. Den har også gitt grunnlag for norsk velstand og vekst gjennom jordbruk, skogbruk, reiseliv, sjømat- og petroleumsnæring. Men bruken av naturressursene må være bærekraftig. De siste 40 årene har menneskers inngripen i naturen halvert verdens bestander av dyr, planter og insekter. Måten vi bruker naturen på i dag tar vekk grunnlaget for mattrygghet, vekst, velstand og naturopplevelser for kommende generasjoner. Venstre vil stoppe og reversere naturødeleggelsene.

Økosystemer er sårbare. Vi må bygge på måter som ikke påvirker jordsmonnet og vannbalansen i sårbare områder, og på steder som ikke er jaktmarker for truede dyrearter.

Alle har krav på rent vann og ren luft. Likevel blir både vann, jordsmonn, luft og vegetasjon forurenset. Miljøgifter gir oss alvorlige helseplager vi ikke kjenner rekkevidden av. Mangel på kunnskap om farene gjør at vi ikke vet hva vi utsetter oss for. Venstre vil legge til rette for mer forskning på miljøgifter. I tillegg vil vi at det alltid skal være mulig for forbrukerne å være sikre på at produktene de kjøper er trygge og helt uten miljøgifter.

Les også kapitlet «Et klimavennlig samfunn»

Venstres viktigste miljømål er

- å sikre biologisk mangfold
- å bekjempe forurensning og miljøgifter
- å skaffe og spre mer kunnskap om miljø

«Venstre vil redusere forurensning og miljøgifter.»

«Venstre vil holde kysten ren.»

3.1 Miljøet trenger kunnskap og samarbeid

Kunnskap om naturen i det økologiske grunnkartet er viktig, og har stort potensial til å virke konfliktdempende i mange planprosesser. Derfor vil Venstre ferdigstille et økologisk grunnkart for Norge innen utgangen av 2025.

Det er kommunene som forvalter mesteparten av arealene i Norge. Det er de som skal utforme gode planer som sikrer en bærekraftig forvaltning og arealbruk og som hindrer tap av naturmangfold. For at kommunene skal kunne gjøre en god jobb, må de ha nok saksbehandlingskapasitet, god naturfaglig kompetanse, kunnskap om naturmiljøet i kommunen og god forvaltningskompetanse. Venstre mener det er nødvendig med en gjennomgang av dagens plansystem for å sikre at nasjonale natur- og kulturverdier blir tatt vare på, og vil videre jobbe for at kommunene får tilstrekkelig naturfaglig kompetanse.

Venstre vil

- sørge for en statlig og regional kvalitetssikring av arealbruken gjennom veiledning, innsigelser og klage
- ferdigstille et økologisk grunnkart for Norge med verdisetting av naturtyper, arter og landskapstyper innen utgangen av 2025
- at fjellstyrene skal sikres en statlig grunnfinansiering slik at de kan opprettholde nødvendig kompetanse og kapasitet for å videreføre og styrke dette arbeidet

3.2 Kampen mot gift og søppel

Forurensning skjer i vann, jordsmonn, luft og vegetasjon, og har ofte alvorlige følger for natur og plante- og dyrearter. Miljøgiftene kommer fra mange kilder, og det er stor variasjon i hvor farlige de er. Vi vet verken nok om omfanget eller virkningene av miljøgifter i naturen. Derfor er det nødvendig å kartlegge omfanget av miljøgifter i vann og til havs. Industri, veitrafikk og vedfyring i gamle ovner er store kilder til utslipp av flere tungmetaller og

organiske miljøgifter. I tillegg fører vedfyring og veitrafikk til helsefarlig svevestøvforurensning i de største byene.

Venstre vil

- sørge for at Norge følger opp de internasjonale avtalene om utslipp til luft og vann som vi har skrevet under på
- sørge for at miljøgifter ikke slippes ut i naturen og at gamle miljøgiftutslipp kartlegges og ryddes opp i
- redusere forurensning fra svevestøv ved å innføre lokale restriksjoner på biltrafikken
- stimulere til utskiftning til rentbrennende vedovner og pelletskaminer og øke kunnskapen om riktig fyring
- i samarbeid med idretten fase ut fluor i skismøring fordi fluorstoffet PFOA er giftig for mennesker, kan gi fosterskader hos pattedyr og mistenkes å være kreftfremkallende

3.3 Rent hav

Vår rene og produktive kyst har en stor naturrikdom, og har gitt Norge et fantastisk grunnlag for fiskeri og sjømatproduksjon. Hvis vi forvalter kystlinjen, fjordene og de marine ressursene våre på riktig måte, vil dette kunne foregå i all overskuelig framtid.

Skipstrafikken og petroleumsvirksomheten øker imidlertid risikoen for uhell og skadelige miljøkonsekvenser. Ett oljesøl kan ha enorme konsekvenser for sjøfugl, marine pattedyr og fisk. Deponering av utslipp fra gruveindustrien i fjordbunnen er en annen trussel mot fjordmiljø, gyteområder og sjømattrygghet, som dermed truer selve grunnlaget for norsk sjømatnæring. Derfor vil Venstre ha en sterk oljevernberedskap og totalforbud mot nye sjødeponier.

Venstre vil

- trappe opp støtten som går til å rydde norske strender for plastavfall og til å fiske avfall fra havoverfla-

«Venstre vil sørge for mer gjenbruk, gjenvinning og bedre avfallshåndtering.»

ten, samt øke bevilgningene til forskning rundt marin forsøpling

- ta i bruk ny teknologi for opprydding og rensing av plast i havet
- rydde opp i massene på sjøbunnen i havne- og fjordområder som er sterkt forurensset av miljøgifter fra blant annet industri og avrenning fra land
- opprette en ordning for innmelding av tapte fiskeredsaker, både for fritidsfiskere og kommersielle aktører, samt innføre en tydelig merking av fiskeutstyr
- totalforby sjødeponi av gruveavgang, og avslutte eksisterende deponier
- sikre at brønnplugging blir gjennomført når oljeselskaper forlater sine felt på norsk sokkel
- forby utskiftning av ballastvann i sårbare områder og kreve rensing
- styrke oljevernberedskapen, havariberedskapen, slepebåtkapasiteten og overvåkingen av kystmiljøet
- innføre en merkeordning og panteordning på utstyr i hav- og fiskerinæringen
- utvikle en marin renovasjonstjeneste
- styrke forskningen på fjordsystemene som unike marine økosystem
- ha en sterkere veiledning til kyst- og fjordkommunene om lokal forvaltning av marine ressurser, bl.a. bruk av lokale vernesoner for hummer
- jobbe for en justering i vannrammedirektivet/vannrammeplanen slik at marin fisk blir et kvalitetskriterium for tilstandsvurdering av miljøforholdene i fjordsystemene
- sikre utvikling av en bærekraftig havbruksnæring som tar vare på miljøet i havet, uten at havet får tilført for mye næringssalter, organisk materiale og legemidler som skader flora og fauna

3.4 Gjenvinning og gjenbruk av avfall

En stor del av den globale miljø- og ressursbelastningen skyldes et høyt forbruk av varer med kort levetid. Derfor

«Venstre vil verne mer på land.»

vil Venstre stimulere til utvikling av produkter med lengre levetid, blant annet ved økt satsing på offisiell miljømerking. Vi vil at alt avfall, som klar hovedregel, skal gjenbrukes, resirkuleres og til slutt energigjenvinnes. Venstre vil jobbe for at hele økonomien blir mer sirkulær slik at alt avfall gjøres om til ressurser i andre prosesser.

Mye av søppelet i havet er plast som ikke er nedbrytbar og som inneholder miljøfarlige stoffer. Det er derfor nødvendig å iverksette tiltak for å rydde opp i eksisterende forsøpling av havet og å redusere forbruket av plast og stimulere til økt bruk av bioplast og resirkulert plast.

Venstre vil

- innføre en plastavgift for all plast som ikke er bioplast eller er resirkulert
- øke flaskepanten og innføre flere pante- og returordninger for varer og emballasje, samt utvikle det nordiske samarbeidet om pant
- innføre forbud mot miljøskadelige produkter som tynne handleposer
- innføre forbud mot mikroplast i kroppspfleieprodukter
- fase ut bruken av gummigranulat i kunstgressbaner
- innføre gratis plastretur for private og foreninger etter strandrydding
- legge til rette for at Norge kan bidra med sin maritime kompetanse til å få hentet opp søppel i fra havbunnen, slik at det kan bli resirkulert

3.5 Vern av biologisk mangfold og sårbare områder

3.5.1 Skogvern

Skog er Norges mest artsrike naturtype og havet er det mest arealrike. Hvert år utryddes plante- og dyrearter i et unaturlig raskt tempo, og naturens evne til å opprettholde livsviktige funksjoner blir redusert. Vårt mål

«Venstre vil verne flere havområder.»

er at ingen arter og naturtyper skal utryddes som følge av menneskelig aktivitet. Venstre vil at Norge skal følge opp forpliktelsene sine etter FNs konvensjon for biologisk mangfold ved å opprette verneområder, bekjempe fremmede arter, bevare truede arter og fremme samarbeid med andre land om biomangfold.

Venstre vil

- verne 10 % av alle naturtyper
- verne 7 % av naturverdiene
- verne de delene av kyst- og havområder som har særskilt verneverdi

3.5.2 Vern på land

Venstre vil verne mer natur enn i dag. Vi vil opprette nasjonalparker for å ivareta naturmangfoldet, vi vil verne 10 % av skogen og flere av våtmarkstypene våre og vi vil videreutvikle ordningen *Utvagte kulturlandskap i landbruket* for å sikre at flere opprettholder drift som er viktig for de utrydningstruede dyre- og plantearter i Norge.

Fakta: Truede arter

Nesten halvparten av de truede artene lever i skogen. Samtidig er bare 2,9 % av den produktive skogen i Norge vernet i dag. Det finnes 16 ulike typer våtmark i Norge, og 9 av disse typene er truet. 183 truede arter har våtmark som viktigste leveområde. Våtmarkstyper som for eksempel aktive marine elvedeltaer og bløtbunnsområder er også essensielle rasteområder for trekkfugler på vei nordover eller sørover. Disse fuglene kan få store problemer når mange våtmarker forringes eller blir borte. 25 % av de utrydningstruede artene i Norge er knyttet til kulturlandskapet.

«Venstre vil restaurere ødelagt natur.»

Venstre vil

- gå inn for en supplerende nasjonalparkplan innen 2020, med forslag til nye nasjonalparker som kan sikre at et representativt utvalg av norsk natur blir vernet som nasjonalparker
- verne naturtyper og økosystemer som ikke vernes godt nok i dag
- skjøtte vernede områder på en bedre måte
- prioritere midler til frivillig vern av skog slik at man oppnår større sammenhengende verneområder og vern av et representativt utvalg av naturtyper
- utrede om staten skal ta over ansvaret for beredskapstiltak i natur/friluftsområder med masseturisme

3.5.3 Vern av havområder

Norge er en hav- og kystnasjon, og forvalter fantastiske naturverdier i sine tre havområder: Nordsjøen, Norskehavet og Barentshavet. Det er alvorlig at havområdene og kystsonen er utsatt for et stadig økende press for miljøbelastende og potensielt miljøskadelige aktiviteter. Kun 2,6 % av territorialfarvannet er vernet, og kun 1,3 % av havområdene utenfor territorialfarvannet er beskyttet. Venstre vil gi større beskyttelse til havområder, habitater og økosystemer gjennom en marin verneplan for Norge. Planen skal inkludere opprettelse av nasjonalparker til havs. Vi vil intensivere kartlegging og nødvendig vern av kaldtvannskorallrev, og utarbeide en strategi for å redusere konflikten mellom fiskeri, oppdrett og vern av korallrev og andre sårbare hav- og fjordområder.

Venstre vil

- lage en plan for marine verneområder, med mål om at 10 % av havområdene innenfor territorialgrensen, og omfattende områder utenfor, skal vernes
- innføre varig vern mot petroleumsaktivitet i spesielt sårbare områder, inkludert i og ved iskanten og polarfronten, Jan Mayen, Lofoten, Vesterålen og Senja,

«Venstre vil verne vassdragene.»

Skagerrak, Mørefeltene, Jærkysten og kystnære områder av Finnmark

3.5.4 Uberørt natur

I år 1900 hadde Norge omtrent 50 % uberørt natur. I dag er det bare omtrent 11 % inngrepsfri natur igjen. Disse områdene vil Venstre ta vare på. De er viktige for biologisk mangfold og landskap, og gir mulighet for unike naturoplevelser. Områdenes verdi for friluftsliv, turisme og forskning vil lett kunne forringes ved inngrep. Derfor er restaurering av forringet natur et viktig tiltak for å stanse tapet av naturmangfold. For å restaurere naturen, er det avgjørende å klargjøre hva som skal regnes som forringet natur i Norge.

Venstre vil

- stoppe nedgangen i arealer med inngrepsfri natur og snu det til en økning raskest mulig
- ha som mål at minst 15 % av forringede økosystemer skal restaureres innen 2025
- reetablere sammenhengende inngrepsfrie naturområder som er viktige for å gjenopprette store sammenhengende trekkruiter for villreinen
- hindre nye, fremmede arter i å etablere seg i Norge. For spesielt skadelige arter må det lages handlingsplaner for bekjemping

3.5.5 Vern av vassdrag

Verneplanen for vassdrag verner 389 vassdragsobjekter mot vannkraftutbygging, og dekker et stort mangfold av vassdrag. Den er et vesentlig bidrag til å bevare et representativt utvalg av den norske vassdragsnaturen. De senere årene har imidlertid utbyggingen av småkraft lagt et betydelig press på vassdragene i fjordarmene. Venstre mener at Verneplanen for vassdrag i alt for liten grad

«Venstre vil ta vare på biologisk mangfold.»

omfatter den kystnære vassdragsnaturen, og vil sørge for at disse også blir vernet.

Venstre vil

- utvide verneplanen for vernede vassdrag
- sørge for at områder som er tilknyttet vernede vassdrag ikke bygges ut
- utarbeide en verneplan for kystnær vassdragsnatur
- sørge for at EUs vanddirektiv implementeres på en god måte gjennom mindre bruk av unntak og utsettelse av miljømål for god vannkvalitet

Fakta: Naturmangfoldloven

Naturmangfoldloven har som mål å ta vare på naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser. All uttak, skade eller ødeleggelse av en prioritert art, samt skadelige handlinger i områder som arten er avhengig av, er forbudt. I dag har to fugle-, tre plante- og tre insektarter status som prioriterte, mens fem naturtyper har status som utvalgte.

3.5.6 Kysttorsken

Forvaltningsregimet for yrkesfiskere har ført til sterke fiskebestander i blant annet Lofoten og Barentshavet. Ny forskning fra Havforskningsinstituttet viser at bestanden til kysttorsken i Skagerrak og Ytre Oslofjord nå er på et historisk bunnivå. Nesten tre fjerdedeler av fisken i dette området fanges av fritidsfiskere som ikke er underlagt tilsvarende regime som yrkesfiskere. Venstre mener derfor at det må iverksettes tiltak for å bevare bestanden av kysttorsken i Sør-Norge.

Venstre vil

- bevare kysttorsken i Skagerrak og Ytre Oslofjord for fremtidige generasjoner

«Venstre vil verne villaksen.»

- innføre midlertidig fredning i gytefjorder og områder for kysttorsk langs kysten fra og med Østfold til og med Telemark
- vurdere begrensninger i lysfiske, bunnfiske og garnfiske i Oslofjorden / indre Skagerrak i samarbeid med fiskerinæringen
- innføre lokale fiskeoppsynsmenn underlagt Fiskeridirektoratet, etter modell av Statens naturoppsyn
- ha en informasjonskampanje rettet mot fritidsfiskere om situasjonen for kysttorskbestanden og om regler for blant annet minstemål, redskap og merking

3.5.7 Truede arter

Et av de mest treffsikre virkemidlene for å stanse tapet av naturmangfold er å gi dyr og naturtyper status som *prioriterte arter* og *utvalgte naturtyper*. Disse virkemidlene fører til redningsaksjoner for arter som er kritisk og sterkt truet av utryddelse, og de forebygger at arter og naturtyper får forverret status. Venstre mener at alle kategorier av truede arter, nær truede arter og ansvarsarter som trenger ekstra beskyttelse av sitt leveområde må få det.

I havområdene er det de helhetlige og økosystembaserte forvaltningsplanene som er de viktigste verktøyene for å sikre bærekraftig bruk og vern. Forvaltningsplanene skal gi oppdaterte rammer for en økosystembasert forvaltning. Venstre vil sørge for at de oppdateres og revideres jevnlig. I havområdene rundt Svalbard er det avgjørende at vi sikrer tilstrekkelig kunnskap om artsmangfold og bunnvegetasjon. Før vi har den kunnskapen, må vi være svært restriktive med å tillate fiske generelt - og trålfiske spesielt.

Venstre vil

- inkludere langt flere arter som *prioriterte arter* og innføre flere *utvalgte naturtyper*
- fjerne svartelistede arter

«Venstre vil sørge for levedyktige bestander av rovdyr.»

- ha en handlingsplan for å bedre situasjonen for sjøfugler
- innføre EUs habitatdirektiv
- øke de statlige bevilgningene til vern av truede arter

3.6 Dyr har egenverdi

Alle de store rovdynene våre er truede arter. Ulven er kritisk truet, jerv og bjørn er sterkt truet. Gaupa har fått forverret status. Venstre vil sikre levedyktige bestander av de fem store rovviltartene jerv, ulv, bjørn, gaupe og kongeørn.

For å redusere konflikt mellom husdyr og rovvilt, trengs det forutsigbar politikk. I den grad rovdyr og husdyrhold ikke lar seg forene, må Norges forpliktelser til å opprettholde levedyktige rovviltstammer gå foran, kombinert med forebyggende tiltak og økonomisk kompensasjon til næringsdrivende som blir berørt.

Venstre vil

- etablere en felles nordisk forvaltningsplan som sikrer rovdynenes langsiktige overlevelse både i Norge og Norden, videreføre ulvesonen og øke bestandsmålet på samtlige rovviltarter basert på faglige anbefalinger
- stimulere økonomisk for å redusere sauehold i områder der ulven yngler
- fremme annen næring i områder der ulven yngler
- evaluere dagens rovviltnemnder

3.7 Bedre dyrevelferd

Dyr har en verdi i seg selv, og skal behandles med respekt. Venstre mener at husdyrhold skal ta hensyn til dyrenes naturlige adferd og behov. Å forhindre stress, redsel, skade og smerte hos dyr, skal være et overordnet hensyn i forbindelse med slakting. Vi mener at tilsynsmyndighetene skal prioritere dyrevelferd høyere enn de gjør i dag. I tillegg vil vi prioritere forebyggende arbeid for

«Venstre vil bedre dyrevelferden.»

å bedre dyrevelferden, herunder oppfølging av mennesker som har ansvar for dyr.

Pelsdyrbransjen har ikke sørget for at dyrevelferden er tilstrekkelig forbedret de siste ti årene. Det avdekkes stadig helt uakseptable forhold på norske pelsdyrfarmer. Venstre vil derfor utvikle norsk pelsdyroppdrett.

Venstre vil

- gjøre det mulig for Mattilsynet å omplassere eller videreselge dyr som er tatt i forvaring som følge av brudd på dyrevelferdsloven
- innføre forbud mot pelsdyroppdrett og import av pels
- opprette dyrepoliti i alle politidistrikt, og styrke Økokrims evne til å effektivisere og koordinere politiets innsats mot grov dyrekriminalitet
- bekjempe utvikling av antibiotikaresistens hos bakterier som gir sykdom hos mennesker og dyr
- forby videre avl og bruk av dyr som er avlet fram med sterkt unaturlige og skadelige egenskaper
- utrede merkeordning for å opplyse forbrukerne om varer er produsert på en dyrevennlig måte
- stille strengere krav til dyrevelferden i dyrebutikker
- stramme inn regelverk rundt transportering av dyr, og innføre mobile slakterier og kurs i dyrevelferd for transportører
- klargjøre straffeloven slik at dyr har egenverdi jf. dyrevelferdsloven, og at vold mot dyr er mer alvorlig enn skadeverk mot annen eiendom

3.8 Vern av villaks

Flere av våre villaksstammer er truet. Fire av fem villaksbestander oppfyller ikke kravene for «god» eller «svært god» i kvalitetsnormen. Venstre mener det må være et mål at alle villaksstammer får kvalitetsnormen «god» eller «svært god». Ordningen med nasjonale laksevassdrag og laksefjorder skal gi tre fjerdedeler av den norske villaksressursen særlig beskyttelse i utvalgte vassdrag og

«Venstre vil ha internasjonalt miljøsamarbeid.»

fjordområder. Tiltak og aktiviteter som kan skade villaksen i nasjonale laksevassdrag og laksefjorder, skal være forbudt eller ha restriksjoner.

Venstre vil

- sikre at tilstanden for villaksen er god eller svært god i alle vassdrag
- minimere problemet med rømming og lakselus fra oppdrettsnæringen
- sikre nasjonale laksefjorder fra aktivitet som ødelegger villaksen

3.9 Internasjonalt miljøansvar

Miljøvernutfordringene er internasjonale, og må løses gjennom forpliktende internasjonalt samarbeid. Vi vil at Norge skal fortsette å være en pådriver for å få på plass avtaler der også utviklingslandene er inkludert i internasjonale fora. FNs bærekraftsmål for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030 må også være styrende for Norge.

Venstre vil

- være en pådriver for et ambisiøst og forpliktende internasjonalt samarbeid på miljøområdet
- sikre at internasjonale avtaler og regelverk gir rammebetingelser som ikke svekker den nasjonale miljøvernpolitikken
- bidra til bærekraftig utvikling og bedring av miljøtilstanden i våre nærområder og i utviklingslandene gjennom integrering av miljøvern i utviklingspolitikken

**4 Et
klimavennlig
samfunn.**

Menneskeskapte klimaendringer er ved siden av tapet av naturmangfold vår tids største utfordring. Fortsatt temperaturstigning truer mennesker, samfunn og natur. Målet om å begrense den globale temperaturøkningen ned mot 1,5 grader må være førende for all norsk politikk. Jo lenger vi venter med å omstille og tilpasse oss, jo dyrere og vanskeligere vil det bli, og vi løper en risiko for irreversible og drastiske klimaeffekter. Venstre har klokkertro på at klimakrisen kan løses, og gjort på rette måten kan vi danne grunnlaget for ny bærekraftig vekst og nye arbeidsplasser.

Jordens ressurser er begrensede. Likevel er det rom for vekst og velferd i et moderne bærekraftig nullutslipps-samfunn. Vi står både nasjonalt og internasjonalt overfor en grunnleggende omstilling til et lavutslippssamfunn som vil berøre alle sektorer i samfunnet. Samtidig som vi jobber for å få klimagassutslippene ned, må vi jobbe for å tilpasse oss de endringene vi allerede opplever, og de vi vet kommer. Vi vil at Norge skal være et internasjonalt forbilde som viser at det er mulig å bygge et moderne, bærekraftig samfunn med en grønn økonomi.

Det er viktig at Norge deltar aktivt i det europeiske og internasjonale klimasamarbeidet. Skal Norge ha legitimitet i de internasjonale klimaforhandlingene, må vi også kunne vise til resultater og reduserte utslipp av klimagasser fra norsk territorium. Vi vil at Norge skal ha et nasjonalt mål om å halvere utslippsnivået fra 1990 innen 2030, og være karbonnøytralt samme år.

Norge har med sin høye kompetanse, teknologi og tilgang på kapital alle forutsetninger for å være en sentral driver for det grønne skiftet. Venstre vil ha en mer ambisiøs og handlingsrettet klimapolitikk der Norge satser målrettet på å utvikle framtidens klimaløsninger og tar en internasjonal lederrolle i det grønne skiftet.

For at det grønne skiftet skal skyte fart, må det lønne seg å satse på klimavennlige løsninger. For at folk skal velge grønt, må det finnes gode grønne alternativer. For at næringslivet skal utvikle gode grønne alternativer, må det være konkurransedyktig. Venstre vil aktivt legge forholdene til rette for at norsk næringsliv skal utvikle løsningene som kreves i den nye grønne økonomien. Det vil både gi folk flest en enklere og bedre hverdag og skape de nye arbeidsplassene og bedriftene som vi skal leve av i framtida.

Venstres prinsipper for klimapolitikken:

- forurenser skal betale
- det skal lønne seg å velge grønt
- et grønt skatteskitte der skatter og avgifter på arbeid og verdiskaping reduseres, mens skatter og avgifter på utslipp og bruk av naturressurser øker
- offentlige anskaffelser skal være grønne
- all planlegging og investeringer skal ta utgangspunkt i at Norge skal være et nullutslippssamfunn i 2050
- alle nye forslag skal inkludere en vurdering av CO₂-effekter der det er relevant
- grønn konkurransekraft må skapes gjennom velfungerende markeder
- forskning skal vris fra det fossile til det grønne

«Venstre vil gjøre Norge til en ledende global fornybaraktør.»

4.1 Fra oljenasjon til fornybarasjon

Norge er en energistormakt og er blant de ti største produsentene i verden både for fossil energi og vannkraft. Norge har gode muligheter for å beholde posisjonen som en stor leverandør av energi også i fornybaralderen.

På tross av mye vannkraft er halvparten av Norges totale energiforbruk i dag fossilt. For å kutte klimagassutslipp, må all fossil energi erstattes av fornybar energi. Vi har store uutnyttede fornybare ressurser i Norge. Vi har vindkraft på land og til havs, biomasse og solenergi. Disse fornybarnæringene skal nå erstatte fossilt brensel i industri og transport.

Venstre vil

- bruke det statlige investeringsselskapet «Norsk Fornybar AS» til å investere i teknologiske pilotprosjekter som bidrar til reduksjon av klimautslipp og gjør det mulig å konvertere fra fossil til fornybar energi
- erstatte grønne sertifikater med en ny støtteordning som kan sikre konvertering til utslippsfrie energibærere som elektrisitet, hydrogen o.l.
- sikre at linjeføring av energi på land gjøres på en skånsom måte for å unngå konflikter med naturvern-hensyn og reiseliv
- bruke Enova til å erstatte fossil energi med fornybar energi og oppnå kutt i klimagassutslipp
- øke forskning og utvikling av hydrogenproduksjon slik at denne blir mer energieffektiv
- utrede modeller for redusert el-avgift for hydrogenproduksjon

Fakta: Regulerbar eller fleksibel energiproduksjon

Regulerbar eller fleksibel energiproduksjon er energiproduksjon der man i stor grad kan planlegge produksjonen og driften, uavhengig av vær og tidspunkt på døgnet. De store vannkraftverkene i Norge har store magasiner hvor vannet kan lagres til vi har bruk for det. Norsk vannkraft er derfor en regulerbar fornybar energikilde, mens sol og vind er uregulerbare energikilder.

4.2 Fornybare kraftressurser

Det er knapphet på regulerbar fornybar energi i Europa. Samtidig skinner solen på kustene mens vinden blåser langs norskekysten. Disse kraftressursene bør vi benytte oss av. Den verdifulle regulerbare vannkraften bør vi spare for å sikre fleksibilitet.

Med økende andel vindkraft og solenergi i landene rundt oss, kan den norske vannkraften utnyttes som leverandør av fleksibilitet, også utenfor Norge. På denne måten kan vi bidra til utfasing av kull- og gasskraftproduksjon i Europa. For å styrke Norges rolle som leverandør av fornybar energi, vil Venstre øke den fornybare energiproduksjonen og utvide overføringskapasiteten med flere kabler til Europa.

Venstre vil

- at Norge skal bidra til en utslippsfri kraftforsyning i det europeiske nærområdet og utarbeide en strategi for å fremme norsk eksport av fornybar energi
- at Norge skal bygge flere utenlandskabler for å øke overføringskapasiteten for fleksibel energi til Europa
- modernisere og oppgradere eksisterende vannkraftverk, fremfor å sette i gang nye, større utbygginger
- sikre at nye kraftutbygginger skjer i allerede utbygde områder og ikke i verdifulle naturområder
- at miljøvurderinger i konsesjonsbehandlingen av nye vassdragsprosjekter i vassdrag som ikke er vernet må styrkes for å sikre at naturverdier blir forsvarlig kartlagt og at hensynet til natur og miljø ivaretas
- at alle eksisterende/gamle vannkraftkonsesjoner og

«Venstre vil legge til rette for lokal energiproduksjon og mer effektiv energibruk i norske hjem.»

vassdragsreglement gjennomgås for å sikre Vanndirektivets krav om god økologisk tilstand i vassdraget

- vurdere å øke skjermingsfradraget (friinntekt) i grunnrentebeskatningen av vannkraftverk for å sikre bedre lønnsomhet for fornybar kraftproduksjon
- sikre en utjevning av linje- og nettkostnader

4.3 Mer effektiv energibruk

Både energibruk og energiproduksjon i norske hjem og lokalsamfunn er viktige på veien mot et nullutslippsamfunn. Norsk energi er for verdifull til å sløses bort i dårlig isolerte bygg. Gjennom smart rehabilitering og strenge krav til nybygg, er det mulig å utnytte nye og bedre teknologier. Automatisk strømmåling, digitale styringsystemer og solceller gir nye muligheter til å spare energi, styre effektbruk og produsere mer energi lokalt.

Venstre vil støtte enkeltpersoner, næringsliv og lokalsamfunn som investerer i desentralisert og distribuert fornybar energiproduksjon.

Fakta: Desentralisert og distribuert fornybar energiproduksjon

Desentralisert og distribuert fornybar energiproduksjon er energiproduksjon som foregår lokalt, ved at husholdninger og lokalsamfunn produserer og bruker sin egen strøm, for eksempel med solceller på taket eller lokale vindparker. Dette er et alternativ til den tradisjonelle modellen der energi produseres hos en stor energiprodusent langt unna, for eksempel et vannkraftverk, og overføres til kundene via kraftkabler.

«Venstre vil øke støtten til energisparing.»

«Venstre vil gi permanent vern av sårbare områder, inkludert Lofoten, Vesterålen og Senja.»

Venstre vil

- at Norge skal redusere energibruken i bygningsmassen med 10 TWh innen 2030 gjennom energieffektivisering
- at støtten til energisparing bør økes, og støtten for energisparing per energienhet bør være minst like stor som for energiproduksjon
- at minst en tredjedel av 10 TWh skal nås gjennom energieffektivisering i boliger
- utrede hvilken rolle distribuert energiproduksjon skal ha i oppfyllelsen av nullenergi-standarden
- bruke skattefordeler og investeringsstøtte til å oppmuntre til utvikling av lokal, distribuert energiproduksjon, både blant privatpersoner og i næringslivet

Fakta: 10 TWh

10 TWh er 10 milliarder kilowattimer, som tilsvarer det årlige kraftforbruket i Oslo-området.

4.4 Ny petroleumpolitikk - vern av sårbare områder

Klimaendringene må også påvirke petroleumpolitikken. Både nasjonale klimamål og det internasjonale målet om å redusere temperaturstigningen til 1,5 grader tilsier at betydelige deler av norsk olje og gass må bli liggende. I takt med at fossilandelen og klimagassutslippene går ned, vil markedet for olje og gass skrumpe inn. Samtidig vil markedet for de fornybare energibærerne og de moderne nullutslippsløsningene vokse. Venstre vil posisjonere Norge til å være med på denne energiomstillingen.

Dette får konsekvenser for norsk petroleumpolitikk. Venstre vil ikke gjennomføre 24. konsesjonsrunde. Det norske næringslivet må vris i andre retninger for å sikre

en bærekraftig økonomi. På veien mot 2030 må vi ha en høy CO₂-avgift som sikrer at bare den olje og gass med lavest CO₂-avtrykk utvinnes på norsk sokkel.

Venstre vil at spesielt sårbare områder skal vernes permanent. I tillegg må ordningen med tildeling av forhåndsdefinerte arealer (TFO-ordningen) brukes slik den var opprinnelig ment, og skattesystemet må endres. På den måten unngår vi å låse store samfunnsressurser i en sektor som vil ha fallende lønnsomhet i takt med at klimapolitikken lykkes. I en tid med fallende inntekter i petroleumssektoren mener vi at staten og fellesskapet i mindre grad bør bære risiko knyttet til leting og investering på norsk sokkel. På den måten unngår vi å bygge ut felt som krever en høy oljepris for å være lønnsomme på statens risiko.

Det er viktig at den resterende produksjonen av olje og gass på norsk sokkel har så lave utslipp som mulig. Det må være mer lønnsomt med energieffektiviseringstiltak for norsk petroleumsnæring gjennom en kombinasjon av mer gunstige avskrivningsregler og økt CO₂-avgift. Det må også stilles strenge miljøkrav til Plan for utbygging og drift (PUD) og nye letelisisenser. Det skal stilles krav til lavutslippsteknologi tilsvarende LNG-fremdrift eller bedre for forsyningsskip og annen tonnasje som skal operere på nye felt og under leteoperasjoner

Venstre vil

- gi permanent vern av sårbare områder, inkludert Lofoten, Vesterålen, Senja, Svalbard, Jan Mayen, Skagerak, Mørefeltene, Jærkysten, kystnære områder av Finnmark og i og ved iskanten og polarfronten
- ikke gjennomføre den 24. konsesjonsrunden
- gjøre endringer i skattesystemet knyttet til letevirk-somhet og investeringer på norsk sokkel, blant annet ved å senke friinntekten og fjerne letefusjonsordning

«Venstre vil ta større internasjonalt klimaansvar.»

gen, for å unngå ulønnsom næringsstøtte fra staten til petroleumssektoren

- stille krav om at det utarbeides sensitivitetsanalyser av etterspørsel og karbonpris i forbindelse med planer for utbygging og drift av eventuelle nye felt
- vri store deler av forskningsmidlene som i dag går til forskning og utvikling i petroleumsbransjen slik at midlene i større grad kan benyttes til omstillingsrelevante forskning
- sette ned et utvalg som skal evaluere og endre skatte- og avgiftssystemet for petroleumssektoren
- øke CO₂-avgiften på petroleumsvirksomhet parallelt med incentiver for ENØK-tiltak og elektrifisering
- vurdere å redusere statens eierandeler på sokkelen og i Statoil for å omplassere deler av formuen i fornybare og utslippsfrie sektorer
- stille strenge miljøkrav til Plan for utbygging og drift (PUD)
- stille krav til lavutslippsteknologi tilsvarende LNG-fremdrift eller bedre for forsyningskip og annen tonasje som skal operere på nye felt og under leteoperasjoner

4.5 Internasjonalt klimaansvar

Gjennom tilslutningen til den internasjonale klimaavtalen fra Paris og FNs bærekraftsmål er Norge forpliktet til å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og handle umiddelbart for å stoppe klimaendringene og bekjempe konsekvensene av dem. Venstre mener at Norge skal ta en lederrolle i det internasjonale klima- og miljøarbeidet. Vi har allerede markert oss som et foregangsland med våre bidrag til bevaring av biologisk mangfold og støtte til bevaringstiltak for tropisk skog. Venstre mener Norge både bør bidra mer med klimafinansiering i fattige land og gjennomføre flere og kraftigere utslippskutt på hjemmebane. Klimafinansieringen må komme i tillegg til dagens bistandsmidler.

«Venstre vil gjøre det enklere for folk å leve miljø- og klimavennlig.»

Venstre vil

- at målet om å begrense den globale temperaturøkningen til 1,5 grader må være førende for all norsk politikk
- at Norge skal være en pådriver for at Paris-avtalen og FNs bærekraftsmål oppfylles
- trappe opp klimafinansieringen til fattige land
- at Norge skal spille en mer aktiv rolle i å utarbeide innovative finansieringsmekanismer, der også private aktører bidrar, som supplement til den offentlige finansieringen av klimatiltak i fattige land
- sette av betydelige midler til Det grønne klimafondet
- trappe opp finansieringen av det norske klima- og skoginitiativet og inkludere blå skog (mangroveskog, tareskog med mer) i denne ordningen
- utrede et nytt internasjonalt klimainitiativ hvor Norge betaler de minst utviklede land for å redusere utvinningen av kull og annen sterkt forurensende fossilenergi, etter modell fra klima- og skoginitiativet
- at Norges internasjonale forpliktelse for 2030 under Paris-avtalen skal bli mer ambisiøs når den oppdateres i 2020, samt at denne forpliktelsen skal legge til grunn at Norge skal være klimanøytralt innen 2030 gjennom tiltak innenlands, opptak i skog og internasjonale tiltak
- innføre garantiordninger og låneordninger til private selskaper som investerer i fornybar energi i u-land

Les mer om Venstres internasjonale politikk i kapittelet «Globale utfordringer krever globale svar»

4.6 Enklere å ta grønne valg

For at den enkelte skal kunne velge grønt, må man være informert. Mangel på kunnskap om innhold i produkter, mulige skadevirkninger og klimaeffekter gjør det vanskelig å ta grønne valg.

Venstre mener derfor at gode merkeordninger og tilgang til informasjon fra nøytrale kilder er avgjørende. Gjennom krav til markedsføring og merking vil det bli enklere å beskytte seg mot skadelige stoffer og velge bort miljø- og klimafiendtlige produkter.

Venstre vil

- stille krav til informasjon og åpenhet om bruk av stoffer som har beviste konsekvenser for helse og miljø
- øke tilsynet med og kontrollen over skadelige stoffer i produkter
- håndheve regelverket om merking av produkter strengere, med bruk av sanksjonsmidler og bøter
- endre omsetningsloven slik at hensyn til helse og miljø fremmes i kommunikasjonen mot norske forbrukere gjennom de ulike opplysningskontorene for matvarer

4.7 Enklere å være miljøvennlig forbruker

I dag er store deler av forbrukernes klimagassutslipp knyttet til energibruk i bolig, transport og mat. Kort fortalt betyr det at utslippene våre er knyttet til hverdagslogistikken og hverdagsøkonomien. Vi mener at det ikke skal være nødvendig å velge mellom familieøkonomisk bærekraft og miljø. Venstre vil føre en forbrukerpolitikk som gjør det enklere for folk å velge de klima- og miljøvennlige løsningene.

Tekstilindustrien er den tredje største industrien i verden og en av de mest forurensende industriene i verden. I tillegg til utslipp av klimagasser, miljøgifter, høyt vannforbruk og utnyttelse av dyrkbar jord, kastes det årlig 120 000 tonn tekstiler bare i Norge. Venstre ønsker derfor et marked for mer miljøvennlige og bærekraftige tekstiler.

Venstre vil

- innføre en skattefradragssordning for energisparings tiltak i bolig, og gi tilskudd til mindre energisparings tiltak i bolig
- ha en bedre miljømerking av varer, slik at de også viser klimagassutslippene knyttet til forskjellige produkter
- arbeide for reduksjon av matsvinn i hele verdikjeden

gjennom holdningskaping, gjennomgang av lovverk, samt opprettelse av matsentraler

- gjøre frukt og grønt momsfritt
- anse tekstilavfall som spesialavfall
- åpne for dyrking av hamp og norsk produksjon av hamptekstiler

**5 Mer
miljøvennlig
transport.**

Vi er alle avhengig av velfungerende transportløsninger, men samtidig står transportsektoren for store klimautslipp i Norge. Skal vi nå målene om utslippsreduksjoner, må vi legge til rette for nye miljøvennlige løsninger for både vei, bane, sjø og i lufta. Målet er en utslippsfri transportsektor.

Hvis vi skal halvere klimautslippene innen 2030, må elektrisitet, biodrivstoff og hydrogen overta for fossile drivstoff i et betydelig omfang – både i privatbiler, tyngre kjøretøy, til sjøs og i luftfarten. Vi mener at alle nye biler må være nullutslippsbiler i 2025, og at all tungtransport må være fossilfri innen 2030.

Venstre vil stimulere norsk nullutslippsinnovasjon, og vårt mål er at Norge skal bli verdens viktigste testmarked for nullutslippsløsninger i transportsektoren, både for personbil, tyngre kjøretøy og fartøy. Det offentlige må gå foran og stille krav om null- og lavutslippsløsninger ved alle offentlige transportinnkjøp, inkludert anleggsdrift på offentlige byggeplasser

Vi vil at Norge skal ta en særlig lederrolle i utviklingen av klimavennlig skipsteknologi, og bidra til at nullutslipps-teknologi for alle skipstyper skal være tilgjengelig på det globale markedet innen 2030.

Venstre vil ha en miljøvennlig transportsektor som skal gi innbyggerne en enklere, tryggere og mer miljøvennlig hverdag. Venstres mål er en omlegging og reduksjon i bilbruken og å gjøre det enklere og mer attraktivt å gå, sykle eller reise kollektivt.

Venstre vil bygge moderne skinnbaserte høyhastighetsbaner som kan brukes av både godstrafikk og regional- og langdistanse persontrafikk. Slike konkurransekraftige høyhastighetsbaner vil samtidig bidra til kraftige kutt i norske klimautslipp gjennom overføring av store deler av dagens fly-, bil- og godstrafikk til elektrisk og langt mer energieffektiv drift.

Venstres hovedmål for transportpolitikken er

- å halvere utslipp fra transportsektoren innen 2030
- at det skal bli enklere å gå, sykle og reise kollektivt
- å gjøre det enklere og billigere å kjøre miljøvennlige biler
- å gjøre jernbanen raskere og mer moderne

Fakta: Transportsektoren

I dag står transport for 31 % av norske klimagassutslipp, og fra 1990 til 2014 har utslippene økt med 24 %. Veitrafikk står for over halvparten av utslippene, og her har det vært en økning på 31 % i samme periode.

5.1 Utslippsfri transportsektor

Ny teknologi har vist at det er fullt mulig å ivareta folks behov for mobilitet og samtidig kutte klimagassutslippene. Venstre er stolt av at den norske elbilpolitikken fører til at norske forbrukere velger nullutslippsløsninger, og vil fortsette å føre en aktiv avgiftspolitik som sørger for at flere velger dette. I påvente av endelig markedsgjennombrudd, er det en offentlig oppgave å bidra til å gjøre det enkelt og trygt å velge nullutslippskjøretøy. Vi må bruke statlige støtteordninger for å stimulere til ny infrastruktur for lav- og nullutslippskjøretøy.

Transportsektoren representerer en sentral del av samfunnsinfrastrukturen og står for viktig verdiskaping både direkte og indirekte. Samtidig utgjør klimagassutslippene fra transport nesten 1/3 av de totale innenlandske utslippene.

Fakta: Elbiler

Med over 100 000 ladbare kjøretøy på norske veier (mai 2016), er Norge en verdensledende elbilnasjon og et foregangsland når det gjelder implementering og tilrettelegging for elbiler. Likevel velger fortsatt mer enn tre av fire av oss forurensende bensin- og dieselmotorkjøretøy når vi kjøper ny bil. Venstre mener at det viser at det er for tidlig å utfase fordelene elbilene har.

Venstre vil

- videreføre avgiftsfordeler for utslippsfrie kjøretøy inntil de er konkurransedyktige, minst fram til 2025

«Venstre vil gjøre det enkelt og trygt å velge nullutslippskjøretøy.»

- gjøre miljøvennlig drivstoff konkurransedyktig ved å øke kostnaden ved bruk av fossilt drivstoff
- miljødifferensiere bompengesatser og fergesatser slik at utslippsfrie kjøretøy betaler maks halv bompengesats som et varig prinsipp
- sørge for god infrastruktur for hurtiglading og normal-lading i hele landet, også for tyngre kjøretøy, fartøy og tog
- samarbeide med næringslivet for å bygge et landsdekkende nettverk av energistasjoner som tilbyr lading av elbiler og -kjøretøy og drivstoff til bio- og hydrogenbiler og tyngre kjøretøy som går på bio eller hydrogen
- innføre et krav om at alle bensinstasjoner skal tilby miljøvennlig drivstoff
- innføre påbud om at alle nyanskaffelser av biler i det offentlige skal være nullutslippsbiler, så lenge det finnes modeller for dette i markedet. Unntak gis nødettene og Forsvaret

5.2 Offensiv kollektivsatsing

Å satse på kollektivtransport er et av de mest kostnadseffektive klimatiltakene som kan gjennomføres i norske byområder. For at flest mulig skal kunne reise kollektivt, må kommuner, fylker og stat spille på lag slik at nye boligområder, butikker og arbeidsplasser plasseres nær kollektivknutepunkt og stasjoner.

Effektene av kollektivsatsing er størst når vi klarer å redusere biltrafikk. Kjøprising, økte parkeringsavgifter og økte drivstoffpriser er andre eksempler på trafikkreduserende tiltak. Venstre vil gi økonomisk belønning til kommuner og fylker som når sine miljømål. Venstre vil også gi stor frihet til å avgjøre lokalt hvilke virkemidler som skal brukes, så lenge målene nås.

«Venstre vil legge til rette for at flere velger å reise kollektivt.»

«Venstre vil prioritere bygging av gang- og sykkelveier.»

Venstre vil

- øke belønningsordningen for storbyene, og utvide ordningen til å gjelde for flere byer og byområder
- at staten skal betale inntil 70 % av investeringene ved større kollektivprosjekter
- gi kommuner frihet til å bruke rushtidsavgift og andre trafikkbegrensende virkemidler
- gi storbykommunene frihet til å velge om de vil overta ansvaret for den lokale kollektivtransporten
- bedre fremkommeligheten for kollektivtransporten, blant annet ved å reservere flere kjørefelt til kollektivtrafikk
- etablere et nasjonalt samordnet billettsystem på kollektivtransport
- stille krav om fossilfri kollektivtransport på vei innen 2025
- arbeide for bedre universell utforming av kollektivtransporten
- finne ordninger som kan bedre finansieringen av drift av kollektivtransport i distriktene

5.3 Bedre tilrettelegging for syklister og gående

Hver eneste sykkeltur og gåtur, enten den skjer i en storby eller i et spredtbygd område, lønner seg både for den enkelte og for samfunnet. Helsekostnadene blir lavere, verdiskapingen øker og livskvaliteten blir bedre.

For at det skal være attraktivt å gå og sykle for flere vil Venstre satse på gode og trygge gang- og sykkelforhold i hele landet. Vi vil forsterke både innsatsen for og bevilgningene til tiltak som fremmer gåing og sykling, slik at både oppgradering av gamle anlegg, og planlegging og bygging av nye anlegg, går fortere. Vi vil prioritere å bygge ut sykkelekspressveier i alle store byområder. Det betyr sammenhengende sykkelvei med høy standard, som er tilrettelagt for rask og direkte sykling over lengre

avstander. Venstre vil også stille krav om trygge og attraktive sykkelparkeringsanlegg ved kollektivknutepunktene.

For at flere skal gå og sykle kan også enkle tiltak settes i verk, slik som restriksjoner på biltrafikken i sentrum, etablering av snarveier, lavere fart for biler, fjerning av kantsteinsparkering for å gi plass til syklist, toveis sykling i enveiskjørt veier og forkjørregulering av veier som er viktige for syklist.

Venstre mener veksten i persontrafikken i storbyområdene skal tas med kollektivtransport, sykkel og gange. Dette krever en bred satsing på sykkel som transportmiddel. Venstre vil legge bedre til rette for gående og syklende over hele landet. Det nasjonale målet om en sykkelandel på 8 % må videreføres. Dette krever en sykkelandel på opp mot 20 % i de store byene. Det må også være et nasjonalt mål at flest mulig barn og unge skal sykle eller gå til skolen.

Venstre vil

- styrke den statlige belønningsordningen for utbygging av gang- og sykkelveinett
- øke de statlige bevilgningene til bygging av sykkelveier
- bygge ut sammenhengende sykkelekspressveier i alle store byområder, som kobles til det sammenhengende sykkelnettet
- satse langsiktig på utbygging av sammenhengende gang- og sykkelveinett
- at alle kommuner skal innføre krav om sykkelparkering ved kollektivknutepunkter, sentrumsområder og skoler i sine kommunale vedtekter
- vurdere økte krav til veibredde/veiskulder på riksveier uten separat gang-sykkelvei
- prioritere tilrettelegging av kryss for effektiv og trygg sykling

«Venstre vil skape en konkurransedyktig jernbane som gir et best mulig tilbud til de reisende.»

- redusere hastigheten i bygater for å gjøre det trygt å sykle i veien der egen infrastruktur ikke er mulig
- legge bedre til rette for framkommelighet for bevegelseshemmede i det offentlige rom

5.4 Raskere tog

Togene i Norge går ikke raskere i dag enn de gjorde på midten av 70-tallet. For at jernbanen skal bli konkurransedyktig, må reisetiden bli betydelig kortere. Venstre vil bygge ut dobbeltspor som er tilrettelagt for høye hastigheter. Det viktigste formålet med nye dobbeltsporstrekninger er å skape konkurransedyktige jernbanelinjer til Göteborg, Stockholm, København og mellom de største norske byene.

Venstre bidro gjennom jernbanereformen til å ta viktige grep for å utvikle framtidens togtilbud. Bedre koordinering med lokalt kollektivtilbud, langsiktig planlegging av nye linjer og en helhetlig tenkning gir, i kombinasjon med åpning for konkurranse, et bedre tilbud til passasjerene. Jernbanen skal fortsatt være et offentlig ansvar og staten skal ha ansvaret for og eierskapet til infrastrukturen, for koordinering og styring av trafikken og for utvikling av jernbanens rolle.

Venstre vil

- ha konkurransedyktige høyhastighetsbaner mellom Oslo og landsdelene med de større byene i Norge, og til Stockholm, Göteborg og København
- skape grunnlag for stor overføring av godstrafikk fra vei til bane gjennom moderne dobbeltsporete baner
- begynne planleggingen av fjernstrekningene fra Oslo til Bergen, Trondheim og Stavanger, med sikte på å bygge høyhastighetslinjer for lyntog
- bygge et jernbanenett med dobbeltspor som er tilrettelagt for høye hastigheter (minst 250 km/t), og som har en halvtimesfrekvens på togavgangene i Intercity-

«Venstre vil modernisere jernbanen.»

triangelet (Lillehammer, Halden, Skien) innen 2032-2034

- utrede jernbane mellom Kirkenes og Rovaniemi i Finland

5.4.1 Mer moderne jernbane

Venstre vil modernisere dagens jernbane, og bygge ny infrastruktur som er mer konkurransedyktig. Tog har stort potensial for å bli det foretrukne alternativet på flere strekninger. Framtidens persontog må være ledende på brukervennlighet og kundeservice for å gi passasjerene bedre reiseopplevelser. Raskere og mer moderne togsett vil gjøre reisen enda bedre, og flere vil velge tog fremfor fly og bil. Venstre vil at jernbanen skal være det foretrukne alternativet i transportsystemet, både for nærtrafikk, fjerntrafikk og godstrafikk.

Venstre vil

- øke investeringene til jernbanen kraftig fra dagens nivå
- bygge ut et nytt signalanlegg og styresystem for togtrafikken
- vedlikeholde og fornye det eksisterende jernbanenettet mellom de store byene i Norge, inkludert sammenkobling av Sørlandsbanen og Vestfoldbanen
- konkurranseutsette drift av persontransport på flere jernbanestrekninger der det er hensiktsmessig, og stille krav om høyere avgangsfrekvens der det er mulig
- erstatte alle dieseltog med nullutslippstog

5.4.2 Lokaltogene

Byer og tettsteder må bygges rundt jernbanestasjonene. Venstre mener at staten bør inngå avtaler med kommunene der staten forplikter seg til jernbaneutbygging, mens kommunene forplikter seg til en miljø- og jernbanevennlig arealpolitikk. Venstre vil styrke lokaltrafik-

«Venstre vil bygge tettere rundt jernbanestasjonene.»

ken rundt de store byene ved å oppgradere strekningen Bergen–Voss, og ved å bygge ny tog tunnel under Oslo. På Østlandet bør Citylink være strategien for jernbanebygging. Citylink inkluderer 12 toglinjer rundt Oslo.

Venstre vil

- utvikle lokaltogtrafikken rundt byene
- fullføre elektrifisering av Trønderbanen og Meråkerbanen, samt elektrifisere og oppgradere Rørosbanen og Solørbanen som en del av en godsstrategi
- bygge elektrifisert dobbeltspor mellom Trondheim og Stjørdal. Mellom Ranheim og Hommelvik skal sporet legges i tunnel
- bygge ut dobbeltspor på Ofotbanen
- innføre hydrogendrevne tog på Nordlandsbanen og Raumabanen
- utrede jernbane i nord
- opprettholde systemet med konkurranse for gods-transport på jernbane
- få mer transport over på bane ved å øke kapasiteten for godstransport gjennom effektive terminaler, kryssningsspor og godsterminaler
- utvide kryssningsspor på viktige linjer for godstrafikk for å tillate godstog på 740 meter i tråd med europeisk standard
- oppgradere linjen fra svenskegrensen til Halden og samarbeide med nabolandene om den videre togstrekningen, med sikte på å øke godstransporten
- utbedre fartsbegrensningen for tog gjennom Drangsdalen ved Moi

5.5 Miljøvennlig sjøfart

Norge har en lang og stolt historie som sjøfartsnasjon. Tiltrettelegging for økt bruk av ny teknologi kan gi Norge nye konkurransefortrinn i konkurransen mot andre internasjonale aktører. Venstre ønsker å legge til rette for utviklingen av og bruken av autonome (selvsty-

«Venstre vil halvere utslipp fra sjøtransporten.»

rende) skip i norske farvann. Autonome skip vil øke norsk konkurransekraft grunnet lavere mannskapskostnader, tryggere seilingsruter og energieffektivisering. Venstre vil satse på forskning og utvikling av autonome skip som vil gi Norge et konkurransefortrinn i eksport av teknologien til utlandet.

Venstre vil at mer godstransport overføres fra vei til sjø. Mengden gods som transporteres på sjø og bane bør doubles innen 2030, og sjøtransportens utslipp må halveres i samme periode.

Norge har laget verdens første batteriferge for biler og passasjerer, og Norges maritime klynge er allerede en klimaspyspiss i det grønne skiftet. Dette bidrar til verdiskaping og nye arbeidsplasser. Venstre vil øke den statlige satsingen på utvikling av maritime klimaløsninger. Krav om nullutslippsteknologi ved offentlige innkjøp av fergetjenester, aktiv avgiftspolitik og tilgang på utslippsfrie energi i havner er blant Venstres tiltak for å lykkes.

Venstre vil

- legge til rette for utviklingen av og bruken av autonome skip i norske farvann
- bygge ut infrastruktur for utslippsfri og fornybar energi til alle skip, i alle havner
- etablere mottaksanlegg for kloakk og gråvann i havnene, spesielt i havneanlegg som anløpes av cruiseskip, og arbeide for at skipene pålegges å benytte disse anleggene
- arbeide for en internasjonal standard for landstrøm for skip
- vurdere en forurensningsavgift på store skip som legger til i norske byer uten bruk av landstrøm
- endre avgiftssystemet for godstransport slik at miljøtilpasset sjøtransport belønnes
- sette i gang planlegging og prosjektering av terminaler

- for effektiv omlasting mellom skip, jernbane og andre transportmidler
- sikre nasjonale fiskerihavner prioritering gjennom NTP
- etablere virkemidler for utvikling og innfasing av lavutslippsfartøy, som elektriske, hybrid og biogassfartøy, og hydrogen som energibærer
- at Norge skal utvikle og realisere nullutslippskonsep-ter for flere skipstyper, blant annet gods-, fiske- og fergefartøy
- styrke innovasjonslånordningen i Innovasjon Norge slik at det kan tas høyere risiko i prosjekter knyttet til miljøvennlige nybygg av skip som skal benytte fornybare løsninger
- stille krav om utslippsfrie eller fornybare alternativer på alle offentlige fergeanbud, både fra stat, fylkeskommuner og kommuner
- jobbe for å inkludere klimagassutslippene fra skip i klimaregnskapene

5.6 Miljøvennlig luftfart

Luftfarten står for en betydelig del av klimautslippene, og det må en omlegging til for å få redusert utslippene. Venstre vil stille krav om at luftfarten tar i bruk den beste tilgjengelige teknologien for å redusere utslippene. Venstre mener også at klimahensyn må ligge til grunn før det eventuelt blir bestemt at nye rullebaner skal bygges. Venstre sier nei til utbygging av rullebane 3 på Oslo Lufthavn Gardermoen og rullebane 2 på Bergen Lufthavn Flesland.

Venstre vil

- arbeide for at internasjonal luftfart og sjøtransport regnes med i et lands totale klimautslipp
- innføre samme CO₂-avgift på luftfart til utlandet som det er på flyreiser innenlands
- bruke avgiftssystemet for å stimulere til å legge om til en mer miljøvennlig luftfart
- stille krav om utslippskutt for luftfarten nasjonalt, i tråd med målene i den globale klimaavtalen
- legge til rette for økt produksjon og bruk av bærekraftig biodrivstoff

- ha full gjennomgang av anbudssystemet for kortbanenettet for å sikre gode tilbud i distriktene

5.7 Trygge og gode veier

Gode veier er en forutsetning for at vi skal være trygge når vi kjører bil og for at vi skal komme oss fram dit vi skal. Nye og utslippsfrie løsninger gjør at biltransport blir mer klimavennlig. Befolkningsvekst gjør imidlertid at kollektive løsninger fortsatt må prioriteres fremfor vei inn mot større tettsteder og byer, samt mellom storbyene.

Venstre mener etableringen av Nye Veier AS var viktig for å få til en mer effektiv og helhetlig utbygging av veinettet. Veibygingen i Norge har vært stykkevis og delt, noe som har ført til økte kostnader og lengre byggetider enn nødvendig i flere prosjekter.

Venstre er opptatt av bedret trafiksikkerhet for alle og bedret fremkommelighet for næringslivet. Vi ønsker å jobbe for en forenkling av regelverket og en mer effektiv utbygging nye veier og en mer effektiv utbedring av eksisterende veinett.

Prosjektfinansiering av offentlige veipakker og offentlig-privat samarbeid (OPS) bidrar til raskere veibyging. Men kvalitet på veiene er viktig, og vi må stille klimakrav i anleggsprosessen. Venstre vil utrede muligheten for bruk av lokal medfinansiering av store infrastrukturprosjekter, som parkeringsavgift, drivstoffavgift, veiprising og bompenger.

De fleste ulykker i trafikken skyldes rus, høy fart, trøtthet og dårlige trafikkferdigheter. Venstre vil øke bilisters kunnskap og forståelse om risikofylt kjøring. For å få ned tallet på antall drept og skadede i trafikken, er det nødvendig at transportsystemet fremmer trafiksikker atferd og samtidig beskytter mot fatale konsekvenser av farlig kjøring. Venstre vil også øke kontrollaktiviteten langs veiene.

Venstre vil flytte mer gods fra vei til bane og sjø. Men ikke all godstransport kan overføres til bane, og derfor

trenger vi mer miljøvennlige og tryggere løsninger for den transporten som fortsatt må være på veien.

Venstre vil

- bedre vedlikehold av veinettet, og prioritere de mest trafikkerte områdene samt områder der bane og sjø ikke er transportalternativer
- øke satsingen på tiltak som forhindrer ras, møteulykker, utforkjøringer og påkjørsler av fotgjengere og syklist
- åpne for prosjektfinansiering av helhetlige veipakker som sikrer næringslivets behov gjennom offentlig-privat samarbeid (OPS), der det finnes kontantstrøm til å dekke inn lånekostnadene
- utvikle tilskuddsordningen for bompengeprosjekter
- utarbeide en offentlig kvalitetsportal for trafikkskoler for å sikre seriøse aktører i bransjen
- videreføre og styrke ordningen med fergeavløsningsmidler
- at alle offentlige samferdselsprosjekter skal inneholde en egen klimaanalyse

A blurred city street scene with a green lawn in the foreground. In the background, there are buildings, trees, and traffic lights. A red-bordered box is overlaid on the bottom half of the image, containing the text '6 Grønn by- og stedsutvikling' in white.

6 Grønn by- og stedsutvikling

Flere og flere av oss lever livene våre i byer og på tettsteder. Grønne byer og tettsteder hjelper oss som privatpersoner med å slippe ut mindre klimagasser hver eneste dag. Venstre mener det er statens og kommunenes ansvar å tilrettelegge for at vi kan leve grønnere liv.

Venstres hovedmål for å skape grønnere hverdager er

- å sørge for at det blir førstevalget for flere å sykle, gå eller kjøre kollektivt i hverdagen
- å legge til rette for flere grønne bygg, som ikke bruker, men produserer, energi
- å gi kommunene mulighet til å stille krav til miljø- og klimahensyn i planarbeidet gjennom endringer i plan- og bygningsloven. I dag har ikke kommunene mulighet til å stille slike krav overfor utbyggere eller forslagsstillere av private reguleringsforslag

6.1 Grønne byer for gode liv

For at det skal være mulig å leve så miljøvennlig som mulig, må byer og tettsteder planlegges og bygges slik at behovet for å reise med bil reduseres. Det må være kort vei til nærmeste kollektivtilbud og korte avstander mellom boliger, butikker, barnehager og arbeidsplasser. På den måten kan flere som bor i byer og tettsteder velge å gå, sykle eller reise kollektivt i hverdagen. Det er kommunene som gjør den viktigste jobben for en bærekraftig stedsutvikling. De fleste kommuner mangler imidlertid ressursene til å drive grundig areal- og samfunnsplanlegging. Det er kommunene som gjør den viktigste jobben for en bærekraftig stedsutvikling. Plasseringen av boliger, butikker og kontorarbeidsplasser legger føringer for hvor og hvordan folk reiser og beveger seg i hverdagen. De fleste kommuner mangler imidlertid nødvendig kapasitet til grundig areal- og samfunnsplanlegging. 61 prosent av landets kommuner har et halvt årsverk eller mindre for å drive samfunnsplanlegging. Venstre vil sikre økt plan- og arkitekturkompetanse i kommunene.

Venstre vil

- at offentlige instanser alltid skal bygge i tråd med prinsippene for grønn by- og stedsutvikling
- gi kommuner mulighet til sikre at nye og eksisterende bygg blir mer miljøvennlige gjennom innføring av grønn

«Venstre vil forbedre luftkvaliteten i byene og tettstedene.»

eiendomsskatt med skattelette tilpasset investeringene

- gi fylkeskommunene/de nye regionene i oppgave å utarbeide regionale planer i samarbeid med kommunene for samordning av statlige, regionale og lokale planer som sikrer en helhetlig by-, transport- og arealpolitikk
- at plan- og bygningsloven skal forvaltes i sin helhet av Klima- og miljødepartementet
- tilføre kommunene ressurser til å ivareta klima og miljø i plan- og byggeprosjekter
- videreføre og utvikle nye programmer og forbildeprosjekter for gode byer
- støtte Senter for bærekraftig by- og stedsutvikling
- stille krav om at kollektivinvesteringer skal følges opp med forpliktelser om å bygge tett rundt kollektivknutepunkt
- innføre et krav om at de største kommunene må utarbeide et klimabudsjett og -regnskap

6.2 Bedre luftkvalitet

Venstre er bekymret over at stadig flere steder i Norge har for dårlig luftkvalitet. Forurenset luft øker risikoen for at barn får astma og forverrer helsen til mennesker med luftveis- og hjerte- og karsykdommer. Trafikk er den største kilden til luftforurensning. Venstre vil derfor prioritere gående, syklende og kollektivtrafikk i og rundt byer og tettsteder.

Venstre vil

- gi kommuner adgang til å bestemme nivået for piggedekavgift slik at den kan tilpasses lokale forhold
- gjøre sykkel til et trygt og effektivt transportmiddel i byer og tettsteder, gjennom tiltak for flere gang- og sykkelveier, og gode sykkelparkeringsordninger og bysykkel-løsninger
- stimulere til flere bilfrie soner i byer, hvor gater og plasser forbeholdes gående og syklende, og hvor kol-

«Venstre vil ha mer kunnskap om klimatilpasning.»

lektivtrafikken får tilgang til gode knutepunkter for raske og effektive på- og avstigninger

- gi kommunene mulighet til å innføre lokale forbud mot bruk av dieselbiler i perioder med høy luftforurensning
- gi flere byer og tettsteder mulighet til å lage «bypakker» og inngå bymiljøavtaler med staten

6.3 Klimatilpasning

Klimaendringene vil blant annet føre til økende temperaturer, mer nedbør og høyere havnivå. Et klimatilpasset samfunn er i stand til å begrense eller unngå skader som følge av klimaet. Venstre mener at kommunen må ta ansvar for å definere områder som ikke bør bygges ut. I tillegg må kommunene dimensjonere anlegg og legge inn buffersoner blant annet rundt boligområder, grønnstruktur, skiløyper og turveier. Staten må ta et større ansvar for å koordinere og finansiere klimatilpasning på tvers av kommunegrenser.

Venstre vil

- at staten tar et større ansvar selv for klimatilpasning av egen eiendom og infrastruktur, samt støtter kommunene i deres arbeid med klimatilpasning
- sette kommunene i stand til å gjøre komplekse risikovurderinger knyttet til klimaendringer og tilpasninger
- stimulere til økt forskning på klimatilpasning
- stille strengere krav til overvannshåndtering i byer og tettsteder

6.4 Bygg med nullutslipp

Bygninger står for en tredjedel av alle klimagassutslipp i verden og 40 prosent av energiforbruket vårt. Bygninger bør utformes og planlegges med en grønn grunntanke. Vi må sørge for større gjenbruk av materialer og for at materialene som brukes har høy kvalitet og lang levetid. Selve byggingen og transporten til og fra byggeplassen må skje på en mest mulig energieffektiv måte. I tillegg

«Venstre vil ha mer miljøvennlige bygg.»

må bygningene være energieffektive både å bruke og vedlikeholde. Framtidas bygninger skal produsere sin egen energi og kunne levere overskudd til andre.

Venstre vil

- stimulere til energiproduserende bygg
- legge til rette for at private husholdninger kan levere strøm på nett
- at staten som stor eier skal gå foran og sette høye miljø-, klima- og energikrav til egne bygg
- at Enova og de offentlige innkjøpsreglene skal stille ytterligere krav til miljø- og klimavennlig byggeprosesser
- stille klimakrav til produksjon og bruk materialer både til bygg og uteanlegg
- stimulere til at det utvikles en utslippsfri betong- og stålindustri
- stimulere til økt bruk av tre som byggemateriale
- at alle nye offentlige bygg skal være energinøytrale eller –positive
- stimulere til gode energisparetiltak i eksisterende bygg og i kombinasjon med kulturminnehensyn
- at takflater på offentlige bygg så langt som mulig skal benyttes til energiproduksjon eller utformes aktivt som fordrøyningsareal i lokal overvannshåndtering

6.5 Bærekraftig forvaltning av arealressursene

Grønn by og stedsutvikling handler ikke bare om bygninger og veier, men også om natur, landskap og jord. I Norge bruker vi bare en svært liten del av landarealene våre til å dyrke mat, men stadig mer av disse arealene blir brukt til å bygge veier, kontorer, butikker og boliger. Verdifulle naturverdier blir satt opp mot nærings- og energiinteresser, og forsvinner som følge av kortsiktige prioriteringer i kommunene. Venstre mener at god arealpolitikk er en politikk som sørger for at vi bruker den gode matjorda til å produsere mat, og som tar vare

«Venstre vil prioritere natur-, landskap- og jordarealer.»

på friområder og møteplasser som skaper gode byer og tettsteder der folk kan leve gode og miljøvennlige liv. Derfor vil vi legge til rette for mer urbant landbruk, andelslandbruk, dyrking i byer og kolonihager. I tillegg vil vi satse videre på nasjonale og regionale landskapsparker og konkretisere landskapskonvensjonen slik at landskapsverdier får en tydeligere status i arealforvaltningen.

Venstre vil

- styrke jordvernet, sette en forpliktende grense for bevaring av matjord og stille krav til reetablering av dyrket mark ved større utbygginger
- sikre strandsoner, kantsoner langs vassdrag og tilsvarende hensynssoner i fjell- og naturområder
- etablere «marka- og byfjellgrenser» og byparker for å sikre verdifulle natur- og landskapsområder i byene

6.6 Grønn distriktsutvikling

For Venstre er det viktig å fordele makt og ressurser over hele landet. Norge er langstrakt, med et stort mangfold og unike muligheter for bærekraftig bosetting og verdiskaping i både by- og distriktsregioner. Det betyr samtidig at utfordringene er sammensatte. For Venstre er det derfor viktig med en differensiert distriktspolitikk, basert på regionale fortrinn og løsninger, i sterke folkevalgte regioner.

Derfor er det nødvendig å endre kommune- og regionstrukturen for at kommunene og fylkene kan ta flere oppgaver og skape gode og likeverdige velferdstilbud. Slik kan vi hindre ubalanse, hvor staten sentraliserer bort regionale arbeidsplasser og river bena under et mangfoldig arbeidsmarked og vekstgrunnlag.

Venstres distrikts- og regionalpolitikk tror på det regionale Norge, med mobilitet, ny teknologi og lokalt funderte industrielle klynger som grønne, skapende drivkrefter.

«Venstres distrikts- og regionalpolitikk tror på det regionale Norge.»

Venstre vil:

- flytte ut eller etablere nye statlige arbeidsplasser utenfor Oslo som virkemiddel for å skape brede bo- og arbeidsmarkeder i regionene
- gi gode rammevilkår til kommunene som lokal tjenesteprodusent og som utviklingsaktør i regionene
- styrke regionsentre og tettsteder som drivkraft for regional utvikling
- ivareta de mindre kommunene som ikke er en naturlig del av regionale bo- og arbeidsmarkeder og som av den grunn ikke kan hente gevinster ved sammenslåing/samarbeid
- prioritere regionale utviklingsmidler og støtte opp under regionale innovasjonsstrukturer
- sikre god bredbåndsutbygging/digital infrastruktur også i områder der det ikke er kommersielt lønnsomt
- føre en differensiert landbrukspolitikk med plass til både store og små
- ivareta lokalt eierskap i en global verden, f.eks. innenfor kystnæringer/maritime næringer
- sikre regionale utdanningsstrukturer
- legge til rette for bruk av elbil og hybridbiler i landlige områder, bl.a. gjennom en offensiv satsing på hurtiglastestasjoner langs ferdssåre som binder sammen tettsteder også utenfor de større byene

Se også kapitlet «Ta vare på naturen» for mer om naturvern og biologisk mangfold.

Se også mer om friluftsliv i kapitlet «Mangfoldig og fritt kulturliv».

7 Grønn og bærekraftig økonomi.

Norge har god økonomi. Vi går nå inn i en tid med større utsikkerhet, mer ustabile inntekter fra petroleumsvirksomheten og lavere investeringsvilje på sokkelen i norsk økonomisk sektor. Hvis vi skal oppfylle målene fra klimapavtalen i Paris, betyr det også lavere etterspørsel etter norsk olje. Vi er med andre ord inne i en stor og viktig omstillingsperiode.

Venstre mener en bærekraftig økonomisk politikk må ivareta tre hovedhensyn:

1. For det første må den være framtidsrettet. Politikken vi fører i dag må ha som mål at også barna og barnebarne våre får vokse opp med en skole som sikrer utdanning, et helsevesen som holder dem friske og velferdsordninger som tar dem imot når de faller. Det betyr at vi er nødt til å legge om norsk økonomi slik at den ikke er avhengig av oljen.

2. For det andre må en bærekraftig økonomi være grønn. En grønn økonomi vil ta vare på jorda vår og være levedyktig også når oljen tar slutt. Det betyr at vi er nødt til å skatte smartere for å stimulere til grønn næringsutvikling og grønn livsførsel.

3. For det tredje må velferdsstaten skattefinansieres slik at vi ikke tømmer oljefondet. Hvis vi fortsetter dagens trend i pengebruken, vil statsbudsjettet få store underskudd, og oljefondet vil være tomt innen 2050. Det betyr at vi må følge og videreutvikle handlingsregelen for bruk av Statens pensjonsfond utland (Oljefondet).

Venstres hovedmål for økonomien er

- å legge til rette for et høyt velstands- og velferdsnivå gjennom en produktiv økonomi
- å sørge for at økonomien er bærekraftig, blant annet gjennom å skifte fra rød til grønn skatt
- å sørge for at alle skal ha mulighet og incentiver til å jobbe
- å føre en ansvarlig finanspolitikk som opprettholder generasjonsrettferdigheten

«Venstre vil gjøre skattepolitikken klimasmart.»

7.1 Grønt skattesifte

Skatt skal finansiere velferdsgodene våre og bidra til omfordeling, men det er også et politisk virkemiddel. Ikke minst er det et viktig verktøy for å gjøre det enklere og lønnsomt å ta klimavennlige valg i hverdagen og i styrerommene til våre bedrifter. For Venstre er ikke et grønt skattesifte et mål i seg selv, men et sentralt tiltak for å ta markedskreftene aktivt i bruk til fordel for klimaet og konkurranseevnen til industrien vår.

Venstre vil

- innføre et klimaskattefradrag i inntektsskatten som kompensasjon for eventuelle grønne skatte-/avgiftsøkninger som rammer husholdningene
- ha en grønn omlegging av det skattemessige saldoavskrivningssystemet der det innføres økt avskrivningssats for nye kjøretøy med nullutslipp (saldogruppe c, d og e)
- innføre en gjennomgående CO₂-avgift som er lik for alle sektorer, og som er på et slikt nivå at Norge tar sin andel av kuttene i klimagassutslippene for å nå 1,5-gradersmålet
- innføre en arealavgift som reflekter kostnadene ved å bygge ned ulike arealtyper
- utvikle subsidieordninger som har naturskadelige effekter og bidrar til å redusere Norges mulighet til å nå nasjonale miljømål og møte internasjonale forpliktelser
- endre NO_x-fondet slik at alle som er omfattet betaler like mye for sine utslipp, og redusere forskjellen mellom prisen på utslipp for de som er innenfor NO_x-avtalen og de som er omfattet av NO_x-avgiften
- se på veiprising der hvor det er køkostnader og store lokale forurensningsproblemer og hvor man har reelle transportalternativer

«Venstre vil at det skal lønne seg å jobbe.»

7.2 En skattepolitikk som gjør arbeid lønnsomt

Arbeid er verdifullt. Det er verdifullt for enkeltmennesket, både sosialt og for følelsen av mestring og mening, og det har en verdi for samfunnet. Folk som jobber klarer seg selv, og bidrar samtidig til at staten kan fungere som et sikkerhetsnett for dem som trenger det. Venstre mener arbeid gir for liten økonomisk gevinst. For noen vil det å stå i arbeid gi så liten økonomisk gevinst at det ikke lønner seg å jobbe. Det gjelder spesielt for personer med lav inntekt, hvor offentlige ytelser har en høy kompensasjonsgrad. Derfor vil vi utrede muligheten for å innføre jobbskattefradrag, hvor man får deler av skatten tilbake for å sikre at det lønner seg å stå i jobb.

Dersom vi klarer å øke deltagelsen i arbeidsmarkedet, vil det gi store gevinster for samfunnet, også for de som ikke er i arbeid, ved at flere i arbeid styrker velferdsstaten. Venstre vil ha lavere skatt på arbeid for å stimulere oss til å jobbe mer, og lavere bedriftsbeskatning for at det skal lønne seg å investere i norske arbeidsplasser.

Mange nystartede kunnskapsbedrifter taper konkurransen om den beste kompetansen på grunn av de strenge reglene for beskatningen av opsjoner. Venstre vil utrede beskatningen av personalopsjoner, og se beskatningen i lys av de endringene som gjøres på området i nabolandene våre.

Venstre vil

- utrede innføring av skattefradrag, for eksempel jobbskattefradrag eller tilsvarende ordninger som gjør det mer lønnsomt å arbeide
- ha lavere skatt på arbeid for at det skal lønne seg å være i jobb
- ha lavere bedriftsbeskatning for at bedriftene skal kunne skape flere arbeidsplasser

«Venstre vil forenkle skattesystemet.»

- endre beskatning av opsjoner slik at eventuell gevinst først beskattes ved gevinstrealiseringen

7.3 Enklere skattesystem

Et bredere skattegrunnlag gir oss mulighet til å øke statens inntekter, samtidig som vi senker skattesatsen. Kort fortalt betyr flere i arbeid at staten både øker inntektene sine og senker utgiftene sine på en gang. Et effektivt skattesystem er gjennomsiktig, ubyråkratisk og sikrer at vi bidrar etter evne. Derfor vil Venstre ha en forenkling av skattesystemet. Vi vil fjerne skattefradrag for å gjøre skattesystemet enklere og skattegrunnlaget bredere. Vi mener at målrettede utgifter ofte er bedre egnet for å nå offentlige mål, enn skattefradrag og skattefordeler.

Finanskrisen har rettet søkelyset mot de negative sidene ved høy gjeld i befolkningen. Det har ført til en diskusjon om skattesystemer som likestiller gjeld og egenkapital. Venstre vil ha et best mulig skattesystem som forbygger finansielle ubalanser. Derfor vil vi ha en vurdering av bedrifters og personers rentefradrag hvor disse ses i sammenheng, og gjøre endringer hvis det er hensiktsmessig.

Venstre vil

- gjennomgå og fjerne skattefradrag som har liten effekt på inntekt og arbeid, og som undergraver viktige politiske mål som f.eks. likestilling og miljø
- forenkle trinnskattesystemet ved å fjerne første trinn
- forenkle momssystemet og redusere antall momssatser

7.4 Mer rettferdig formuesskatt

Formuesskatten sikrer at de med de største formuene bidrar mest til felleskapet, men utgjør også en betydelig belastning for næringslivet. I økonomisk vanskelige tider er det viktig at bedrifter har bygget opp egenkapital. Dette blir norske private eiere i dag straffet for gjennom

«Venstre vil ha en mer rettferdig formuesskatt.»

formuesskatten selv etter de reduksjoner Venstre har bidratt til de siste årene. Nordmenn som vil investere og eie i Norge skal ikke ha dårligere vilkår enn utenlandske eller statlige eiere. Derfor vil Venstre at formuesskatten reduseres ved en gradvis økning av bunnfradraget og en lavere verdsettelse av aksjer. Slik ivaretar en også den sosiale profilen og sikrer at de mest formuende bidrar.

Venstre vil

- redusere formuesskatten ved en gradvis økning av bunnfradraget
- ha en lavere verdsettelse av aksjer
- øke ligningsverdien på sekundærbolig til 100 %
- innføre en tidsbegrenset rabatt i formuesskatten for gründere ved børsintroduksjon av eget selskap

7.5 Ansvarlig finanspolitikk

De norske statsfinansene er solide på kort sikt. Vi har lav statsgjeld og oljefondet gir oss handlingsrom i finanspolitikken. På lengre sikt står norsk økonomi overfor større utfordringer. Vi har en befolkning som blir eldre og eldre, og oljepriser som faller og faller. Dette skaper et stort behov for reformer. En fortsatt kraftig vekst i pengebruken vil gi behov for en kraftig omstilling allerede om få år. For Venstre er det viktig med en finanspolitikk som ser de store linjene og som sikrer at også neste generasjon får nytte godt av en sterk velferdsstat. Vi mener at det ikke vil være rom for store skatteletter i kommende stortingsperiode. Derimot må vi gjøre mer for å skatte smartere, blant annet ved å skatte inntekt mindre, og skatte forurensning mer.

Venstre vil

- holde skatte- og avgiftsnivået omtrent på dagens nivå, men endre innrettingen slik at vi får et mer effektivt skattesystem
- forenkle og effektivisere det offentlige slik at det

«Venstre vil sørge for ansvarlig bruk av Oljefondet.»

store behovet for ansatte og eksterne konsulenter reduseres

- legge ned offentlige organer som ikke lenger er nødvendige, og slå sammen organer som utfører samme oppgaver
- redusere offentlig sektors andel av fastlandsøkonomien fra dagens rekordhøye nivå, gjennom å sørge for at utgiftsveksten i snitt er lavere enn veksten i økonomien

7.6 Ansvarlig bruk av Oljefondet

Ideen om Oljefondet (Statens Pensjonsfond Utland – SPU) kom opprinnelig fra Venstre. Tanken var at rentene av Oljefondet skulle være et tilskudd til statens inntekter, men at kapitalen i fondet skulle stå urørt. Formålet med Oljefondet er en lønnsom forvaltning av fellesskapets formue som sikrer trygg finansiering av folketrygdens pensjonsutgifter på lang sikt. På den måten sikrer vi at de kommende generasjonene også får del i oljeeventyret. Samtidig kan fondet være et viktig verktøy for å nå større mål, som da Stortinget med Venstre som pådriver besluttet at Oljefondet ikke lenger skal investere i selskaper som har kull helt eller delvis i porteføljen sin.

Venstre mener at handlingsregelen må ligge til grunn for den økonomiske politikken i Norge. For at regelen fortsatt skal være et godt ankerfeste for norsk økonomi, må den moderniseres i tråd med nye utfordringer og faglige anbefalinger. En rask økning av oljepengebruken i dag vil gi behov for innstramminger om bare noen få år. Venstre vil supplere handlingsregelen med en tilleggsregel om gradvis innfasing og begrenset av fondsutttaket for en periode fremover. Slik vil Norge stå bedre rustet til å møte nedgang i oljeindustrien og flere pensjonister.

Venstre vil

- sørge for ansvarlig og fornuftig bruk av oljepengene

- at handlingsregelen skal ligge til grunn for den økonomiske politikken
- redusere handlingsregelen til 3 % og supplere/begrense handlingsregelen i forhold til faktisk avkastning og med regler om gradvis innfasing og begrenset fondsutttak i perioder
- opprette et uavhengig finanspolitisk råd etter modell fra tilsvarende svensk ordning

7.7 Et samfunnsansvarlig og åpent oljefond (SPU)

Venstre ønsker at Oljefondet i mye større grad investerer i samfunnsansvarlige og bærekraftige virksomheter, og i fremtidsrettede sektorer som fornybar energi og annen klima- og miljøvennlig virksomhet. I tillegg bør fondet investere mer i fremvoksende markeder. Målet om avkastning må ikke gå på bekostning av menneskerettigheter eller miljø.

I dag investerer Oljefondet en sjettedel av formuen i statsobligasjoner. Denne formen for utlån reguleres ikke av norske eller internasjonale retningslinjer. Derfor mener Venstre at et krav om åpenhet i politiske beslutningsprosesser i utstederlandet må være en forutsetning for at fondet investerer i statsobligasjoner.

Forvalterne av Oljefondet har en viss adgang til å avvike fra de overordnede investeringsvalgene som fastsettes av politiske myndigheter. Den aktive forvaltningen av Oljefondet medfører større risiko og har de siste årene resultert i betydelige tap. Venstre mener at en indeksforvaltning av Oljefondet vil redusere risikoen og innebære en tryggere forvaltning av fellesskapets midler. For å sikre reell uavhengighet bør det etableres et eget styre for Oljefondet som er uavhengig av Norges Bank.

Venstre vil

- investere mer av SPU i fornybar energi og klimavennlig teknologi
- åpne for at SPU kan investere i infrastruktur og unoterte selskaper, med krav til åpenhet, avkastning og langsiktig risiko på linje med resten av fondet

- stille krav om større åpenhet om og integrering av faktorer knyttet til miljø, samfunn og selskapsledelse (ESG-faktorer) i risikovurderingen ved valg av aksjer og porteføljediversifisering i SPU
- stille krav til at SPU sine investeringer er i tråd med de konvensjoner som er vist til i menneskerettsloven og andre etiske hensyn
- opprette investeringsprogrammer med egne mandat rettet mot bærekraftige investeringer i fattige land og lavinntektsland
- fjerne de geografiske begrensningene i investeringsmandatet til Oljefondet
- styrke bevilgningene til Etikkrådet slik at rådet kan behandle flere saker og fange opp flere selskaper i fondets portefølje der virksomheten åpenbart bryter med fondets etiske retningslinjer
- stille krav om grundigere begrunnelser fra Finansdepartementet i tilfeller der departementet ikke velger å følge Etikkrådets tilrådninger
- ta i bruk «best i klassen-filtrering» for større deler av fondets portefølje
- utrede avvikling av Folketrygdfondet og eventuelt endre investeringsmandatet til en mer passiv forvaltning
- etablere et eget styre for Oljefondet som er uavhengig av Norges Bank
- sikre økt åpenhet rundt Oljefondets aktive eierskapsutøvelse, innsyn i hvilke selskaper Norges Bank Investment Management (NBIM) fører dialog med og hva dialogen dreier seg om
- innføre åpenhetskrav i utstederlandet for investeringer i statsobligasjoner
- utrede en overgang fra aktiv aktivforvaltning til en aktiv indeksforvaltning av Oljefondet

7.8 Stabil pengepolitikk

Pengepolitikken skal sikre stabilitet i norsk økonomi, og være vårt førsteforsvar i møte med økonomiske svingninger. Pengepolitikken blir lett mer ustabil hvis den underlegges politiske svingninger. Venstre mener at Norges Bank må ha et bredt stabiliseringsmandat. Målet må være å sikre lav inflasjon og høy sysselsetting over tid, og samtidig ta hensyn til mulige ubalanser i økono-

mien som følge av gjeld, særlig i boligmarkedet. Vi vil at den motsykliske kapitalbufferen skal flyttes fra Finansdepartementet til Norges Bank. I tillegg vil vi utrede om sentralbanken også bør få ansvaret for flere sider ved reguleringen av finansnæringen, som for eksempel kapitalkravene i sin helhet.

Fakta: Kapitalbuffer

Bankene skal i økonomisk gode tider sette av midler som kan tæres på i økonomiske tilbakeslag. Disse midlene kalles en kapitalbuffer

Venstre vil

- at Norges Bank skal ha mandat til å ivareta finansiell stabilitet
- jevnlig vurdere utformingen av Norges Banks mandat i lys av den seneste kunnskapen
- at Norges Bank skal få ansvar for og myndighet over den motsykliske kapitalbufferen
- utrede hvilke andre deler av norsk finansregulering som også bør overlates til Norges Bank

7.9 Langsiktig økonomisk fordeling

Det norske samfunnet er preget av høy grad av sosial og økonomisk jevnbyrdighet mellom landets borgere. En av grunnene til at Norge har lav ulikhet er at den koordinerte lønnsdannelsen fremmer likhet. En annen viktig grunn er at alle har lik tilgang på utdanning og at utdannelsesnivået i befolkningen derfor er høyt. En tredje grunn er at velferdsstaten løfter inntektene til dem som er nederst på skalaen. Alt dette ønsker Venstre å ta vare på og videreutvikle i takt med forandringene i samfunnet. Venstre mener at en bærekraftig samfunnsorganisering er en som skaper jevnbyrdighet som følge av arbeid og

«Venstre vil sikre fri konkurranse.»

utdanning til tross for forskjellige interesser og livsvalg, og ikke på bakgrunn av velferdsgoder.

Innvandring kan gi økte muligheter og inntekter til mange, men bidrar likevel til økt ulikhet i Norge. Det er fordi innvandrere i mindre grad deltar i arbeidslivet, i snitt har lavere lønn, og kan bidra til lønnsk konkurranse i enkelte bransjer. Høy innvandring gjør det derfor mer krevende å opprettholde den økonomiske likheten vi har vært vant med i Norge. Venstre mener den rette måten å møte den utfordringen på er en politikk som sørger for best mulig integrering

Venstre vil

- bevare de trekkene ved Norge som er viktigst for å fremme jevnbyrdighet på sikt, herunder gode utdanningsmuligheter for alle, en koordinert lønnsdannelse og en velferdsstat som løfter dem med de laveste inntektene
- bekjempe faktorer som internasjonalt bidrar til ulikhet, blant annet skatteparadis og urimelig høye lederlønninger

7.10 Like spilleregler

Et åpent og tilgjengelig marked forutsetter at alle har like muligheter til å delta i konkurransen og at alle er underlagt de samme reglene. Mange sektorer og enkeltpersoner forsøker å skjerme seg fra konkurranse for å oppnå stor markedsrett slik at de kan presse kunder og leverandører for å øke egen fortjeneste. Venstre vil føre en konkurransepolitikk som forhindrer konsentrasjon av markedsrett og sikrer konkurranse.

Venstre vil legge til rette for åpen og fri konkurranse med like spilleregler for både små og store bedrifter.

Samspillet mellom offentlig, privat og ideell sektor er en vital del både for utviklingen av det norske velferdstil-

budet og for driften av den norske velferdsstaten. Å ha et mangfold av tilbydere, enten det gjelder barnehager, skoler, sykehjem eller barnevernsinstitusjoner, skjerper innovasjonsevnen og øker sjansene for et godt og tilpasset tilbud til flere. Kvalitet må være viktigere enn effektivitet. Kravene til kvalitet i tjenestene, til kompetanse blant de ansatte og til arbeidsforhold for de ansatte må være de samme uavhengig av hvem som eier tilbudet, og kontrollen må være like god for private som for kommunale tjenester. I dag er det store forskjeller mellom hvilke krav som stilles til private tilbydere i ulike sektorer. Noen kan ta utbytte når de mottar offentlige tilskudd, andre ikke. Det må være et mål å ha like spilleregler og et forutsigbart regelverk.

Venstre vil

- sørge for konkurranse i offentlige markeder
- gi Konkurransetilsynet mulighet til å reagere på konkurransevridninger mellom offentlige og private virksomheter
- sikre at Norge kan være med på å videreutvikle internasjonale avtaler om fri handel
- vurdere en innskjerping av konkurranselovgivningen for å hindre at enkeltaktører får en altfor dominerende rolle i det norske markedet
- tilrettelegge for nyetableringer i eksisterende markeder for å fremme ny og bedre konkurranse
- ha en helhetlig gjennomgang av statlige krav overfor private og ideelle velferdstilbydere, med sikte på en helhetlig politikk på tvers av sektorer

**8 Et
mangfoldig,
nyskapende
og grønnere
næringsliv.**

Et sterkt, mangfoldig og konkurransedyktig næringsliv er avgjørende for å opprettholde et godt velferdsnivå i framtiden. Derfor er gode generelle rammevilkår og et skattesystem som stimulerer til bedriftsetableringer, arbeidsplasser og norsk privat eierskap helt sentralt. Venstre vil gjøre det så enkelt som mulig å starte en ny bedrift og etablere nye arbeidsplasser.

Norge skal lede an i den globale overgangen til grønn vekst og en lavutslippsøkonomi. Vi vil legge forholdene til rette for at norsk næringsliv kan utvikle løsningene som kreves i den nye grønne økonomien. Det vil både gi folk flest i Norge en enklere og bedre hverdag, og skape de nye, gode arbeidsplassene og bedriftene som vi skal leve av i framtida. Gründere, bedriftseiere, investorer – folk som tar stor personlig risiko for å skape verdier fellesskapet er avhengig av – trenger vi enda flere av. Norge rangerer i dag under middels på det europeiske innovasjonsbarometeret. Venstre har som mål at vi skal bli blant de beste i Europa på innovasjon.

Skattesystemet må brukes aktivt, slik at det lønner seg å satse på de miljøvennlige løsningene. Gjennom klimakrav i konsesjonsvilkår og offentlige anbud må det offentlige sikre et hjemmemarked der norsk næringsliv kan utvikle og teste ut nye, klimavennlige løsninger. Venstre

vil gjennomføre et grønt skattesifte som skal bidra til å sette fart på omstillingen i norsk næringsliv. Venstre vil derfor ha lavere skatt på arbeid, eierskap og bedrifter og ha høyere skatter og avgifter på klima- og miljøskadelig adferd.

Venstres mål for næringspolitikken er

- at Norge skal være ledende i Europa på innovasjon
- bedre vilkår for gründere
- flere grønne arbeidsplasser

«Venstre vil at Norge skal bli en innovasjonsleder i Europa.»

«Venstre vil gjøre det tryggere å være frilanser og selvstendig næringsdrivende.»

8.1 Innovasjonsevne i verdensklasse

Kunnskap og kompetanse er hjørnesteiner i et nyskapeende næringsliv. For å møte framtida må norsk næringsliv ha innovasjonsevne i verdensklasse. «Knoppskyting» eller såkalte «spin-outs», både i etablerte og nye virksomheter, kan skje ved at nyutviklet teknologi faller utenfor kjernevirksomheten, eller at et forretningsområde skilles ut i egen virksomhet. Slik nyetablering og oppfølging av disse bør stimuleres, da forskning viser at slike oppstartsbedrifter har bedre muligheter i markedet enn oppfinneridéer uten industriell forankring. Vi må bygge videre på kunnskapsmiljøene og den unike kompetansen vi allerede har, i tillegg til å legge til rette for at nye idéer kan gi lønnsomhet for nye virksomheter og næringer.

Venstre vil stimulere bedrifter til å satse på forskning og utvikling, og gjøre ny kunnskap tilgjengelig for næringslivet. Ved å stille konsekvente og ambisiøse miljøkrav i offentlige anskaffelser og konsesjoner, kan staten bli en kraftfull innovasjonsdriver som bygger marked for det nye næringslivet. Vi vil øke satsingen på næringsrettet forskning generelt, og programmene Forny2020, Brukerstyrt innovasjonsarena (BIA), IKTpluss og nærings-PhD spesielt. Utvikling og nyskaping er også avhengig av tilgang på risikovillig kapital. Offentlige virkemidler og premiering av private investeringer må gjøres tilgjengelig for både nye og gamle bedrifter. Venstre vil ha ubyråkratiske ordninger som belønner dem som tør satse.

Venstre vil

- stimulere til økt risikovilje for kapitaltilførsel i en tidlig fase av oppstart av bedrifter
- bedre SkatteFUNN-ordningen, som refunderer utgifter til forskning og utvikling
- videreutvikle en «KapitalFUNN-ordning», som gir skattefradrag til langsiktige investorer, basert på

eksisterende modeller fra andre land som det svenske Investeraravdraget og den britiske SEIS-ordningen

- dele og endre Argentum slik at minimum halvparten av investeringsporteføljen investeres i gründere og tidligfase-selskaper
- sørge for at mer innovasjonsmidler også går til innovasjoner innen nye måter å jobbe på, ikke bare produktinnovasjoner
- styrke miljøteknologiordningen under Innovasjon Norge
- gjøre offentlige anskaffelsesprosesser mer tilrettelagt for selvstendig næringsdrivende
- forenkle Skatteetatens kompliserte og formalistiske innflyttingsprosess for å gjøre det lettere å etablere seg i Norge
- skape skatteincentiver som gjør det mer lukrativt for mellomstore- og store bedrifter å investere i norske gründerbedrifter

8.2 Flere gründere og tryggere arbeidsplasser

Det er et selvstendig mål for Venstre at flere starter egen bedrift og at flere får mulighet til å bestemme over egen arbeidsdag. Mange selvstendig næringsdrivende og et mangfold av bedrifter er viktig for maktspredningen i økonomien og samfunnet. For at flere skal kunne skape sin egen arbeidsplass, må kunnskap om entreprenørskap og forretningsdrift være lett tilgjengelig. Venstre vil fortsette å kjempe for at gründere og selvstendig næringsdrivende skal ha like sosiale rettigheter som andre lønnsstakere, slik at flere tør å satse på sin gode idé.

Nye løsninger krever innovasjon og entreprenørskap, og et samfunn som «heier fram» gründere og dem som tenker nytt. Å skape en arbeidsplass for seg selv og noen få andre er også en del av det grønne skiftet. Tidlig innsats er viktig for å skape en kultur for entreprenørskap i

«Venstre vil redusere skjema- veldet for bedriftene.»

Norge. Ungt Entreprenørskap utfører et viktig arbeid som bidrar til økt skaperånd blant elever og studenter.

Trepartssamarbeidet sikrer balanse mellom aktørene og er en bærebjelke for trygghet og forutsigbarhet i norsk arbeidsliv. Samtidig skaper omstilling og strukturelle endringer en stadig større gruppe mennesker som faller utenfor den tradisjonelle organiseringen av norsk arbeidsliv. Stadig flere frilansere og selvstendig næringsdrivende opplever at et svakere sikkerhetsnett gir mangelfulle rettigheter. Venstre vil sikre trygghet og forutsigbarhet også for frilansere og selvstendig næringsdrivende.

Venstre vil

- forenkle regelverk og rapporteringskrav for næringsdrivende
- legge til rette for at små bedrifter kan delta i offentlige anbudsrunder
- styrke trygdeordninger og rettigheter i folketrygden for næringsdrivende, blant annet når det gjelder sykepenger
- la selvstendig næringsdrivende beholde opptjente rettigheter til dagpenger i inntil tre år ved overgang fra lønnet arbeid til egen virksomhet
- styrke ordningen med pensjonssparing for næringsdrivende
- gjeninnføre støtte til ulønnet forskningsinnsats i egen bedrift
- endre innbetaling av skatter og sosiale avgifter fra forskuddsvis til etterskuddsvis innbetaling
- innføre et nærings-/bunnfradrag for selvstendig næringsdrivende tilsvarende minstefradraget for lønns-mottakere
- ha fritak for arbeidsgiveravgift i tre år for nystartede bedrifter med mindre enn fem ansatte
- skape kultur for entreprenørskap, gjennom å legge til

rette for at flere elever og studenter får kjennskap til nyskaping

- endre reguleringsordningen for merverdiavgift (mva.) slik at gründerbedrifter i år 1 får tilbakebetalt utgående mva. selv om de ikke har fått inngående mva. i regnskapsåret

8.3 Mindre byråkrati

Et omfattende skjemavelde og en krevende rapporteringsplikt er en belastning for næringslivet. Venstre mener det offentlige behov for kontroll må balanseres med næringslivets behov for forenkling. Det må også gjøres et betydelig skille mellom små og store bedrifter i krav om rapportering fra og til det offentlige. De neste fire årene bør det være mulig å forenkle for bedriftene tilsvarende en besparelse på 15 milliarder kroner.

Det offentlige virkemiddelapparatet må også forenkles for å forbedres. Det skal være enkelt å få oversikt over og tilgang til ordningene som finnes, og mulig for både store og små aktører å etterkomme offentlige krav.

Venstre vil

- begrense offentlige etaters adgang til å be om opplysninger som det offentlige allerede har
- gjøre mva-rapportering enklere, og heve beløpsgrensen for rett til årlig oppgaveplikt
- oppheve krav om årsberetning for småbedrifter
- oppheve omstillingsloven
- tillate private pensjonskasser å ha en betydelig høyere aksjeandel slik at de kan øke den langsiktige avkastningen

8.4 Marked for nytt grønt næringsliv

Staten og kommunene kjøper varer og tjenester for mer enn 500 milliarder kroner hvert år. Det gir en enorm makt til å stille strengere klima- og miljøkrav til leverandører. Offentlig sektor må bli en grønn innovasjonsdriver for privat næringsliv, og på den måten motivere næringslivet til å utvikle nye bærekraftige løsninger.

«Venstre vil legge til rette for grønn innovasjon.»

Ambisiøse funksjonskrav må legges til grunn for offentlige anskaffelser med potensiell klimagevinst, slik at innkjøpsprosessen rettes inn mot å utvikle nye lavutslippsløsninger. Det gjelder særlig i investeringer i infrastruktur, transport, bygninger og IKT.

Også som byggherre bør offentlig sektor stille økte klimakrav. Målet må være at offentlige byggeprosesser medfører minst mulig utslipp, både i anleggsfasen og i byggenes levetid. Stat, fylker og kommuner må i langt større grad ta innkjøpsmakten i bruk for å kutte klimagassutslipp og øke etterspørselen etter klimavennlige løsninger.

Venstre vil satse på det nyskapende og klimavennlige næringslivet. Derfor vil vi styrke de ordningene som bidrar til teknologiutvikling og som gir tilgang på risikovillig kapital til innovative prosjekter innenfor de nye grønne sektorene. Vi vil utvikle virkemidler som dekker alle faser, fra forskning og utvikling, via pilot- og demonstrasjonsanlegg, til kommersialisering av nye løsninger.

Fakta: SkatteFUNN

Gjennom SkatteFUNN kan norske bedrifter få 18-20 prosent av prosjektkostnadene som skattefradrag gjennom skatteoppgjøret. Forutsetningen er at bedriften arbeider med forskning og utvikling. Venstre vil ha samme ordning for bedrifter som investerer i klimaomstilling og miljøteknologi.

Venstre vil

- etablere en tilskuddsordning for grønne innovative offentlige anskaffelser
- forenkle og legge til rette for at små og mellomstore bedrifter kan delta i statlige anbudskonkurranser

«Venstre mener byggenæringen spiller en sentral rolle i det grønne skiftet.»

- øke de årlige bevilgningene til utvikling og markedsstimulering av nullutslippsteknologi gjennom blant andre Enova, Forskningsrådet, Innovasjon Norge og Gassnova
- øke satsingen på grønne innovative løsninger gjennom større tilgang til risikokapital, både for leverandører og oppdragsgivere
- at all rehabilitering og nybygging i regi av statlige byggherrer skal ta i bruk de til enhver tid mest miljøvennlige løsningene
- innføre miljøfunn-ordning, etter modell av SkatteFUNN, slik at investeringer i klimaomstilling og ny teknologi stimuleres i alle næringer

8.5 Byggsektoren – et lokomotiv for det grønne skiftet

Byggsektoren bidrar i dag vesentlig til det samlede klimautslippet, energi- og ressursforbruket. Samtidig er byggenæringen Norges nest største fastlandsnæring og landets største distriktsnæring. Den må derfor spille en sentral rolle i det grønne skiftet. Å erstatte betong og stål med tre har store miljøgevinster og klimabesparelser. Økt bruk av tre i våre byggeprosjekter vil derfor bidra veldig positivt til å nå klimamålene. Bruk av tre er i tillegg helt nødvendig for å kunne realisere nullutslippsbygg.

Potensialet for økt bruk av tre i offentlige byggeprosjekter er betydelig. Det offentlige må derfor i større grad tidlig vurdere om tre kan være et egnet materiale og eventuelt stille krav om ambisiøse mål om nullutslippsbygg som også kompenserer for materialbruken og anleggsfasen. I løpet av få år må byggesektoren kunne levere nær nullenergibygg. Dette innebærer at det må skje et skifte der bygg også produserer og leverer lokalt produsert energi. Skal dette kunne realiseres, må det sterke incentiver til for å stimulere til økt bruk av solenergi, jordvarme og andre lokale kilder.

For å sikre god samfunnsøkonomi bør man i større grad tenke områdebaserte løsninger, inkludert tomtens egenskaper, framfor ensidig å fokusere på enkeltbygninger. Det er derfor et behov for at forskriften åpner for slike helhetlige og innovative løsninger. Bolighus bygges i dag med til dels omfattende bruk av potensielt miljø- og helseskadelige stoffer. Sunne hus er viktig for miljøet, helse og trivsel. Førre-var-prinsippet bør styrkes med hensyn til bruk av byggematerialer med nye kjemiske forbindelser og teknologi. Det må stimuleres til at det velges produkter uten eller med lavt innhold av helse- eller miljøskadelige stoffer. I boliger må det ikke være tillatt å benytte miljøskadelige stoffer listet på Kandidatlisten til EUs kjemikalieforordning (REACH) eller miljømyndighetenes prioritetsliste. Bruk av dårlig byggegrunn som konsekvens av fortetting kan føre til større behov for fundamentering og geoteknisk stabilitet.

Valg av lokalisering må avpasses byggets behov og egenskaper da grunnarbeider kan øke kostnadene dramatisk, samt medføre mangedobling av prosjektets/byggets CO₂-utslipp dersom de geotekniske forholdene viser seg å være krevende.

Venstre vil

- revidere byggeteknisk forskrift med strengere krav til energieffektivitet, klimagassreduksjoner og levetidsberegninger
- at offentlige byggherrer alltid skal vektlegge tre som alternativ, også for større og høyere bygninger. Tre som alternativ må utredes før beslutninger som gir føringer for materialvalg tas ved offentlige formålsbygg
- styrke og videreutvikle Innovasjon Norges trebaserte innovasjonsprogram i kombinasjon med strengere krav til økt bruk av tre i statlige byggeprosjekt
- at prinsippet om fossilfri bygge- og anleggsplass ligger til grunn ved offentlige byggeprosjekter. Norge bør implementere EUs bygningsdirektiv og innføre krav om nær nullenergibygging i 2020
- at offentlige byggeprosjekter skal ha som mål å kutte klimagassutslippene med minimum 40 prosent fra materialbruk, transport og energiforbruk
- styrke incentivordninger for installasjon av solenergi

8.6 Grønn industriproduksjon i verdensklasse

I Norge har vi spesielt gode forutsetninger for å skape verdens grønneste industri, fordi vi har tilgang på rimelig og fornybar kraft. Prosessindustrien er historisk en av våre viktigste næringer. Næringen har stort potensial og gode forutsetninger for å være en del av løsningen på klimaproblemet.

Industrien har allerede vist at de er en del av løsningen gjennom utslippskutt og omstillingsevne. Industrien vil styrke sine konkurransefortrinn i takt med reduksjonen den bidrar til i klimautslipp. I Norge skal industrien ha tilgang på fornybar kraft, stabile rammevilkår, høykompetent arbeidskraft og ledende miljøer innen forskning og utvikling.

Vi mener Norge må lede an i utviklingen av lav- og nullutslippsteknologi, rene produksjonsprosesser og CO₂-håndtering. Løsningene vi utvikler kan eksporteres til andre land og slik bidra til store internasjonale utslippskutt. Klimatiltak i industrien handler i stor grad om å investere. Realisering av ny teknologi betyr ofte å bytte ut utstyr. Forbedrede avkastningsregler vil legge forholdene bedre til rette for slike investeringer.

Venstre vil

- sikre tilgang på ren kraft
- støtte realiseringen av lavutslippsteknologi i industrien
- støtte realiseringen av ren produksjonsteknologi i alle de største norske industrigrenene
- støtte demonstrasjonsanlegg for ny grønn industrideknologi
- fremme utviklingen av smarte produksjonsanlegg
- øke den årlige avskrivingssatsen på klimainvesteringer i industrien til 30 prosent
- realisere minst to fullskala CO₂-fangstanlegg innen 2022
- få på plass en strategi for å realisere nok CO₂-fangstanlegg til å nå de nasjonale klimamålene i 2030

«Venstre vil gripe forretningsmulighetene i det grønne skiftet.»

«Venstre vil stimulere et grønt reiseliv og grønne reisemål.»

8.7 En verdensledende grønn finanssektor

Norsk finansnæring er verdensledende innen sektorer som maritim, marin og petroleum. Sammen med SPU (Oljefondet), en av verdens mest attraktive investorer og eiere, utgjør dette et godt grunnlag for å utvikle næringen, ikke minst i markedet for grønne investeringer.

Venstre mener vi må skape et attraktivt investeringsklima for mer ansvarlige og bærekraftige investeringer, og tydeliggjøre forventningene til finansnæringens bidrag i det grønne skiftet.

Finansnæringen kan bidra med kunnskap og være en pådriver i en grønn omstilling. Innovasjon og nye bærekraftige løsninger krever investeringer. Finansnæringen har muligheten til å strøme kapital i en mer ansvarlig og bærekraftig retning. Det vil kreve at næringen både er sitt samfunnsansvar bevisst og ser vekstmuligheter i et grønnere perspektiv. Vi trenger en differensiert finansnæring med flere aktører over hele landet for å beholde og utvikle lokalt næringsliv.

Venstre vil

- utarbeide en egen næringsstrategi for finansnæringen i tett dialog med næringen
- sikre at norsk finansnæring har like konkurransevilkår som europeiske konkurrenter
- styrke universitets- og høyskoleutdanningen innenfor IT generelt og finansteknologi spesielt
- legge til rette for økt forskningsinnsats knyttet til områder der Norge har stort potensial til å ta en posisjon internasjonalt, som finansiering av grønne investeringer.
- utvikle et marked for grønne obligasjoner i dialog med finansnæringen
- endre finansskatten til å bli en ren skatt på overskudd (og ikke en ekstra arbeidsgiveravgift)

8.8 Grønn fornybarklynge

Vi ønsker å bygge opp en grønn fornybarklynge i Norge i samarbeid med finansielle og industrielle aktører. Målet er å samle kompetanse, fremme innovasjon og sikre en plattform for verdiskaping og vekst i Norge, investeringer i fornybar energi i utlandet og utslippskutt internasjonalt.

Venstre vil

- at Norge skal utvikle en stor klynge som utvikler, bygger, eier og drifter fornybar kraftproduksjon
- bidra til økt internasjonalisering av norsk kraftkompetanse
- bruke ordninger som GIEK og Eksporkreditt til å styrke utvikling av fornybar energi i andre land

8.9 Reiseliv

Norge som destinasjon har flere ganger blitt kåret til et av verdens beste reisemål og har en stor verdi som internasjonal merkevarebygger av Norge. Naturbaserte attraksjoner som ren natur og rene fjorder er noen av merkevarene som er med på også å heve kvaliteten og attraktiviteten i et kresent marked. Et marked som etterspør grønt reiseliv og grønne reisemål. Dette forplikter, ikke bare for næringen selv, men også for Norge som nasjon å ivareta for framtida.

Reiselivet har med sin vekst siste år tatt en betydelig posisjon også som en nasjonal næring, noe som bekrefter at reiseliv er en næring for framtida.

Ringvirkningsanalyser i næringen viser stadig at den verdiskapningen reiselivet utløser lokalt og regionalt bidrar både til flere arbeidsplasser og økt bosetting. Skal reiselivet kunne utvikle seg, må næringen likevel stimuleres til økt vekst ved bl.a. profesjonalisering, struktur og forutsigbarhet. Det må iverksettes tiltak både innen produktutvikling, destinasjonsutvikling og markedsføring.

Dette vil utløse flere nye bedrifter basert på reelt marked og etterspørsel, og ha kortere vei fra idé til gjennomføring. Like viktig er det at utviklingen skjer i et miljøvennlig perspektiv.

Destinasjonsselskapene har en viktig rolle når det gjelder å organisere og legge til rette for turistene, være såringspartner innen utvikling og å drive turistinformasjon. Dette er fellesgoder som både turister og lokalbefolkning nyter godt av, og gjelder spesielt rundt de naturbaserte attraksjonene og i verdensarvområdene der vertskapsrollen kan være litt mer tilfeldig. Venstre mener at dette i større grad bør finansieres over offentlige budsjetter.

Venstre vil

- styrke Innovasjon Norges arbeid med å profilere norsk reiseliv, blant annet ved utlandskontorene
- støtte opp om en infrastruktur som styrker tilgjengeligheten til våre største attraksjoner og aktiviteter. Samtidig vil Venstre jobbe for god og bærekraftig ivaretagelse av naturressurser for å unngå overbelastning
- legge til rette for bedre samhandling mellom ulike offentlige instanser som har innvirkning på utviklingen av reiselivet
- sørge for at reiselivet blir tatt med som høringspart i nasjonale utbyggingssaker der grunnlaget for reiselivet kan være truet
- styrke reiseliv knyttet til naturopplevelser, inkludert jakt og fiske
- bidra til at norsk reiselivsnæring er konkurransedyktig i aktuelle markeder
- at flere av de fremste reisedestinasjonene i Norge og Svalbard får verdensarvstatus
- legge til rette for at kommuner som ønsker det kan innføre turistskatt, såkalt kurtakst
- redusere mva-satsen på salg av mat på restauranter slik at restauranter og bensinstasjoner likestilles
- legge forskningsbasert kunnskap til grunn for reiselivsutvikling
- sikre større offentlig deltakelse rundt ivaretagning av våre verdensarvområder

**9 Bærekraftige
ressurser fra
jord og hav.**

Norge har naturgitte fortrinn gjennom store havområder, mye skog og lange landbrukstradisjoner over hele landet. For å realisere det grønne skiftet må vi få til en økt og bærekraftig bruk av de biologiske ressursene.

Omleggingen fra petroleumssamfunnet til fornybar-samfunnet gir nye muligheter innenfor bioøkonomien, og Venstre mener fiskeri, havbruk og andre marine ressurser i tillegg til jordbruk og skogbruk skal være motorer i utviklingen av det nye fornybare Norge. Primærnæringene har et felles ansvar for en bærekraftig forvaltning av naturen vår. Norge har store muligheter til å være verdensledende i forskningen på dyrking og høsting av tang, tarer, alger og annen marin forskning.

Venstre mener at satsing på bioøkonomi er en del av løsningen på klimautfordringene. For å lykkes med dette kan vi ikke se på de enkelte primærnæringene separat, men som deler av en helhetlig og bærekraftig forvaltning av natur- og arealressursene våre. Samtidig må bønder, fiskere og andre næringsaktører få rammevilkår som gjør at de – som selvstendig næringsdrivende – settes i stand til å ta dette ansvaret.

En systematisk omlegging fra fossile næringer til fornybare næringer krever at privat og offentlig kapital går til investeringer i de fornybare næringene. For å bidra til dette må virkemidlene endres slik at det blir mindre attraktivt å investere i fossil sektor og mer attraktivt å investere i fornybar og miljøvennlig sektor. Staten må vise at dette er en langsiktig og forutsigbar omlegging slik at privat kapital følger etter.

Norge er et stort land med store fornybare ressurser i hav og på land, men det er en stor fare for at industrialisering og kommersialisering av gode prosjekter vil skje i andre land enn Norge. For å legge til rette for flest mulig investeringer i industrielle pilotanlegg og fullskala-anlegg må Innovasjon Norges virkemidler forsterkes for å sikre at norske prosjekter realiseres i Norge. Vi bør ha som mål å legge til rette for at utenlandsk kapital og industriprosjekter realiseres i Norge basert på langsiktige, attraktive og forutsigbare rammebetingelser

Venstres hovedmål for en ny bioøkonomi er

- å sørge for at det lønner seg å drive bærekraftige primærnæringer
- å skape et marked som etterspør biobaserte fremfor fossile produkter
- å stimulere til innovasjon i primærnæringene
- å utvikle en bioøkonomi som er bygd på våre fortrinn som kyst- og havnasjon.

Fakta: Bioøkonomi

I bioøkonomien blir hele råvaren utnyttet og foredlet til et stort utvalg av produkter. Avfall fra en verdikjede blir til verdifullt råstoff i en annen. Fornybare ressurser fra land og hav blir utnyttet til produksjon av mat, fôr, materialer, produkter og energi i bærekraftige kretsløp.

Venstre vil

- legge til rette for flere lønnsomme industribedrifter innen jordbruk, skogbruk, fiskeri og havbruk gjennom endrede skatteregler
- øke nivået på skogavvirkningen av hogstmoden skog og utnytte hele treet, også avfalls- og biprodukter som GROT, i produksjon av bioenergi
- støtte opp under utviklingen av biologisk baserte kjemikalier og drivstoff fra norsk skog og algeproduksjon
- etterspørre og skape incentiver til å bruke fornybart råstoff i offentlige innkjøp, og ikke bare til transport, bygg og energi, men også i andre materialer og produkter
- at norske offentlige myndigheter og næringsliv skal være internasjonalt ledende på innovativ bruk av biomasse fra skogen i bygninger, energiforsyning og produksjonsprosesser
- innføre CO₂-avgift på fossil plast
- stille krav om at alt avfall skal utnyttes, gjenbrukes eller resirkuleres innen 2020
- gjøre nytte av Norges posisjon som verdensledende innenfor fiskeri og havbruk ved å styrke og utvikle de biomarine næringene

9.1 Innovasjon og teknologiutvikling

For at vi skal kunne opprettholde den velferdsøkningen vi ønsker, må vi bevege oss mot en gjenbruksøkonomi som fører til redusert klimaavtrykk, lavere energiforbruk og bedre utnyttelse av all biomasse. Venstre vil legge til rette for en sirkulær økonomi, inspirert av naturens kretsløp. Målet er at ressurser skal gjenbrukes og danne grunnlag for lønnsom og bærekraftig industri. Avfall fra

«Venstre vil ha økt satsing på bioteknologi.»

en produksjonsprosess skal inngå som råstoff i nye lønnsomme verdikjeder. For eksempel kan avfall fra matproduksjon gi biomasse til produksjon av fôr, biomaterialer, energi og gjødsel.

I Norge finnes mye kunnskap om ressursforvaltning, bioteknologi, materialer og energi. Utviklingen av den norske bioøkonomien krever nye produkter, prosesser og tjenester. Derfor må det satses på innovasjon og teknologiutvikling. Samspillet mellom aktørene i produksjons- og foredlingsleddet, FoU og virkemiddelapparatet må innrettes for å ta fatt i og gripe de mulighetene som ligger i bioøkonomien. Bioteknologi innen helse og medisin kan også være viktig for å realisere det store potensialet man har for bioøkonomisk verdiskaping i landbruk og marin sektor. Venstre mener det er viktig å utnytte kunnskap og teknologi på tvers av sektorer og på nye måter.

Bioteknologi gir store muligheter for å bedre matproduksjonen og for å utvikle nye næringer. Men bioteknologi reiser etiske dilemmaer og kan gi effekter i naturen som vi ikke kjenner rekkevidden av. Forskning rundt og utvikling av genmodifisert mat skal underlegges streng kontroll og regulering, og Venstre vil legge føre-var-prinsippet til grunn for politikken på dette området.

Fakta: Bioteknologi

Bioteknologi er en samlebetegnelse på teknologi som bruker mikroorganismer, plante- eller dyreceller til å framstille, modifisere eller forbedre produkter, planter og dyr, eller utvikle mikroorganismer for spesifikke anvendelser.

«Venstre vil ha en bærekraftig fiskerinæring.»

«Venstre vil ha en lønnsom og innovativ fiskerinæring.»

Venstre vil

- ha økt satsing på bioteknologi i produktutvikling basert på fornybare ressurser
- ha strenge etiske retningslinjer for den bioteknologiske forskningen
- sikre langsiktig og forutsigbar drift av genbankene
- stimulere til økt produksjon og bruk av bioenergi og biodrivstoff

9.2 En verdiskapende og bærekraftig fiskerinæring

Norge rår over store havområder med fiskeriressurser som gir et potensial for verdiskaping som er langt mer varig enn petroleumsinntektene. Med gode rammevilkår for bærekraftig utnyttelse, kan sjømat- og fiskerinæringene sikre vekst og inntektsgrunnlag langs hele kysten.

Det er fellesskapets ansvar å forvalte ressursene i havet innenfor ansvarlige bærekraftige rammer. Venstre mener at ressursuttak skal fastsettes av offentlige myndigheter og at all fiskeriaktivitet skal skje slik at den ikke bidrar til overbeskatning av fiskeribestandene. Samtidig må vi legge til rette for en videreutvikling av næringen for å skape mest mulig verdier ut av de marine ressursene. For Venstre er det et mål at fiskeripolitikken skal sikre bærekraft, verdiskaping i hele verdikjeden, og attraktive, konkurransedyktige arbeidsplasser i lokalsamfunnene som er avhengige av fisken.

Venstre vil

- at alle sjøpattedyr- og fiskebestander i norske farvann skal høstes bærekraftig i tråd med vitenskapelige råd
- ha økt satsing på ressurs- og bestandsforskning
- styrke kystvakten og kystvaktens innsats for å avdekke og forhindre ulovlig fiske i norske havområder
- arbeide aktivt for et internasjonalt forbud mot utkast av fisk

- opprette petroleumsfrie sone ut til minimum 25 kilometer fra grunnlinja
- arbeide for at det blir skapt større verdier av hver kilo fisk og andre marine ressurser

9.3 Innovasjon og nytenking i fiskerinæringen

Fisken i havet tilhører fellesskapet. Lovverk og reguleringer må fremme sysselsetting i kystkommunene og øke lønnsomheten i flåte og industri. Vi har i dag et kvotesystem som er et stort hinder for nyrekruttering til fiskeryrket, og som fører til at de som i utgangspunktet har store kvoter gis mulighet til å kjøpe opp enda større kvoter. Venstre mener dette er en uheldig utvikling og fører til at «eierskapet» til det som er vår felles naturressurs faller på få hender. Fiskekvoter er ikke en handelsvare. En må derfor se på endringer i kvotesystemet for å forhindre ulovlig salg av fiskekvoter.

Norsk fiskeri er en bærebjelke i norsk økonomi og for bosetting og næringsliv langs kysten. Fiskerinæringen må ha fokus på kvalitet i alle ledd, fra fangstmetoder, kvalitet på fisk og bearbeiding, til transportløsninger og høy kvalitet på produktet ut til kunden. Fiskeindustrien og fiskerne må premieres for innovasjon og nytenking som kan sikre jevn levering til anleggene, stabil produksjon, og ikke minst pålitelig og god kvalitet.

Hvitfisknæringen må lære av oppdrettsnæringen; jevn kvalitet og leveringsevne, noe som gir bedre kilopris og bidrar til å sikre arbeidsplasser ved landanleggene. Kystfiskeflåten må stimuleres til å ta i bruk fangstmetoder som gir høy kvalitet på fisken fra den fanges og leveres til landanlegget (som line og juksefiske). Kvalitet på fisk må premieres høyere enn dagens praksis. Levedefangst gir nye muligheter for kvalitet, stabile leveringer og økt lønnsomhet for flere fartøygrupper, fordi toppen av kvoteåret kan fordeles utover året. En må satse på

redskapsgrupper som gir god kvalitet og øke forskningen på nye metoder.

Leveringsplikten må overholdes og fisk landes til fiske-riavhengige kystsamfunn. Hvis ikke må kvotene trekkes tilbake fra de som har dem, og tilbys andre. Fiskeanlegg langs hele norskekysten viser at lønnsomhet kommer med kvalitet og jevn leveranse. Dette må også trålerflåten kunne tilpasse seg. Det er ikke akseptabelt at verdifulle fiskeressurser med en tilhørende leveringsforpliktelse, blir sendt til lavkostland for bearbeidelse. I et miljøperspektiv er det viktig at fiskebåter har kortest mulig avstand fra fangstfelt til landanlegg hvor råstoffet foredles eller pakkes, og sendes videre. Båter under 11 meter skal ikke struktureres og fartøy med fiskerettigheter skal ha nasjonale eiere.

Venstre vil

- ha tidsavgrensede fiskekvoter
- sikre viktige rammeverk som fiskesalgslagsloven og deltakerloven
- opprettholde en kvotebalanse mellom fartøygrupper
- fastholde nasjonalitetskravet i deltakerloven
- forenkle reglene for fiskerinæringen slik at fiskerne selv i større grad kan velge redskap, og slik at det blir økt fleksibilitet i valg av flåtegruppe
- gjøre endringer i leverings-, bearbeidings- og aktivitetsplikten som ivaretar verdiskaping i Nord-Norge
- utvide ordningen med rekrutteringskvoter for unge fiskere
- stimulere til bruk av redskapsgrupper og metoder som gir best mulig kvalitet på fisken, som krokfanget fisk/teiner.
- satse på driftsformer innen hvitfisknæringen som har jevn levering og produksjon gjennom hele året, med fisk av høy kvalitet.
- øke den nasjonale satsingen på forskning innenfor hvitfisknæringen, som fangstmetoder, bearbeidning, levendelagring, logistikk og markedsføring
- prioritere markedsadgang og ressurstilgang i internasjonale avtaler
- ha landstrøm i alle fiskerihavner

«Venstre vil bruke mer av fisken som fiskes.»

- innføre vern mot bunntåling i havområdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja
- utrede ressursrente i fiskeri- og sjømatnæringen
- etablere en støtteordning for å bygge om/investere i miljøvennlige motorer i fiskeflåten (elmotor/biodiesel/gass)
- at leveringsforpliktelsene må overholdes. Dersom leveringsforpliktelser misligholdes, inndras kvoten og tilbys andre
- at båter under 11 meter ikke skal struktureres

9.4 Utnytte verdiskapingspotensialet i sjømatnæringen

Restråstoff fra fiskeriene utgjør store verdier. Det betyr at bearbeidingsgraden i sjømatnæringen må opp for å få en bærekraftig fiskerinæring. Venstre vil ha på plass gode og forutsigbare rammebetingelser for å kunne drive bearbeidning i Norge. Det må stimuleres til å utvikle ny teknologi og systemer for å ta vare på restråstoff og bi-produkter, og utnytte verdiskapingspotensialet som ligger der. Bedriftene må få langsiktig sikkerhet for investeringer, et fungerende virkemiddelapparat og en trygg og forutsigbar råstofftilgang.

Venstre vil

- at endring i regelverk og andre virkemidler benyttes til å øke utnyttelsen av råstoffet i sjømatindustrien
- at innen 2020 skal alt marint råstoff som fiskes og fanges utnyttes
- øke FoU på bruk av restråstoff og høsting av nye arter
- styrke Norges posisjon som sjømatnasjon på det globale markedet og ta ansvar for å øke mattilførselen og styrke matsikkerheten i en verden med stor befolkningsvekst

«Venstre vil ha en bærekraftig og konkurransedyktig oppdrettsnæring.»

9.5 En allsidig og bærekraftig havbruksnæring

Oppdrettsnæringen er en av framtidens næringer i Norge. Venstre vil gjøre oppdrettsnæringen mer konkurransedyktig og allsidig gjennom nyskaping, produktutvikling og satsing på eksportfremmende tiltak. Oppdrettsnæringen har fortsatt et stort vekstpotensial, men det er en forutsetning at videre vekst i næringen er bærekraftig. Venstre vil stille strenge miljøkrav ved tildeling av nye oppdrettskonsesjoner og lokalisering av disse, og intensivere forskningen på lukkede anlegg.

Regelverket og sektormyndighetene skal være en faglig ressurs for en optimal videreutvikling av næringen innenfor økologisk bærekraftige rammer. Vi mener havbruksnæringen må sikres forutsigbarhet med klare kriterier som balanserer hensynene til vekst og miljø. Venstre vil øremerke forskningsmidler til prosjekter som kan legge til rette for videre utvikling og kommersialisering av biologiske og tekniske løsninger som sikrer bærekraftig vekst i næringen.

Venstre vil

- sørge for at veksten i oppdrettsnæringen til enhver tid er bærekraftig og ikke utgjør en miljøtrussel for livet i havet, annen fisk og villaks
- styrke kunnskapsgrunnlaget for forvaltning av havressursene ved å styrke Havforskningsinstituttet og trappe opp forsknings- og utviklingsinnsatsen (FoU) til havforskning og tilgrensende forskningsdisipliner
- ha et nytt konsesjonsregelverk for havbruksnæringen som legger til rette for bærekraftig vekst i næringen samtidig som hensyn til fiskevelferd, rømmingsbegrensning og miljø ivaretas
- sørge for tydelige krav til oppdrettsnæringen for snarest mulig å utvikle teknologi og driftsformer som får bukt med problemene knyttet til rømming, lus og forurensning fra merdene

«Venstre vil utnytte ressursene i havet bedre.»

- at fangst av fôr til oppdrettsfisk ikke overbeskatter fiskebestander
- innføre strengere sanksjonsmuligheter overfor aktører som ikke driver innenfor dagens regelverk
- innføre vederlag til kommunene for tilrettelegging av areal til oppdrettsvirksomhet, som kompensasjon for arealbruk og lokale miljøulempen
- at flest mulig nye konsesjoner skal være grønne konsesjoner
- sikre at eiere av eksisterende konsesjoner skal kunne bytte dem mot nye grønne konsesjoner med økt tillatt produksjon
- gradvis stramme inn kravene for å kvalifisere som «grønn konsesjon» etter hvert som det utvikles mer miljøvennlige løsninger i næringen, og sikre at kravene omfatter utslipp av næringsstoffer og bunnfall i tillegg til lakselus og rømming

9.6 Bedre ressursutnyttelse

Vi må utforske mulighetene som ligger i havet. Økt matproduksjon, mer fôrråvarer og utvikling av nye marine produkter innenfor ernæring, helse, kosmetikk og energi gir store muligheter for framtida. Som produsent av høyverdige produkter, har norsk sjømatnæring ressurs til å videreutvikle avansert kompetanse og teknologi.

Også i et ernæringsmessig perspektiv er det viktig å ta vare på matressursene vi høster fra havet. Globalt kommer mindre enn 2 % av maten fra havet. Vi må utnytte ressursene bedre – og det må gjøres på flere plan. Venstre mener at Norge må ta ansvar for å øke mattilførselen og styrke matsikkerheten i en verden med kraftig befolkningsvekst. Årlig kastes store mengder fisk over bord på norske fiskefartøy. Dette er ressurser som kan utnyttes kommersielt bl.a. av oppdrettsnæringen. Det må lages et system der en fisker får økonomisk utbytte av å ta vare på fangst, uten at det er drivende for å øke mengden bifangst.

«Venstre vil ha et grønnere og mer innovativt landbruk.»

Venstre vil

- arbeide for å redusere handelshindringer for fisk og fiskeprodukter i en ny WTO-avtale
- jobbe for å gi norsk fiskeri- og sjømatnæring friere adgang til EU-markedet
- forenkle regelverket innenfor sjømatsektoren
- opprette dedikerte FoU-programmer som binder industrien tettere opp mot leverandørindustrien og forskningsinstitusjonene for å bidra til utviklingen i bioøkonomien

9.7 Et framtidsrettet og bærekraftig landbruk

Aktivt landbruk over hele landet er det viktigste virkemiddelet vi har for å sikre en trygg matproduksjon, biologisk mangfold og en langsiktig og bærekraftig forvaltning av arealene våre. Norsk landbruk preges av høy mattrygghet og en verdensledende dyre- og plantehelse. Sammenlignet med matproduksjonen internasjonalt er landbruksnæringen i Norge relativt transparent og godt regulert. Det har stor betydning at den norske husdyrproduksjonen er verdensledende i bruk av lite antibiotika. Venstre mener at dette er viktige sider ved en bærekraftig matproduksjon. Landbruket må også i likhet med andre næringer gjennomgå kontinuerlige endringer for å tilpasse seg ny teknologi og svare på nye samfunnsutfordringer.

Norge er et land hvor de naturgitte forholdene for landbruksproduksjon er svært varierende. Noen områder egner seg for kornproduksjon, noen for frukt- og bær dyrking og grønnsaker, mens andre steder er det viktigere med et aktivt husdyrhold som kan beite og holde kulturlandskapet i hevd. Noen steder kan man effektivisere og drive store gårder, men andre steder må gårdene nødvendigvis være mindre. Både ulike klimasoner og topografi gjør at vi får et differensiert landbruk. Venstre mener at landbrukspolitikken må tilpasse seg dette.

Det er et mål at Norge skal øke matproduksjonen i takt med befolkningsveksten, men Venstre vil ha en landbrukspolitikk som i større grad enn i dag tar hensyn til de

geografiske forskjellene og hvor det legges større vekt på å ivareta kulturlandskap og forvaltning av naturressursene. I kulturlandskaper finnes det mange ulike plante- og dyrearter, ofte flere enn det man finner i uberørt natur. I dag står mange av artene i kulturlandskapet i fare for å bli utryddet på grunn av endringer i landbruket. De siste 20-30 årene har kornareal blitt tatt ut av produksjon og andelen dyr på beite blitt mindre. Samtidig har import av soya som proteinråvare til kraftfôr økt kraftig. Dette er en retning Venstre ønsker å snu. Det må lønne seg å utnytte arealene til forproduksjon gjennom beiting eller grasproduksjon for å redusere bruk av korn og kraftfôr til dyrefor.

Reduserte klimagassutslipp fra landbruket er en nødvendig del av en helhetlig landbrukspolitikk. Husdyr som føres med kraftfôr slipper ut noe mindre klimagasser enn om de spiser gress, men størsteparten av utslippene er uløselig knyttet til selve produksjonen av mat. Venstre mener politikken må gi sterke incentiver for gjennomføring av klimatiltak i landbruket. Klimagassutslippene må avgiftsbelegges på en måte som likebehandler innenlandsk produksjon og import. I tillegg vil vi ha særlige tilskudd til driftsformer og som bidrar til reduserte utslipp.

Reindrift er en viktig samisk primærnæring som utnytter marginale naturressurser på fjell og vidde. Vi mener at det er viktig at reindriftens arealer sikres for fremtida. En bærekraftig reindriftsnæring har vi når reintallet er tilpasset beitegrunnet.

Venstre vil

- at landbrukspolitikken skal prioritere helse, miljø og dyrevelferd, fremfor høyest mulig produksjon
- opprettholde de samlede overføringene til landbruket omtrent på dagens nivå, men endre innretningen mot miljøtilpassede og produksjonsnøytrale tilskuddsordninger

«Venstre vil redusere klimautslippene i landbruket.»

- knytte overføringene til landbruket til grønne verdier, der biologisk mangfold og dyrevelferd er viktig
- se nærmere på den sveitsiske modellen for landbruksstøtte for å vurdere om den kan passe til norske forhold
- øke forskningen på protein- og energirike vekster som alternativ til import av soya og bruk av annen biomasse til produksjon av dyrefor
- tilpasse reinbestanden i Finnmark til beitegrunnet i området, og innføre registreringsplikt for antall dyr i reinsdyrbesetning

9.8 Trygg og klimasmart matproduksjon

Jordvern er en forutsetning for fremtidig matproduksjon. Venstre vil derfor styrke jordvernet og sikre vern av produktiv matjord mot irreversible endringer. Vi ønsker at bygging av fritidsboliger, boliger og næringsbygg på dyrket mark ikke skal være tillatt. Vern av dyrket jord vil også bidra til mindre utslipp av klimagasser som følge av mindre behov for nydyrking og mindre karbontap fra jord og vegetasjon.

Økologisk landbruk er et viktig alternativ for å sikre varig fruktbarhet i jorda, nok og rent vann, dyrevern, naturmangfold og lokal mattrygghet. Vi vil styrke tilbudet og etterspørselen etter økologiske varer. Det offentlige bør etterspørre miljøvennlige varer og varer som er tilvirket med høye etiske og sosiale standarder.

Vi mener at det skal lønne seg å ta klimasmarte valg på gården. De biologiske prosessene i landbruket kan ikke erstattes på samme måte som prosesser basert på ikke-fornybare råstoffer og fossilbaserte produksjonssystemer, men Venstre mener det må settes klare målsetninger for landbruket når det gjelder kutt i klimautslipp og økt lagring av karbon i jorda. Dårlig drevet jord er dårlig for klimaet. Dårlig grøfting og drift med stor jordpaking fører til store utslipp av blant annet lystgass (N_2O),

«Venstre vil styrke lokal matproduksjon.»

og frigjøring av bundet CO_2 . Det er et stort behov for investeringer på gården for å redusere klimagassutslipp fra jord, øke avlingene og redusere avrenning. Derfor vil Venstre at det skal etableres et fond med skattefordeler som stimulerer til kutt.

Produksjon av kjøtt bidrar til klimagassutslipp. Venstre vil legge mer vekt på hvilken type kjøtt vi spiser og at virkemidlene i landbruket skal stimulere til produksjon som bidrar til minst mulig utslipp. Dette gjelder også importert mat fra andre land med tilsvarende klimaavtrykk. Vi bør i større grad vektlegge kvalitet på produkter, dyrevelferd og miljømessig fotavtrykk gjennom landbruksoverføringene.

Venstre vil

- at landbruket skal kutte sine klimagassutslipp eller bidra med økt binding av klimagasser i jord tilsvarende minimum 20 % av utslippene i 2015 innen 2030
- øke forskningen på klimasmarte løsninger i landbruket
- opprette et fond med skattefordeler for å stimulere til mer klimavennlig landbruk
- ikke tillate bygging av fritidsboliger, boliger og næringsbygg på dyrka mark
- forbedre tiltak til stimulering av god agronomi, som eks. drenering av landbruksjord
- stoppe nydyrking av myr

9.9 Styrket lokal matproduksjon

Lokal matproduksjon er viktig for framtidens landbruk, kulturlandskapet, reiselivsnæringen og ikke minst for å opprettholde levende bygdesamfunn i hele landet. I dag er regelverket for produksjon, distribusjon og servering av mat og drikke ofte en hemsko for at produsenter skal lykkes. Venstre vil stimulere til større mangfold ved å øke satsingen på geografisk opprinnelsesmerking og liberalisere regelverket for foredling av mat på egen gård,

«Venstre vil gi landbruket nye muligheter til utvikling.»

under forutsetning av at helsemessig matvaretrygghet opprettholdes.

Vi vil legge til rette for at norsk landbruk skal kunne utnytte styrkene sine, for eksempel innen husdyravl, lite bruk av antibiotika, plantevernmidler og småskala-landbruk. Dette vil vi særlig gjøre for å øke eksporten av norske landbruksprodukter. Det er betydelige utviklingsmuligheter for økt produksjon av lokalmat og drikke. Derfor vil vi styrke matprogrammet slik at flere produsenter kan hente inntekten direkte i markedet.

Venstre vil

- øke satsingen på geografisk opprinnelsesmerking
- liberalisere regelverket for foredling av mat på egen gård for å stimulere til større mangfold
- styrke matprogrammet slik at flere produsenter kan hente inntekten direkte i markedet
- åpne for at også produsenter av lokalt produsert sterkøl kan selge sine produkter utenfor Vinmonopolet, på samme måte som lokale produsenter av vin og cider

9.10 Selvstendige bønder

Venstre vil sikre at bøndene som tar vare på dyrene, forvalter naturen og dyrker maten vår, er motiverte og har høy kompetanse. God agronomi gir gode og stabile avlinger og lav belastning på klima og miljø. De fleste som overtar en gård har en annen utdanning enn som bonde. Dagens naturbruksutdanning er ikke tilpasset de som skal eie og drive en gård, men mer de som er ansatt på en gård. Vi mener det er behov for et bedre utdanningstilbud.

Venstres landbrukspolitikk tar utgangspunkt i bonden som selvstendig næringsdrivende. Framtidas landbrukspolitikk må utformes slik at hver enkelt bonde får større handlingsrom og økt frihet med økonomisk trygghet i bunn. Vi mener at de juridiske virkemidlene i landbruket må endres for å gjøre det lettere for folk på utsiden av næringen å starte som bønder. Mange av virkemidlene i landbrukspolitikken fører til mye byråkrati og mange do-

kumentasjonskrav for bonden. Venstre ønsker å fortsette arbeidet med forenklinger, og mener det er viktig å sikre god tilgang til veiledning, kurs og kompetanseheving i landbruket. At bonden har god kunnskap om forvaltning av natur- og arealressursene våre er viktigere enn hvor mange skjemaer som fylles ut.

Det må være mulig å gjøre langsiktige, fremtidsrettede og bærekraftige investeringer i landbruksnæringen. Markedsregulering er viktig for å kunne ha stabile og forutsigbare rammevilkår for leverandørene, og gjør det tryggere å investere. Venstre vil gjennomgå markedsreguleringen slik at en sikrer like konkurranseforhold mellom aktørene og muliggjør langsiktighet i næringen. I tillegg vil vi gå gjennom maktkonsentrasjonen i distribusjonskjedene og de store matvarekjedene med sikte på å øke antall aktører i matvarehandelen i Norge.

Venstre vil

- sikre kompetanse i næringen gjennom god landbruksutdanning med økt vekt på naturforvaltning, og bedre muligheten for å ta videre- og etterutdanning
- fortsette arbeidet med å forenkle landbruksvirkemidlene
- gi kommunene mulighet til å fastsette egne grenser for boplikt innenfor et nasjonalt regelverk
- fjerne odelsloven og grunnlovsvernet av odelsretten
- beholde driveplikten på jordbruksarealer
- oppmyke delingsforbudet i jordloven for å få bedre arrondering
- legge til rette for økt konkurranse innenfor detaljhandel og distribusjon av matvarer og andre dagligvarer, bl.a. gjennom likere rammevilkår for kiosker, bensinstasjoner og dagligvarebutikker

9.11 Aktiv og fornybar bruk av skogen

Skogen i Norge er en stor biologisk ressurs og kan gi viktige bidrag til det grønne skiftet. Skogen kan gi energi,

«Venstre vil bruke mer av skogen på en mer miljøvennlig måte.»

nye produkter og nye næringer basert på en fornybar ressurs. Samtidig huser skogen en stor del av Norges biologiske mangfold, og moderne skogbruk er en trussel mot dette mangfoldet. Det er faglig uenighet om hvordan ulike tiltak i skogbruket påvirker klimaet. I mange områder er skogen mye brukt til turer og trening. Skogvern bidrar til å ivareta biologisk mangfold og bør primært basere seg på frivillighet. Vi mener at det skal legges til rette for at det kan drives mer aktivt skogbruk i områder med lite konflikt med andre interesser.

Tette plantefelt av gran fortrenger det biologiske mangfoldet. Dette merkes særlig i løvskogområdene på Vestlandet. Frø fra granfelt har i senere tid ført til viltvoksende graner som gjør det uframkommelig for dyr og mennesker.

En stadig mindre del av råstoffet fra skogen foredles i Norge, og mye eksporteres ubearbeidet. Det er et stort potensial for mer tre-basert næringsliv i Norge, og dette bør utnyttes til økt verdiskaping og sysselsetting.

Venstre vil

- videreutvikle og styrke trebasert innovasjonsprogram under Innovasjon Norge i kombinasjon med strengere krav til økt bruk av tre i statlige byggeprosjekt
- lage en samlet strategi for vekst i grønne, trebaserte næringer
- føre en aktiv næringspolitikk for å stimulere eksisterende skogbruksnæring
- stimulere byggebransjen til nyskaping og økt bruk av tre som byggemateriale
- satse på biodrivstoff fra avfall og skogsråstoff, heller enn fra arealer som kan benyttes til matproduksjon
- legge til rette for effektiv transport av tømmer på bane
- beholde konsesjonsloven, men utvikle priskontrollen og boplikten på skogseiendommer
- ha fortsatt forsøk med planting og gjødsling av skog

«Venstre vil ha miljø- og menneskevennlig mineralutvinning.»

som klimatiltak der det er forenlig med naturvernhen-
syn

9.12 Miljøvennlig mineralutvinning

Malm, mineraler, puk, grus, sand og naturstein er geologiske naturressurser på linje med olje, gass og vannressurser. Venstre prioriterer miljøvennlige løsninger for næringsutvikling og mener det er behov for en strategi for mineralressurser i Norge som gir en bærekraftig ressursutnyttelse, samtidig som den stimulerer til denne utviklingen.

Gruvedrift medfører ofte ulemper for berørte lokalsamfunn. Vi vil gi berørte kommuner kompensasjon for dette gjennom en ressursavgift. I tillegg vil vi sette av nødvendige midler på fond som skal dekke opprydding dersom gruvedriften innstilles.

Venstre vil

- lage en nasjonal strategi for geologiske mineralressurser
- lage et regelverk som sikrer at mineralutvinning skjer på en bærekraftig måte
- innføre en lokal ressursavgift for å kompensere kommuner som opplever ulemper som følge av gruvedrift og innføre avgift på gruveavfall
- stille krav til gruveselskaper om å sette av nødvendige midler til opprydding i et miljøfond
- redusere avfallsmengden fra gruver og sørge for at kun faglig tilfredsstillende deponiløsninger på land aksepteres
- forby fjorddeponi
- tilbakeføre masse i nedlagte gruver, og stille strenge krav om rensing eller sikring mot avrenning for masser som likevel legges som landdeponi

«Venstre vil gjøre Norge til en verdensledende vanneksporthør.»

9.13 Vann som bærekraftig næring

Verdens behov for ferskvann er raskt økende, dels på grunn av befolkningsvekst og dels på grunn av økt forbruk som følge av bedret levestandard i utviklingsland. Prognoser tyder på at det globale vannbehovet vil stige med 40 prosent de neste 20 årene. Det betyr at vann representerer betydelige forretningsmuligheter for norsk vann- og prosessindustri.

Innenlandsk behov, verdensmarkedet og en satsing på miljøteknologi representerer til sammen en betydelig industriell mulighet for at Norge kan bygge seg opp når investeringene i olje- og gassvirksomheten flater ut. For å utløse en slik industriell satsing i Norge, vil Venstre omorganisere den norske vannsektoren fra mange og små kommunale eiere til færre og større virksomheter med økt fokus på innovasjon og kompetanse.

Venstre vil

- legge til rette for flere innovasjonsprogram i vannsektoren
- jobbe for en mer ressurseffektiv organisering av norsk vannsektor

10 Fremst på IKT og digitalisering.

Vi står overfor en ny industriell revolusjon med teknologier som Big Data, profilering, nettskyer, roboter, tingenes internett, kunstig intelligens og 3D-printing. Teknologirevolusjonen handler både om å gjøre eksisterende prosesser mer effektive og om å se muligheter for nye næringer. Men for at den skal være vellykket trenger vi mer kompetanse og mer kunnskap om IKT og digitalisering.

Norge må sette digitaliseringen som en av sine viktigste prioriteringer hvis skal klare å øke innovasjon og nyttiggjøre oss teknologiske gjennombrudd som samtidig betyr omveltninger i samfunnet og i arbeidslivet. Venstre mener at Norge i større grad må bygge kompetanse til å omstille og transformere seg i møte med den teknologiske utviklingen som omfatter Big Data, Kunstig Intelligens (AI), Tingenes Internett (IOT), kroppsnær teknologi, Utvidet Virkelighet og Virtuell Virkelighet.

Norge er en høyt utdannet kompetansenasjon og vi har en solid infrastruktur. Samlet gir det oss et svært godt utgangspunkt for å utvikle en ledende digitalisert offentlig sektor, og å utvikle et internasjonalt svært konkurransedyktig digitalisert næringsliv. Digitaliseringen gir nye muligheter og nye utfordringer som krever nye svar. Derfor trenger vi økt kompetanse om IKT både i offentlig sektor og på brukersiden.

Du kan lese om personvern i kapitlet om «Liberale rettigheter».

Venstres hovedmål for IKT og digitalisering er

- å digitalisere offentlig sektor
- å stimulere til utvikling og bruk av velferdsteknologi
- å bygge ut den digitale infrastrukturen i hele landet
- å legge til rette for delingsøkonomi

«Venstre vil ha større åpenhet og mer deling av offentlige data.»

«Venstre vil ha en konkurransedyktig og sikker digital infrastruktur.»

10.1 Digitalisering av offentlig sektor

Flere og bedre digitale verktøy gjør at vi forventer mer av de offentlige tjenestene når det gjelder medvirkning, automatisering og smidighet. For at forventningene skal bli innfridd må tjenestene være koordinerte. Brukernes behov må være i sentrum for digitaliseringen. Man kan ikke forvente at hver enkelt skal ha kunnskap om hvordan det offentlige er organisert for å kunne bruke tjenestene de har behov for. Venstre mener derfor at det er behov for bedre koordinering og mer samhandling i offentlig sektor. Ikke alle mestrer digitale løsninger like godt. Det offentlige løsninger må være enkle og brukervennlige.

Digitalisering gjør det enklere for det offentlige å gjøre ulike data tilgjengelig. Deling av offentlige data styrker demokratiet ved at det gir større grad av innsyn i ulike beslutningsprosesser. Det er effektivt og innovativt å dele offentlige data. Det fører også til bedre samhandling, mer rasjonell tjenesteutvikling og bedre offentlige tjenester. Informasjonsdelingen gir samtidig næringslivet mulighet til å utvikle nye tjenester, produkter og forretningsmodeller basert på tilgang til offentlig informasjon.

Men digitaliseringen hemmes av manglende kompetanse og forståelse for IKT. Det er derfor behov for å styrke IKT-kompetansen i offentlig sektor. For å unngå store offentlige IKT-prosjekter med forsinkelser og store budsjettoverskridelser, er det nødvendig med bedre faglig og økonomisk styring, og en mer trinnvis utvikling av IKT-systemene.

Venstre vil

- sikre at digitalisering og digital tjenesteutvikling skal være en viktig del av kommunereformen og andre endringsprosesser i offentlig sektor
- tilpasse arbeidsmiljøloven til den fleksibilitet som ny teknologi medfører

- legge til rette for mer samordning og bedre koordinering av offentlige tjenester
- kreve mer tilgjengeliggjøring og deling av offentlige data
- gjennomføre digitaliseringen i det offentlige i flere mindre prosjekter for å redusere kostnader og for å åpne opp for at også mindre bedrifter kan delta i anbudsrunderne
- styrke IKT-kompetansen i offentlige instanser
- kreve bruk av reelt åpne standarder både internt i offentlig sektor og i kommunikasjon, og i datautveksling med innbyggere og privat næringsliv
- at fri og åpen programvare som benytter frie og åpne dataformater alltid skal vurderes i offentlige IKT-anskaffelser

10.2 Digital infrastruktur og datasikkerhet

Digitalisering er en forutsetning for produktivitet og vekst i alle bransjer. Og for å lykkes med digitaliseringen er det en forutsetning med en konkurransedyktig digital infrastruktur.

Samtidig er økt bevissthet og kompetanse om datasikkerhet helt nødvendig for digitalisering. Det totale risiko- og sårbarhetsbildet i Norge er blitt mer komplekst. På flere områder er trusselen økende eller vedvarende høy. Både næringsliv og offentlig sektor utsettes for datainnbrudd. Ifølge Mørketallsundersøkelsen fra 2014 er nærmere halvparten av norske virksomheter blitt utsatt.

Venstre vil

- sikre minst ett landsdekkende bakkenett i tillegg til Telenor, og flere utenlandskabler
- etablere en overordnet nasjonal kompetansestrategi innen IKT-sikkerhet, slik Lysneutvalget foreslår
- innføre relevant kompetanse i datasikkerhet innen høyere utdanningsstudier hvor det er formålstjenlig

«Venstre vil legge til rette for nye næringer.»

- sørge for at datasikkerhet er en del av IKT-opplæringen av ledere i statens topplederprogrammer, og innføres som obligatorisk kurs lik HMS for ledere generelt
- bevilge forskningsmidler til åpen forskning på sivilsamfunnets sårbarhet og sikkerhet

10.3 Delingsøkonomien

Delingsøkonomien skaper nye og attraktive tjenester og arbeidsplasser. Venstre vil derfor sørge for å få på plass nye ordninger for innbetaling av skatt, og for at det nye arbeidslivet reguleres for å sikre rettighetene til gründere og ansatte. Venstre vil også ivareta forbrukernes rettigheter på nye plattformer.

Fakta: Delingsøkonomi

Delingsøkonomi er en forretningsmodell der privatpersoner selger tjenester eller leier ut eiendeler direkte eller ved hjelp av formidlingselskaper.

Venstre vil

- gjøre det enklere for privatpersoner å utføre ytelser for hverandre mot betaling
- etablere et enkelt, effektivt og forutsigbart rammeverk for nye næringer, som sikrer like konkurransevilkår, men som ikke er innovasjonshemmende
- gjøre det enklere å beregne og innbetale skatt i nye næringer
- styrke informasjons- og veiledningsarbeidet om dagens regelverk
- endre regelverket i eksisterende næringer når det kommer ny teknologi som gjør regelverket avleggs
- pålegge selskaper som legger til rette for delingsøkonomi å rapportere inn skattepliktig inntekt på samme måte som arbeidsgivere

«Venstre vil legge til rette for etablering av smartbyer.»

- fornye regelverket for løyver og behovsprøving for persontransport slik at det kan settes lokalt

10.4 Smarte byer og transportløsninger

En smartby er en by hvor et bredt spekter av teknologiske løsninger spiller sammen for å minimere ressursbruken, samtidig som tjenestene til innbyggerne blir bedre. Med nordmenns gjennomgående høye kompetanse i og bruk av IKT-systemer og digital infrastruktur i det norske samfunnet mener Venstre at Norge har gode forutsetninger for å satse på utvikling av smartbyer for å hente ut effektiviserings- og miljøgevinstene som ligger i dette konseptet.

Førerløse biler og kjøretøy har stort potensiale for å forbedre trafikksikkerheten betydelig, og vil kunne forbedre effektiviteten både i hjemmet og samfunnet. Det store flertallet av ulykker skyldes menneskelige feil, og samtidig går den teknologiske utviklingen svært kjapt slik at autonome kjøretøy blir stadig sikrere. Om kun få år kan det være aktuelt med autonome kjøretøy på norske veier, hvis lovverket oppdateres.

Venstre vil

- satse på utvikling av smartbyer
- ta initiativ til å utarbeide en nasjonal smartbystrategi
- etablere en nasjonal datahub for åpne data
- gjennomføre en grundig utredning som tar for seg både teknologiske og etiske sider ved autonome kjøretøy, med sikte på å åpne for slik teknologi i Norge
- etablere strategisk samarbeid mellom Norge og ledende nasjoner på smartby-området

10.5 Det åpne internettet

Internett blir en stadig viktigere del av folks hverdag. Store deler av den offentlige debatten finner sted på ulike sosiale medier eller nettpublikasjoner, og internett

«Venstre vil at alle skal ha tilgang til den offentlige samtalen.»

er blitt det viktigste verktøyet for å holde kontakt med familie og venner for svært mange. Venstre mener at det er viktig at alle har tilgang til de stedene der den offentlige samtalen foregår.

Det er en offentlig oppgave å sørge for at mennesker som av ulike årsaker har vanskeligheter med å benytte seg av mulighetene digital kommunikasjon gir, likevel har mulighet til å delta. Venstre vil ha åpne biblioteker med gratis nettilgang, og sørge for at det gis opplæring i bruk av internett og tilgjengelige verktøy for digital kontakt mellom borgerne og det offentlige.

Venstre vil

- fortsette digitaliseringen av offentlig sektor basert på åpne plattformer og erfaringsutveksling mellom ulike instanser
- gi god opplæring i bruk av internett i skolen og i andre sammenhenger, for eksempel gjennom NAV og eldre-sentre
- støtte kommuner som ønsker å innføre gratis inter-nettilgang, for eksempel etter modell fra Luxembourg og «Municipal wireless network»-prosjektet som blant annet er innført i Trondheim under navnet Trådløse Trondheim

A photograph of two young girls playing on a playground structure. The girl in the foreground is laughing joyfully, wearing a yellow top with a white lace collar and a yellow bow in her hair. The girl in the background is also smiling, wearing a pink t-shirt. The playground structure has blue and red bars. The background is a bright, sunny day with a blue sky and green grass.

11 En familiepolitikk som setter barn i sentrum.

Barn og unge er vår viktigste ressurs. Prinsippet om barnets beste skal alltid være overordnet. Det er viktig for Venstre å sikre at det offentlige lager gode ordninger for barn som har det vanskelig og at det legges til rette for en god barndom. Derfor er barselpermisjon, foreldrepermisjon, et godt barnevern, full barnehagedekning og en god skole sentrale elementer i Venstres barne- og familiepolitikk.

11.1 Gode støtteordninger til barnefamilier

Støtteordninger i forbindelse med fødsel og første leveår skal gi alle foreldre mulighet til å gi barna sine en god start på livet. Ordningene skal sørge for at mor får nødvendig avlastning rundt fødsel, og samtidig legge til rette for at barnet får en tidlig tilknytning til begge foreldre. Venstre mener individuelle rettigheter for begge foreldre er en viktig del av ordningen. Pappapermen har endret papparollen og gitt barn to mer likeverdige omsorgspersoner. Ordningen har også bidratt til større likestilling mellom mor og far, ved at de i større grad deler på omsorgsansvaret for barna. Venstre mener foreldrepermisjonen bør deles i tre, hvor begge foreldrene får 15 uker hver, mens 16 uker fordeles fritt.

Venstre vil

- at foreldrepermisjonen bør deles i tre, hvor begge foreldrene får 15 uker hver, mens 16 uker fordeles fritt med likedeling som utgangspunkt
- at far skal få lik rett til opparbeiding av foreldrepenger basert på eget arbeidsforhold og inntekt, uavhengig av mors rettigheter
- at fedre skal ha 2 uker betalt omsorgspermisjon i forbindelse med fødsel
- gi far rett til å være hjemme samtidig med mor i forbindelse med flerlingfødsler, i 2 uker før fødsel og 12 uker etter. I tillegg gi flerlingforeldre ti uker ekstra permisjonskvote til fri fordeling
- at aleneforeldre med flerlinger skal ha krav på ekstra støtte i 12 uker etter fødsel og ti uker lenger permisjonskvote
- at byråkratiske hindre som gjør det mer komplisert for far å ta foreldrepermisjon i fellesperioden skal fjernes
- at økonomiske incentiver til foreldre for ikke å ta foreldrepermisjon ikke skal være tillatt

«Venstre mener barnehagen bør være gratis for lavinntektsfamilier.»

«Venstre vil erstatte kontantstøtten med ventestøtte.»

11.2 Barnehage for alle

Venstre mener det er på tide å tenke helt nytt rundt familiepolitikken. Stadig større sosiale, kulturelle og pedagogiske ressurser brukes i barnehage og SFO. Alle barn har i dag rett på barnehageplass, men det har en betydelig kostnad for den enkelte familie. For å sikre alle barn rett til en best mulig oppvekst vil Venstre innføre en ny barnehagereform som gjør barnehage og SFO gratis for alle barn i lavinntektsfamilier. En slik reform skal styrke likestillingspolitikken, arbeidslinjen, integreringen og kampen mot barnefattigdommen. Det aller viktigste er at reformen sikrer alle barn som vokser opp i Norge likere muligheter, uavhengig av foreldrenes lommebok.

11.3 Ventestøtte fremfor kontantstøtte

Venstre mener at kontantstøtten bør avskaffes. For det første gjør bedre barnehagedekning at behovet for ordningen ikke er det samme i dag som da den ble innført. For det andre styrker et godt barnehagetilbud barns utvikling og gjør det mulig for begge foreldrene å komme i jobb. Vi vil erstatte kontantstøtten med en ventestøtte til familier som ikke har fått tilbud om barnehageplass, eller som av andre unntaksvis og særlige grunner ikke kan ha barn i barnehage.

Gjennom ordningen med skatteklasse 2 gis det høyere personfradrag dersom en av ektefellene har svært lav eller ingen inntekt. Venstre mener det er viktig å tilrettelegge for at begge foreldrene kommer i jobb, og at dette sikrer en bedre økonomi for barna. Vi mener ordningen med skatteklasse 2 bidrar til det motsatte og at man derfor bør fjerne ordningen.

Venstre vil

- avvikle kontantstøtten
- gi ventestøtte for familier som ikke har fått tilbud om

barnehageplass eller som av andre særlige grunner ikke kan ha barn i barnehage

- avvikle skatteklasse 2

11.4 Bedre omsorg i barnevernet

Det krever kompetanse, ressurser og kjærlighet å hjelpe barn som av en eller annen grunn ikke har det godt hjemme. Barnevernet er viktig for å ivareta barn som er utsatt for omsorgssvikt. For at barnevernet skal kunne gi riktig hjelp til riktig tid, må de ha tilstrekkelige ressurser til å tilby et mangfold av tilpassede hjelpetiltak. Alle tiltak må ha som formål å gi barnet bedre omsorg og oppfølging utfra sitt individuelle behov.

Fosterhjem er barnevernets viktigste omsorgstiltak og fosterhjemsomsorgen må styrkes gjennom en økonomisk forpliktende opptrappingsplan. Målet med langvarige fosterhjems plasseringer må være å legge godt til rette for å skape livslange relasjoner for barnet.

Venstre vil

- gjøre barnevernloven til en rettighetslov
- sikre at alle barn og unge får informasjon om barnevern og om vold og overgrep
- øke den barnefaglige og kulturelle kompetansen i barnevernet
- rekruttere psykologer, barneleger og jurister til barnevernet, og ta inn vernepleiere i tillegg til barnevernspeagoger og sosionomer
- gjennomgå regelverket for taushetsplikt for å styrke samhandlingen mellom ulike instanser
- utrede en begrensning i foreldre/pårørendes innsynsrett i journaler i barnevern og psykisk helsevern
- gi rett til fri rettshjelp i alle deler av prosessen, og innsyn i egen sak
- sikre god rekruttering av fosterforeldre
- sikre likeverdige og gode økonomiske rammevilkår for fosterforeldre i kommunale fosterhjem

«Venstre vil kreve at barn høres.»

- utrede fosterforeldres pensjonsvilkår med siktemål om at fosterforeldre ikke skal tape på å være frikjøpt på grunn av barnets ekstra behov for omsorg og oppfølging
- innføre en særordning for fosterforeldre for å unngå avkortning av godtgjørelsen ved mottak av andre ytelser fra NAV ved sykdom og uførhet
- styrke de økonomiske rammevilkårene for fosterhjemfamilier gjennom en opptrappingsplan
- gi bedre oppfølging av og tilsyn med fosterfamilier
- styrke partsrettighetene til fosterhjem og gjøre det enklere å adoptere
- lovfeste retten til ettervern for barnevernsbarn inntil 25 år
- gi barn som er av samisk opprinnelse fortrinnsrett til en plassering i fosterhjem med samisk språk og kultur eller en tilsynsperson i fosterhjemmet med samisk bakgrunn

11.5 Barns medvirkning og personvern

Barn er selvstendige individer med vilje. De grubler og analyserer og skaper egen mening av sin hverdag. For at ungene våre skal bli trygge, selvstendige voksne, må vi lytte til dem. Også det offentlige.

Venstre er bekymret for økt bruk av registrering, lagring og deling av sensitive opplysninger om og bilder av barn. Barns personvern må styrkes og det er behov for en sterkere bevissthet rundt de uheldige virkningene som kan oppstå.

Venstre vil

- at Norge skal ratifisere den tredje tilleggsprotokollen i FNs barnekonvensjon, og at barns rettigheter skal innarbeides i grunnloven.
- at barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter skal høres i barnevernssaker og foreldretvister

«Venstre vil legge til rette for nye familieformer.»

- senke alderen for egensamtykke til adopsjon fra 18 til 16 år
- ha informasjon om nettvett inn i barnehagen
- opprette en personvernkommissjon med og for barn
- sørge for bedre veiledning til foreldre og barn om nettvett og personvernmessige utfordringer
- stille strengere krav til registrering, lagring og deling av informasjon om barn i barnehage og skole

11.6 Foreldreskap og familieformer

Man kan bli foreldre på ulike måter. Uansett hvordan foreldrene har blitt foreldre, er det barnas beste som må være styrende for regelverket. Vi tror at det viktigste for barna er å få vokse opp i trygge og stabile familier. Derfor må samfunnet legge til rette for nye familieformer. Venstre vil jobbe for å gjøre adopsjonsprosesser raskere og mer forutsigbare. Dette er viktig for både foreldre og barn, enten man adopterer gjennom surrogati eller ikke. I tillegg vil vi arbeide for at regelverket rundt adopsjon og surrogati skal likestille alle samlivsformer. Vi vil gjøre det enklere for LGBTQ-familiene å få juridisk foreldreskap. Dette vil sikre foreldrene permisjonsrettigheter, og det vil sikre barna formell tilknytning og rettigheter til arv.

Les mer om surrogati i kapitlet Pasienten i sentrum.

Venstre vil

- likebehandle alle samlivsformer i det norske adopsjonsregelverket
- redusere tiden det tar å bli godkjent som adopsjonsforelder til maksimalt 9 måneder, ved å gjøre prosessen rundt adopsjon mer forutsigbar og mindre byråkratisk
- åpne for at barn skal kunne ha flere enn to juridiske foreldre
- likestille omsorgspermisjon ved adopsjon som for de med egne fødte barn
- styrke etteradopsjonsarbeid, tilbud om veiledning og

«Venstre vil likestille foreldrene i barnefordelingsaker.»

oppfølging av adopterte barn. Alle må få tilbud om dette uavhengig av barnas alder

11.7 Fordeling av omsorg for barn

Det finnes ikke én riktig måte å fordele omsorgen for barn på etter samlivsbrudd. Venstre mener at hovedregelen må være at foreldrene fritt skal kunne avtale fordeling av omsorg. Samtidig må vi ha regelverk som tar hensyn både til barna og begge foreldrene, dersom foreldrene ikke skulle bli enige. I dag vil fedre ofte være en viktig del av livet til barna sine etter samlivsbrudd. Det gjør at flere barn bor litt hos mor og litt hos far. Moderne omsorgsformer må gjenspeiles i et moderne lovverk. Venstre vil at barneloven skal være nøytral og likestille ulike former for omsorgsfordeling. Det betyr at barns tilknytning til begge foreldre må vektlegges i loven når domstolene vurderer hva som er barnets beste.

Venstre vil

- gjøre barneloven nøytral
- gi domstolene mulighet til å idømme delt bosted når det vil være til barnets beste
- styrke familievernkontorene som hjelper foreldrene ressursmessig og med mer barnefaglig kompetanse
- forplikte alle foreldre til å møte til megling
- sørge for at barn som hovedregel får mulighet til å ha kontakt med begge foreldrene sine
- utrede forslag til strengere reaksjoner ved samværs-sabotasje

11.8 Kultur- og fritidsaktiviteter for alle barn og unge

Barne- og ungdomskultur har en egenverdi. Barn vokser når de opplever mestring, inkludering og utvikling av nye ferdigheter gjennom kultur- og idrettsaktiviteter. Det at mange kultur- og idrettstilbud drives av frivillige, sikrer stor bredde i tilbudene. Ulike barn må få mulighet til å

«Venstre vil styrke barne- og ungdomskulturen gjennom et eget kulturløft.»

dyrke ulike interesser. Venstre vil gi gode rammevilkår for frivillige aktører gjennom støtteordninger, og gjennom tilrettelegging for anlegg som også er tilgjengelige for egenorganiserte aktiviteter. Dette vil sikre et bredest mulig tilbud, samtidig som det gjør den økonomiske terskelen for deltakelse lav. I tillegg vil Venstre sørge for at barn og unge blir hørt i by- og stedsutviklingsarbeid, og sikre flere friområder, lekeparker og tryggere gang- og sykkelveier.

Venstre vil

- sørge for gode rammevilkår for aktører som tilbyr kultur- og idrettsopplevelser til barn og unge, mot krav om bred rekruttering og ordninger som sikrer at alle barn kan delta uavhengig av økonomi
- legge til rette for egenorganiserte aktiviteter ved å styrke støtteordningene og ved å sikre tilgang til offentlig finansierte idretts- og kulturanlegg
- styrke barne- og ungdomskulturen gjennom et eget kulturløft
- legge til rette for kulturskoletilbud gjennom SFO
- sørge for at det finnes områder i nærmiljøet der barn kan utfolde seg i uorganisert lek

12 Arbeids- og velferds- samfunnet.

Definisjonen av det gode liv varierer fra person til person, fra familie til familie. I et liberalt samfunn er det en egenverdi at flest mulig har frihet til å leve det livet man selv ønsker. Det handler i stor grad om å lage et nødvendig sikkerhetsnett i form av et raust fellesskap som stiller opp ved behov, og ellers trekker seg tilbake. En forutsetning er at ingen skal leve i fattigdom, nød eller uønsket undertrykking og ekskluderende forskjeller.

Venstre vil ha flere i arbeid og færre på stønad. Arbeid er det viktigste sikkerhetsnettet vårt. Folk som er i jobb, får sosiale nettverk, økonomisk selvstendighet og deltar i finansieringen av sikkerhetsnettet til dem som faller utenfor arbeidslivet. At flere kommer i arbeid, er helt avgjørende for at vi skal kunne klare å opprettholde de statlige velferdsordningene i framtida. Venstre vil at ulike velferdsytelser i kombinasjon med skattesystemet skal utformes slik at det lønner seg for den enkelte å være i inntektsgivende arbeid.

Velferdssamfunnet er imidlertid mer enn velferdsstaten. Offentlige velferdstjenester kan aldri erstatte nærhet og omsorg i frivillige fellesskap, familie og nærmiljø. Samspillet mellom stat, kommuner, frivillige fellesskap og den enkeltes personlige ansvar overfor sine medmennesker skaper trygghet og forankring. Derfor vil Venstre ha et inkluderende og trygt arbeidsliv og styrke velferdssamfunnet.

Automatisering, robotisering og bruk av kunstig intelligens vil skje med stor fart i årene framover og berøre mange områder av samfunnet og mange av dagens jobber. Dette gjør det ekstra viktig å øke nyskapingen av nye arbeidsplasser.

Venstres hovedmål for å sikre velferdssamfunnet er

- å få flest mulig i arbeid
- å gjøre livslang læring til en realitet
- å redusere fattigdommen i Norge
- å utvikle den norske arbeidslivsmodellen

«Venstre vil ha et arbeidsliv som skaper jobbmuligheter for alle.»

12.1 Arbeidsliv for alle

Det må alltid lønne seg å jobbe. Flere må kunne velge å stå i arbeid lenger, og flere må inkluderes i arbeidslivet. Arbeidsmarkedet er i rask endring. Den teknologiske utviklingen krever mer spesialisert kompetanse. Vi har en arbeidsstyrke som blir eldre og eldre, men også høyere og høyere utdannet. Flere bytter jobber oftere, og flere starter for seg selv. Samtidig er det flere som faller utenfor, som ikke har utdanning og relevant kompetanse. Venstre mener at et moderne arbeidsmarked må legge til rette for at den enkelte kan få bruke sine evner og anlegg og veksle mellom rollene som arbeidstaker og det å drive sin egen virksomhet. Vi vil at alle arbeidsforhold skal være ryddige og trygge. Det nære samarbeidet mellom myndighetene og arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene skaper høy tillit i arbeidslivet. Dette gir et solid grunnlag for å kunne møte de krav til fornyelse som følger med endringer i samfunnsutviklingen.

Venstre vil

- ha et åpent og inkluderende arbeidsliv der det alltid lønner seg å jobbe
- bygge videre på det tette samarbeidet mellom myndighetene og organisasjonene i arbeidslivet
- jobbe for at pensjonssystem og andre offentlige stønader bidrar til at det lønner seg å jobbe og ikke er til hinder for å bytte sektor
- lovfeste alle arbeidstakeres rettigheter knyttet til permittering

12.2 Godt arbeidsmiljø

Folk må ha gode arbeidsforhold om de skal skape positive resultater for selskapene eller gi gode tjenester til brukerne av offentlige tjenester. I dag er mye av arbeidslivet preget av stor fleksibilitet, og skillet mellom arbeidstid og fritid blir mindre tydelig. Mange jobber lenge på usikre og midlertidige kontrakter. I tillegg har vi økt arbeids-

innvandring og flere sesongarbeidere. Venstre mener at regelverket må reflektere disse endringene.

Sosial dumping er en utfordring for både arbeidstakeren som rammes og bransjen for øvrig.

Venstre vil

- fjerne tjenestemannsloven og la arbeidsmiljøloven gjelde i staten for å gi ansatte i staten samme rett til fast stilling som andre arbeidstakere
- innføre nasjonal minstelønn som virkemiddel for å motarbeide sosial dumping
- utvide rammene for gjennomsnittsberegning av arbeidstid ved lokal avtale
- utvikle effektive systemer for å bekjempe uakseptable lønns- og arbeidsvilkår
- styrke Arbeidstilsynets og Økokrims innsats mot arbeidslivskriminalitet, bl.a. ved å opprette flere senter mot arbeidslivskriminalitet
- åpne for mer fleksibilitet rundt kvelds- og nattarbeid, i tråd med arbeidstidsutvalgets innstilling
- åpne for mer fleksibilitet rundt søn- og helgedagsarbeid
- bruke de statlige eierposisjonene i selskaper til å påvirke selskapenes etiske og moralske standarder overfor egne ansatte, underentreprenører og tjenestekjøpere

12.3 Inkluderende arbeidsliv

Det å stå utenfor arbeidslivet kan ha store negative konsekvenser for tilhørighet, sosialt nettverk, helse og livskvalitet. Et inkluderende arbeidsliv handler om å sørge for at det finnes jobbmuligheter til alle, uavhengig av funksjon, arbeidsevne og kompetanse. Ofte er det enkelt å legge til rette for at folk kan være i jobb, for eksempel ved å installere rullestolrampe eller gi folk mulighet til redusert arbeidstid eller tilpassede arbeidsoppgaver. Andre ganger må folk gis muligheter til å omskolere seg, få arbeidstrening eller få hjelp til å finne jobb. Det offentlige må ta et større ansvar og bli flinkere til å tilrettelegge arbeidsplasser for folk som av en eller annen grunn har nedsatt arbeidsevne.

«Venstre vil gi folk muligheter til å stå lenger i jobb.»

Venstre vil

- sørge for at arbeidsplasser tilpasses fysisk til den enkeltes behov
- opprette flere arbeidsplasser for personer som av ulike grunner har nedsatt arbeidsevne
- øke mulighetene for omskolering, opptrening og praksisplasser
- opprette flere lærlingplasser i stat og kommune
- fjerne den øvre aldersgrensen på 26 år og taket på 3 års varighet for utdanning som arbeidsrettet tiltak
- øke potten for midlertidig lønnstilskudd og sørge for at tiltaket omfatter flere grupper enn i dag
- øke ungdoms- og arbeidsmarkedskompetanse hos NAV
- gjøre det enklere å kombinere arbeid og trygd ved å sørge for fleksible permisjonsregler og tidligere avklaring for langtidssykemeldte
- opprette tilstrekkelig antall tiltaksplasser og plasser i ordinært arbeidsliv for personer med nedsatt arbeidsevne
- gjøre det lettere for arbeidsgivere å legge til rette for at syke personer kan jobbe, samt gi arbeidsgiver et medansvar for finansiering av hele sykepengeperioden uten at den totale økonomiske byrden skal øke

12.4 Fleksible arbeidstidsløsninger for seniorer

Dagens eldre lever lengre og er friskere enn før. Derfor er det ikke bare et gode for den enkelte å kunne stå lenger i jobb, men helt nødvendig for velferdsstatens bærekraft at flere eldre står lenger i arbeid. Venstre vil legge til rette for at seniorer som kan og vil jobbe, kan være yrkesaktive. Mange som ikke kan eller vil arbeide i full stilling, kan likevel gjøre en betydelig innsats for eksempel i deltidstillinger og gjennom tilpassede arbeidsoppgaver. Derfor vil vi innføre mer fleksible løsninger for arbeidstid for seniorer.

«Venstre vil gi innvandrere kortere vei inn i arbeidslivet.»

Venstre vil

- avvikle særaldersgrenser i pensjonssystemet som ikke har faglig begrunnelse
- sikre at folk får mulighet til etter- og videreutdanning hvis de vil omskolere seg mot slutten av arbeidslivet for å kunne stå lenger i jobb
- øke den alminnelige aldersgrensen i staten til 72 år, slik den er i privat og kommunal sektor

12.5 Livslang læring

Venstres mål er at færre mennesker blir stående utenfor arbeidslivet fordi de mangler grunnleggende utdanning eller fordi de ikke får mulighet til å omstille seg til nye arbeidsoppgaver. Vi vil derfor ha et bredt tilbud til voksne mennesker som trenger grunnutdanning, omskolering eller relevant arbeidstrening. Livslang læring må bli en realitet. Venstre vil legge til rette for læring både i regi av offentlig, privat og frivillig sektor. Ulike tilbud må både synliggjøres og samordnes bedre enn i dag, og Venstre vil derfor ha en full gjennomgang av voksenopplærings-tilbudet.

Venstre vil

- fjerne aldersgrensen for rett til videregående opplæring
- støtte desentraliserte utdanningsopplegg fra høyskoler og universitet
- styrke satsingen på nettundervisning
- gjøre det enklere å kombinere arbeidssøking og utdanning

12.6 Kortere vei inn i arbeidslivet for innvandrere

Mange som får opphold i Norge, har problemer med å få arbeid fordi de mangler norskkunnskaper eller relevant utdanning. Venstre vil ha et tettere samarbeid mellom

«Venstre vil gjøre det enklere og mer lønnsomt å komme tilbake i arbeid.»

alle aktører når det gjelder introduksjonsprogrammet, kvalifiseringsprogrammet, arbeidstreningstiltak, organisering av praksisplasser og voksenopplæring som fører frem til eksamen. Forsøkene med å kombinere grunnleggende norskopplæring med yrkesutdanning i helsefag bør utvides til også å gjelde andre yrkesfag.

Venstre vil

- sikre et opplæringstilbud for alle som faller utenfor det ordinære arbeidslivet, også for asylsøkere
- styrke opplæringen for analfabeter gjennom økt statlig tilskudd
- forenkle godkjenningen av kompetanse fra andre land
- stimulere kommunene til å gi arbeidstrening for innvandrere med relevant utdanning
- gjøre det lettere å kombinere deltakelse i introduksjonsprogrammet med ordinært arbeid

12.7 Raskere tilbake i arbeid

I løpet av livet vil noen av oss havne i situasjoner som gjør at vi ikke kan forsørge oss selv. Vi kan bli arbeidsledige, vi kan bli syke i kortere eller lengre perioder, eller vi kan av en eller annen grunn få varig redusert arbeidsevne. Det er da fellesskapet skal trå til. Venstre vil at velferdsstaten skal være en god forsikring mot inntektstap. Dagens ordninger er imidlertid uoversiktlige, og det er store sprik mellom hvor mye man får utbetalt. Dette gjelder særlig forholdet mellom sykelønn og dagpenger. Dagpengeutbetalingene er rimelig lave, mens nivået på sykepenger på sin side er så høyt at det skaper et kunstig høyt sykefravær og for dårlige incentiver til å komme tilbake i jobb. Derfor vil Venstre utrede en reform med jevnere satser for arbeidsledighetstrygd og helsereelaterte ytelser som uføretrygd, arbeidsavklaringspenger (AAP) og sykelønn.

Det er for mange som har helserelaterte trygdeytelser som eneste inntektskilde. Dagens regelverk legger i for

stor grad til grunn at man enten er frisk eller ufør. Virkeligheten er mer kompleks, og mange har en restarbeidsevne de ikke får benyttet. Venstre vil derfor utrede en reform der hovedregelen er at man sikres inntekt gjennom tilpasset arbeid, ikke kun gjennom passive ytelser. Arbeidsgiver betaler ordinær lønn i tråd med arbeidstakerens produktivitet, og det offentlige utbetaler trygd for det resterende. Siden lønnen vil være høyere enn trygden, vil det alltid lønne seg å øke arbeidsinnsatsen. Det offentlige ved kommunene bør ha et særlig ansvar som arbeidsgiver i siste instans.

Venstre vil

- utrede en reform med jevnere satser for arbeidsledighetstrygd og helserelaterte ytelser som uføretrygd, arbeidsavklaringspenger (AAP) og sykelønn
- innføre en moderat egenandel i sykepengeordningen
- korte ned perioden med arbeidsavklaringspenger og bruke eventuelle besparing på tiltak for å få flere tilbake i arbeid
- utrede en reform der hovedregelen er tilpasset arbeid, ikke passive ytelser, og der kommunene får et særlig ansvar som arbeidsgiver i siste instans
- kreve at kommunene står som garantist og arbeidsgiver for dem som har rett og plikt til arbeid

12.8 Et mer brukervennlig Nav

Det er Nav som skal sørge for at de som mister inntekt, får støtte til å leve verdige liv. Nav er på rett vei, men må bli mer brukervennlig. En av de største utfordringene, både for Nav og brukerne, er at regelverket er komplekst. Dette kan føre til at Nav-systemet ikke blir fleksibelt nok, og på den måten ikke gir tilstrekkelig rom for individuelle hensyn. Vi vil gjøre Nav enklere og mer tilpasningsdyktig. Ressursene vi sparer på avbyråkratisering, vil vi bruke på å hjelpe folk raskere tilbake i jobb.

Venstre vil

- forenkle regelverket i Nav
- gi Nav lokalt og regionalt større rom til å finne løsninger som passer best for den enkelte bruker

«Venstre vil gi mer til dem som trenger det mest.»

- legge større vekt på hensynet til barnet i saker som berører barn

12.9 Måltrettet kamp mot fattigdom

Det har dessverre blitt flere og flere fattige barn i Norge. Så mye som en tredjedel av barn med ikke-vestlig bakgrunn lever under fattigdomsgrensen. Dette påvirker barnas helse, utdanningsmuligheter og sosiale liv. Venstres førsteprioritet i sosialpolitikken er å bekjempe fattigdom og helseproblemer hos barn og barnefamilier. Vi mener forsvarlige boforhold, en trygg barnehage, en god skole, tilrettelegging for arbeid til foreldrene, gode helsetjenester og inkludering i fritidsaktiviteter er viktig for å bekjempe fattigdom.

Venstre vil

- innføre gratis barnehage og SFO for lavinntektsfamilier
- styrke helsestasjonene og skolehelsetjenesten
- satse på skolen, lærerne og sikre tilpasset opplæring
- tilrettelegge for at flere kommer ut i jobb
- innføre en nasjonal minstenorm for sosialhjelpsmottakere og sørge for at barnetrygden kommer i tillegg til sosialhjelp
- stimulere kommunene til å tilby flere boliger som er tilpasset ulike behov
- lage en ordning for hjemkjøp av kommunal bolig
- trappe opp tilskuddene til frivillige organisasjoner som tilbyr aktiviteter for lavinntektsfamilier

12.10 Bedre rettshjelp

I dag er advokathjelp et gode som i stor grad er forbeholdt dem med god økonomi. Venstre mener dette er en trussel for rettsikkerheten og for likhetssamfunnet. Vi vil gjennomgå rettshjelpsordningens dekningsområder, med formål om å utvide den til å omfatte flere rettslige problemstillinger. I tillegg vil vi sikre at flere kvalifiserer til fri

«Venstre vil gi flere fri rettshjelp.»

rettshjelp ved å øke inntektsgrensen og lage en førstelinjetjeneste i rettshjelpsordningen.

Venstre vil

- utvide rettshjelpsordningens dekningsområder til også å gjelde for eksempel problemstillinger innenfor straffegjennomføringsrett, utlendingsrett, arbeidsrett og husleierett
- øke inntektsgrensen for fri rettshjelp
- fjerne kriterier for fri rettshjelp til barn på institusjon
- lage en førstelinjetjeneste i rettshjelpsordningen

12.11 Velferd for eldre

Levealderen i Norge blir høyere og høyere. Et bærekraftig pensjonssystem må ta hensyn til at folk blir eldre og stimulere til at folk står lenger i jobb. Eldre skal ha økonomisk trygghet, men det må likevel lønne seg å være i jobb. Venstre vil at det skal være sammenheng mellom mulighet til opptjening av pensjon og aldersgrense som oppsigelsesgrunn. Vi mener avtalefestet pensjon (AFP) har en urettferdig utforming. AFP har gått fra å være en måltrettet ordning som skulle treffe sliterne i arbeidslivet til å bli en generell tilleggspensjon for fagorganiserte og arbeidstakere over 62 år som har tariffavtale. AFP gir rettigheter for drøyt halvparten av oss, men delfinansieres av alle arbeidstakere med flere milliarder hvert år over statsbudsjettet. Dette er urettferdig og feil bruk av det offentliges penger. Dagens AFP undergraver også ideen bak pensjonsreformen, som er å få flere til å stå lenger i arbeid.

Venstre vil

- la den enkelte ta med seg sine pensjonsrettigheter, uansett om man arbeider i det offentlige, i privat sektor eller i egen bedrift
- øke skattefradrag for individuelle forsikring- og pensjonsspareordninger, og gjøre dem likest mulig

«Venstre vil tilpasse pensjons-
systemet til framtidens behov.»

- utvikle det statlige bidraget til avtalefestet AFP og gi incentiver for at folk skal jobbe lengre, og ikke kortere.
- reformere offentlige pensjonsordninger i tråd med pensjonsreformen og endringer i private pensjonsordninger

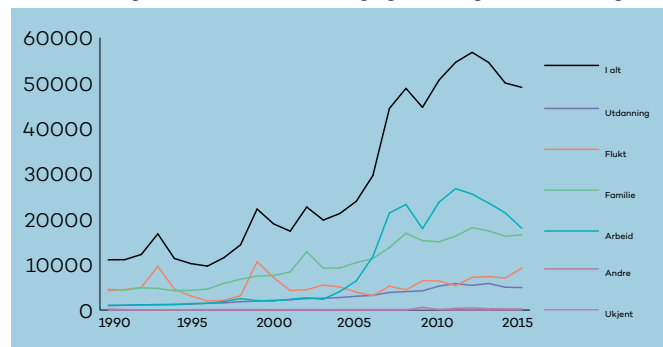
13 Innvandring og integrering.

Muligheten til fri bevegelse er en grunnleggende liberal verdi. Innvandring stimulerer oss sosialt, kulturelt og økonomisk og gjør samfunnet vårt sterkere, rikere og mer mangfoldig. Samtidig setter folkeforflytninger samfunnet og velferdsstaten på prøve, og ulike innvandrergreper fører med seg forskjellige utfordringer og forpliktelser. En god innvandrings- og integreringspolitikk har et sett av tiltak som er tilpasset arbeidsinnvandring, flyktninger og familieinnvandring.

De aller fleste innvandrere til Norge kommer som arbeidsinnvandrere, og de aller fleste av arbeidsinnvandrerne kommer fra EU-land. Disse er en viktig ressurs for oss og bringer med seg både kompetanse og nødvendig arbeidskraft. Venstre vil legge til rette for arbeidsinn-

Innvandringer, etter innvandringsgrunn og innvandringsår.

vandring, men vil samtidig skjerpe innsatsen mot sosial dumping.

Muligheten til å søke asyl er en grunnleggende menneskerett. Norge har en sunn økonomi og en forpliktelse til å opptre redelig og i tråd med Flyktningkonvensjonen og Barnekonvensjonen. Vi har et ansvar for å behandle asylsøknadene som kommer på en skikkelig måte, motta og inkludere dem som har behov for beskyttelse, og raskt returnere dem som ikke har beskyttelsesbehov, til hjemlandet. Ansvar for mennesker på flukt må imidlertid deles mellom flere land. Derfor støtter Venstre opp under planer om et forpliktende europeisk kvotesystem som gir en permanent fordelingsmekanisme mellom alle europeiske land.

Familieinnvandring handler om kjærlighet og livskvalitet. Familier som ikke får leve sammen opplever sterke sorgreaksjoner og at livet blir satt på vent. Venstre mener at

staten ikke skal være et hinder for familielivet. Det betyr at vi både vil gjøre det enklere å etablere nye familier på tvers av statsborgerskap og senke terskelen for gjenforening av familiemedlemmer.

Kjennetegnet på en vellykket innvandringspolitikk er om vi klarer å integrere og inkludere nye mennesker i samfunnet. Å inkludere handler om å forene ulike mennesker uavhengig av forutsetninger og bakgrunn. Inkludering er mer krevende, men vil skape et varmere, rausere og trygge samfunn.

Introduksjonsprogrammet bør være tydelig på samfunnets forventninger til flyktingene, der deltagelse i det norske samfunnet innebærer både rettigheter og plikter. Det betyr blant annet at alle må lære seg norsk, sette seg inn i norsk kultur og delta i arbeidslivet eller skaffe seg en utdanning.

Venstres hovedmål for innvandrings- og inkluderingspolitikken er

- å inkludere innvandrerne våre i samfunnet vårt
- å behandle asylsøknadene som kommer på en skikkelig måte, motta og inkludere dem som har behov for beskyttelse, og raskt returnere dem som ikke har beskyttelsesbehov, til hjemlandet
- å gjøre familieinnvandring enklere og raskere

13.1 Enklere arbeidsinnvandring

Arbeidsinnvandrere tilfører samfunnet viktig kompetanse og bidrar til å dekke mangel på arbeidskraft i flere sektorer. Norge har gjennom mange år vært en del av et felles nordisk arbeidsmarked. Med EØS-avtalen og EFTA-konvensjonen er Norge også med i et felles europeisk arbeidsmarked. Statsborgere fra land utenfor EU har imidlertid store problemer med å få arbeidstillatelse i Norge. Det gjelder også utenlandske studenter som har fullført sin utdanning her i landet, og som har fått verdifull kompetanse som Norge i større grad må benytte seg av. Etter endt utdanning i Norge kreves det at de allerede har jobb. I tillegg skal en spesialistkompetanse som er nødvendig for arbeidet, godkjennes av utlendingsmyndighetene.

Venstre vil ha en arbeidsinnvandringspolitikk som gjør det lettere å få arbeidstillatelse for statsborgere fra land utenfor EU.

Venstre vil

- ha raskere og enklere prosedyrer for å søke om arbeidstillatelse, visum og forlengelse og fornyelse av arbeidstillatelser
- åpne for større grad av arbeidsinnvandring fra land utenfor EØS
- gjøre det lettere å få arbeidstillatelse for statsborgere fra land utenfor EU. Dette gjelder også studenter som har fullført utdanning i Norge
- gjennomgå kravene til godkjenning av høyere utdanning og fagkompetanse slik at det blir enklere å få godkjent utdanning fra et annet land
- etablere ordninger for verifisering av fagkompetanse
- utvide visumfriheten til å omfatte flere land

13.2 Retten til asyl

Krig, konflikt, fattigdom og naturkatastrofer tvinger titalls millioner av mennesker på flukt fra hjemmene sine. De aller fleste flykter internt i sitt hjemland eller til de nærmeste nabolandene, men noen kommer hit. Mennesker på flukt har behov for beskyttelse. Vi mener at retten til asyl er en grunnleggende menneskerett, og vi vil at

«Venstre vil gjøre det lettere å bli arbeidsinnvandrere til Norge.»

norsk asylpraksis skal være forankret i Flyktningkonvensjonen og dens tilleggsprotokoller, og at anbefalinger fra for eksempel FNs høykommissær for flyktninger, som tar utgangspunkt i disse, følges.

I dag er det altfor mange som venter altfor lenge på svar på asylsøknaden sin. Dette kommer med store personlige og statlige kostnader. Folk får ikke begynt livet sitt skikkelig mens de venter, og de blir revet opp med røttene etter å ha ventet for lenge. Vi mener at søknader om asyl må behandles raskt, og at asylsøkere som får avslag, må returneres raskt til hjemlandet.

Et økende antall mennesker på flukt krever et godt internasjonalt samarbeid. Venstre støtter opp under planer om et forpliktende europeisk kvotesystem som gir en permanent fordelingsmekanisme mellom alle europeiske land, og vi krever at Norge tar en forholdsmessig andel. Mottak av kvoteflyktninger gjennom FN-systemet kommer i tillegg.

Ordlister

Innvandrere: En person uten norsk statsborgerskap som bosetter seg i Norge

Asylsøker: En person som har søkt asyl. Hvis personen får innvilget søknaden får hun status som flyktning.

Flyktning: En person har søkt og fått innvilget asyl fordi hun har et beskyttelsesbehov.

Venstre vil

- sikre retten til asyl og en forsvarlig asylpraksis, på basis av Flyktningkonvensjonen og dens tilleggsprotokoller
- effektivisere saksbehandlingen og sikre rask retur av personer med avslag

«Venstre vil at hensynet til barnets beste også skal gjelde i asylpolitikken.»

- stille krav til maksimal saksbehandlingstid i UDI
- støtte planer om felles europeisk system for fordeling av asylsøkere
- bidra til å forebygge konflikter ved langsiktig bistand i utsatte områder
- at Norge skal ta imot flere overføringsflyktninger gjennom FN
- gjennomføre rask revurdering av asylsaker der det oppdages misbruk av asylretten
- at Norge skal arbeide for å innlemme klimaflyktninger i FNs flyktningkonvensjon, og åpne for asyldgang i Norge for mennesker som er drevet på flukt av ubøielig klima

13.3 Barn på flukt

Barn på flukt er mer sårbare enn voksne. Barnekonvensjonens bestemmelser om barns beste gjelder også for barn på flukt. Vi mener at det bør innføres klageadgang for mulige brudd på Barnekonvensjonen. Hensynet til barnets beste må utredes og vektlegges som et grunnleggende hensyn i alle utlendingssaker som gjelder barn, og barn må bli hørt muntlig også i klageomgangen.

Venstre vil

- at barn som søker asyl skal få rett til barnehage og videregående opplæring på linje med grunnopplæring (selv om asylanten er over 18 og uten opphold)
- at lengeværende barn og barnefamilier med endelig avslag som hovedregel skal få opphold dersom de har oppholdt seg i Norge i mer enn tre år, og at det samme skal gjelde foreldre uten arbeids- eller oppholdstillatelse med daglig omsorg for slikt barn
- endre forskriften om fastlegeordning i kommunene slik at alle barn som er bosatt i en norsk kommune, får rett til en fastlege
- at alle unge flyktnings mentale og fysiske helse blir systematisk kartlagt ved ankomst, og at den norske

«Venstre vil ta ekstra godt vare på barn som flykter alene.»

stat sørger for adekvat oppfølging i henhold til denne kartleggingen

- ha et forsvarlig maks antall barn per faglig kompetente voksen i bofellesskap for enslige mindreårige asylsøkere
- at ingen barn under 18 år skal sitte på Trandum utlendingsinternat
- gi barn som fødes i Norge av foreldre med flyktningstatus, rett til automatisk norsk statsborgerskap

13.4 Sikre rettigheter for barn på flukt

Barn som flykter alene, er spesielt sårbare. De har gjennomlevd mye og trenger stabilitet og omsorg. I dag har barnevernet bare omsorgsansvar for barn under 15 år. Ungdommer fra 16 år kan få midlertidig opphold og beskjed om at de må reise når de fyller 18. For å sikre at ingen lyver på alderen, utsettes barna for ufullstendige aldersundersøkelser som ikke er i tråd med FN's anbefalinger. Vi kan ikke fortsette å la frykten for at noen skal lure systemet gå utover resten av barna som kommer alene. Derfor vil Venstre utvide rettighetene for barn som flykter alene og sørge for at aldersundersøkelsene er i tråd med FN's anbefalinger.

Venstre vil

- at barneverntjenesten skal overta omsorgsansvaret for alle enslige barn som søker asyl, ikke bare barn under 15
- at ordningen med midlertidig opphold for mindreårige asylsøkere må avvikles
- innføre både fysiske og psykologiske aldersundersøkelser av barn, i tråd med FN's anbefalinger

13.5 Rettssikkerhet for asylsøkere

Avgjørelser i asylsaker er av særskilt stor betydning for dem det gjelder, og konsekvensene av en uriktig avgjørelse kan bli dramatiske. En rettssikker behandling er

«Venstre vil styrke asylsøkeres rettssikkerhet.»

avgjørende for å sikre at de som har krav på beskyttelse, faktisk får det.

Terskelen for å tilbakekalle statsborgerskap og oppholdstillatelse skal være høy. Det kan bare skje overfor den som selv har gitt uriktige opplysninger og når vilkårene ellers er oppfylt. Statsborgerskap og oppholdstillatelse til barn, barnebarn og øvrig familie kan ikke tilbakekalles.

Venstre vil

- styrke rettshjelpsordningen for å sikre at lovbestemte rettigheter og forpliktelser er tilgjengelige for alle, uavhengig av økonomisk og sosial status
- gjøre klagebehandlingen likere prosessen i en domstol, der to parter presenterer hver sin side av saken og et uavhengig organ fattet avgjørelsen
- arbeide for å etablere en uavhengig Utlendingsdomstol
- at flere asylsøkere skal få mulighet til å forklare seg direkte for dem som avgjør saken
- sette en «utløpsdato» på asylavslag og en grense for hvor lang tid det kan gå fra vedtaket er fattet til det må gjøres en oppdatert vurdering av beskyttelsesbehovet før noen kan sendes ut med tvang
- at papirløse flyktninger får et midlertidig identitetsnummer for å få ivaretatt grunnleggende menneskerettigheter inntil deres virkelige identitet kan bekreftes
- legge UNHCR sine anbefalinger til grunn i klagesaker
- fjerne regjeringens instruksjonsrett overfor UNE

13.6 Rask retur

Asylsøkere med endelig avslag bør returnere raskt. Det er best både for dem som skal reise og for asylkapasiteten i Norge. Det er imidlertid mange grunner til at folk ikke reiser frivillig når de får endelig avslag på en asylsøknad. I dag er det mange som ikke reiser fordi de ikke forstår begrunnelsen for og konsekvensene av avslaget. Venstre

«Venstre vil ha rask retur ved avslag.»

vil styrke veiledningen til asylsøkere med endelig avslag slik at de blir bedre i stand til å ta nødvendige beslutninger. Hvis personer likevel ikke returnerer på egen hånd, mener vi at norske myndigheter bør sørge for assistert (frivillig) retur gjennom returprogrammer og reintegreringsstøtte. Hvis det blir nødvendig med tvangsretur etter endelig avslag, mener vi det er en selvfølge at vi ikke returnerer til land som FN sier at ikke er trygge. Det er ingen grunn til å gjøre det å få et endelig avslag verre for folk enn det allerede er. Derfor vil Venstre begrense bruken av internering og sørge for at de som jobber med å sende ut barn, har høy barnefaglig kompetanse.

Venstre vil

- returnere dem som ikke har beskyttelsesbehov raskest mulig
- legge til rette for mer assistert (frivillig) retur, blant annet ved å styrke saksavklaring og veiledning til asylsøkere med avslag og øke reintegreringsstøtten
- stoppe tvangsreturer til land FNs høykommissær for flyktninger fraråder retur til
- innføre tilsyn med tvangsreturer i tråd med forpliktelsene etter EUs returdirektiv
- etablere en egen barneenhet i Politiets utlendingsenhet med ansatte med god barnefaglig kompetanse for å sikre barns velferd i utsendelsessituasjoner
- begrense bruken av internering, og i større grad vurdere meldeplikt og bestemt oppholdssted som alternativer til fengsling

13.7 Rett til et familieliv

Familieinnvandring omfatter både gjenforening med eksisterende familie og etablering av ny familie. Vi mener at retten til familieliv er grunnleggende, og at staten ikke må legge hinder i veien. Derfor bør terskelen for å få innvilget familieinnvandring senkes. Vi mener at saksbehandlingstiden for søknader om familieinnvandring bør bli kortere så folk kommer i gang med familielivet sitt.

«Venstre vil gjøre familieinnvandring enklere.»

I tillegg vil vi innføre en ordning med kjærlighetsvisum, som gir norsk-utenlandske par mulighet til å bo sammen i inntil 12 måneder i Norge. Et slikt visum vil bety at par ikke vil føle seg tvunget til å inngå ekteskap for å få mulighet til et samliv i Norge.

Etablering av familier på tvers av statsborgerskap og landegrenser skaper utfordringer for både barn og foreldre. Ved samlivsbrudd kan særlig fordeling av ansvaret for barn være krevende. Venstre mener at Norge bør jobbe for å få et felles internasjonalt regelverk på området.

Det norske forbudet mot dobbelt statsborgerskap gjør at foreldre og barn med tilknytning til to land nektes statsborgerskap i begge. Norge er et av få land i Europa og det eneste land i Norden som krever at utenlandske statsborgere må oppgi sitt statsborgerskap for å bli norske.

Utvisning og innreiseforbud er i dag de eneste reaksjonsformene ved brudd på utlendingsloven. Venstre mener det bør innføres mildere alternativer som bøter eller karantenetid for permanent opphold eller statsborgerskap i tilfeller der hensyn til familien, særlig barn, tilsier dette.

Venstre vil

- senke terskelen for å få innvilget familieinnvandring
- kreve at saksbehandlingstiden for behandling av søknad om familieinnvandring ikke overstiger tre måneder
- gi flyktninger unntak fra inntekts- og tilknytningskrav ved familiegjenforening
- innføre kjærlighetsvisum, som gir norsk-utenlandske par muligheten til å bo sammen i inntil 12 måneder i Norge
- jobbe for et felles internasjonalt regelverk ved barnefordeling etter samlivsbrudd mellom foreldre fra ulike nasjonaliteter
- tillate dobbelt statsborgerskap
- endre regelverket slik at det blir mulig å reagere på

«Venstre vil starte inkluderingen i asylmottakene.»

overtredelse av utlendingsloven på andre måter enn ved utvisning og innreiseforbud

- verne om flyktnings rett til familieliv

13.8 Aktivitet fra dag én!

Arbeidsinnvandrere og familieinnvandrere kommer straks inn i et arbeids- eller familienettverk når de kommer til Norge. Asylsøkere plasseres imidlertid på mottak mens de venter på behandling av asylsøknaden. Lang saksbehandlingstid gir lang ventetid før man bosettes i en kommune. Integreringsprosessen må derfor starte allerede i mottakene. Venstre vil øke aktivitetstilbudet i mottakene, gi frivillige aktører større mulighet til å etablere tilbud og gi barn i mottak rett til barnehageplass på lik linje med andre barn.

Venstre vil

- gjøre det enklere for asylsøkere å få midlertidig arbeidstillatelse
- ha flere aktivitets- og språktreningstilbud i mottakene
- gi økt støtte til private, frivillige og ideelle organisasjoner som jobber med inkludering
- at asylmottaket skal kartlegge asylsøkeres kompetanse og tilpasse tilbud etter behov og interesse
- gi barn i mottak rett til plass i ordinær barnehage
- sørge for at det holdes obligatoriske kurs om kulturforståelse, kjønnsroller og kvinners rettigheter i mottak med vekt på forståelse og dialog
- åpne for arbeidstillatelse for papirløse med lang botid i Norge
- legge til rette for at asylsøkere skal kunne ta videregående opplæring, også om de har videregående utdanning fra hjemlandet som ikke godkjennes i Norge

13.9 Mer effektiv språkopplæring

Språkopplæringen til innvandrere må bli mer effektiv og bedre tilpasset den enkeltes forutsetninger. En analfabet

«Venstre vil sikre god språkopplæring.»

vil ha andre utfordringer enn en som fra før behersker flere språk. Derfor mener vi at nye metoder for raskere og bedre tilrettelagt språkopplæring må prøves ut. I tillegg bør flere aktører bidra med opplæringstilbud. Retten til norskopplæring kan gis i form av en kupong som innløses der man finner det best tilpassede tilbudet. I flere kommuner har det vært gode erfaringer med å kombinere språkopplæring med arbeidspraksis, og dette tilbudet vil vi videreutvikle. På den måten får man praktisert språket tidlig og opparbeidet seg et nettverk av norsktalende.

Venstre vil

- starte norskopplæringen umiddelbart
- legge til rette for utprøving av nye metoder for språkopplæring
- etablere en ordning med språkkupong som kan innløses der man finner det beste tilbudet
- kombinere språkopplæring med arbeidspraksis

13.10 Tidlig tilrettelegging for arbeid

Flyktninger i Norge bruker mye tid på å vente. Denne tiden kan brukes klokere enn i dag. Hvis asylsøkeres kompetanse kartlegges med en gang de kommer i mottak, kan tiden i mottak brukes til relevant språkopplæring, videreutdanning og praksis. Venstre mener at vi bør tilby arbeidspraksis med eller uten lønn allerede mens folk sitter på mottak, og vi mener at det må bli enklere for asylsøkere å få arbeidstillatelse.

Mange som kommer, har allerede utdanning fra utlandet. Vi mener at godkjenningprosessen av utdanning fra utlandet må bli mer effektiv så folk forttere kan delta i arbeidslivet. I tillegg bør det etableres flere ordninger for kompletterende utdanningstilbud slik man nå har for blant annet sykepleiere og lærere. Ordninger som Jobbsjansen må videreutvikles, og språkopplæring må kombineres med arbeidspraksis.

«Venstre vil gjøre det enklere å få jobbe i Norge.»

«Venstre mener skolen er den viktigste integreringsarenaen.»

Venstre vil

- gi flere mulighet til å få arbeidspraksis ut fra bakgrunn og forutsetninger og kombinere arbeidspraksis med språkopplæring
- gjøre det enklere å få godkjent utdanning fra utlandet og etablere flere tilbud om kompletterende utdanningstilbud i samarbeid med høyskoler og universitet
- tilrettelegge for mentorordninger og nettverksarenaer i arbeidslivet både for høyt utdannede innvandrere og arbeidstakere med spesielle behov på vei ut i arbeidslivet
- innføre forsøk med anonyme søknader i offentlig sektor slik at kun kvalifikasjonene kommer frem av søknaden
- videreutvikle og styrke ordninger som Jobbsjansen
- satse på kvalifiseringstiltak for innvandrere som gir formell kompetanse som er anerkjent og verdsettes i det norske arbeidslivet
- innføre kombinert kvalifisering og arbeid i bedrift for innvandrere
- ha krav om at alle kommuner i introduksjonsprogrammer skal tilby et minimum av forskjellige standardiserte løp tilpasset forskjellige forutsetninger
- endre kravene til opptak i høyere utdanning så flyktninger med fullført skolegang fra hjemlandet anses å ha generell studiekompetanse
- gjøre det lettere å kombinere deltakelse i introduksjonsprogrammet og ordinært arbeid
- tilby norskundervisningen og samfunnsundervisningen som inngår i introduksjonsprogrammet til arbeidsinnvandrere fra EØS mot en moderat egenbetaling

13.11 Opplæring tilpasset hvert enkelt barn

Alle barn som bor i Norge, har rett til opplæring, og Venstre mener at opplæringen må starte ved ankomst. Skolen er en viktig arena for integrering og inkludering.

Tilbudet må tilpasses den enkeltes elevs alder og forutsetninger. Eldre elever bør få tilbud om intensiv norskopplæring i mottaksklasser før de overføres til ordinære klasser. Målet er at alle elever får et godt og likeverdig utdanningstilbud uavhengig av etnisk, geografisk eller sosial bakgrunn. Det er i skolen at barn og unge skal få kunnskap både om vår historie, kultur og prinsippene det norske samfunnet bygger på. Skolen skal være tydelig i formidlingen av verdier som frihet, likeverd, likestilling, yringsfrihet og respekt for andre. Samtidig må skolen se og ta i bruk de ressursene som ligger i å ha en internasjonal elevgruppe. Barnehage er den viktigste arenaen for inkludering av de minste barna, og alle barn i mottak må få tilbud om plass i ordinær barnehage.

Venstre vil

- arbeide med å fornye og forbedre undervisningen i norsk, slik at alle barn og unge får et godt grunnlag for læring og for deltakelse i arbeids- og samfunnsniv
- legge til rette for at skoler med spesielt høy andel elever med innvandrerbakgrunn får tilstrekkelig ressurser til å ha færre elever per lærer, og til å styrke leksehjelpsordningen, skolebibliotek, skolehelsetjenesten og kontakten mellom hjem og skole
- gi skolene mulighet til å gi tilbud om norskopplæring til elevenes foresatte
- sørge for at elever som kommer til landet uten fullført grunnskole, ikke overføres fra mottaksklasser til ordinære klasser før de behersker norsk godt nok
- gi flere lærere videreutdanning i flerkulturell forståelse og kommunikasjon
- ikke godta at religiøs overbevisning hindrer barns deltakelse i ordinær undervisning
- gi barn i mottak tilbud om plass i ordinær barnehage

13.12 Bedre helsetilbud

Asylsøkere, flyktninger og familieegjenforente har samme rett til helsetjenester som den øvrige befolkningen. For

«Venstre vil styrke helsetilbudet til asylsøkere.»

asylsøkere i mottak med svært begrensede ressurser vil imidlertid egenandel og medisnutgifter kunne medføre at mange vegrer seg for å oppsøke lege. Derfor vil Venstre tilby en grundigere helseundersøkelse tidlig for å avdekke helsemessige utfordringer så fort som mulig. Et bedre helsetilbud til asylsøkere og flyktninger er viktig av mange grunner. Det handler selvfølgelig om behandling og oppfølging av dem det gjelder, men også om tilrettelegging i asylprosessen, vurderingen av asylsaken, tilpasninger i mottakstilbudet og om sikkerhet og trivsel i mottak og i samfunnet.

«Papirløse» er mennesker som oppholder seg i Norge uten lovlig opphold. I dag har denne gruppen bare rett på helsehjelp når det er akutt fare. Venstre vil sikre at også papirløse får rett til helsehjelp.

Venstre vil

- innføre en grundigere helseundersøkelse tidlig for å kartlegge sårbare asylsøkere, i tråd med anbefalinger fra Utlendingsdirektoratet og Helsedirektoratet
- styrke behandlingstilbudet til psykisk syke asylsøkere og dekke kostnadene til medisinsk behandling
- styrke papirløses rett til helsehjelp
- ha en strategi for fysisk aktivitet, kosthold og helse rettet mot ulike innvandrergupper

**14 Pasienten
i sentrum.**

Vi lever lenger enn noen gang tidligere. Samtidig er det en klar sammenheng mellom utdanning og levealder. Det at vi lever lenger er grunnleggende positivt, men det stiller også krav til en effektiv og treffsikker helsetjeneste, og en bred innsats for forebygging. God helsepolitikk forebygger og rehabiliterer der den kan, pleier og reparerer der den må.

Venstre vil ha en moderne helsepolitikk. Skole, arbeid, sosialt liv og aktiviteter i nærmiljøet er helsefremmende og sykdomsforebyggende. I samfunnet og nærmiljøet er det ikke alltid lagt til rette for at alle skal kunne delta. Alle innbyggere må få mulighet til å mestre hverdagslivet og delta i skole-, arbeids- og samfunnsliv. Ved å investere i forebyggende arbeid trenger vi å reparere mindre.

Pasienten skal alltid være i sentrum. Vi trenger et mer brukervennlig helsevesen som sikrer at hver enkelt pasient i større grad får innsyn og kontroll over sitt eget behandlingsforløp. Ny teknologi gir pasienten nye muligheter til å ta ansvar for egen helse. Dette må også få følger for helsepolitikken: Teknologien bør utnyttes til å utvikle nye behandlingsformer, bedre kommunikasjon og mer effektiv organisering.

Venstre er opptatt av god kvalitet på helsetjenesten og at pasienter ved sykdom får rett behandling til rett tid. Helsetjenesten må være preget av vitenskapelig tenkning, høy kvalitet, forutsigbarhet, fornuftig arbeidsfordeling og trygg samhandling. Vi tror at helsetjenestene blir bedre med et mangfold av offentlige, private og ideelle aktører som tilbyr tjenester. Disse bidrar med innovasjon og nytenkning i helse- og omsorgssektoren.

Venstres viktigste helseprioriteringer er

- sikre tidlig innsats og mer forebygging
- sørge for at helsesektoren er bygd opp rundt pasientens behov
- styrke lavterskeltilbudet innenfor psykisk helse
- legge til rette for ny teknologi

«Venstre vil satse på barnehelse og løfte folkehelse som fagfelt.»

«Venstre vil sikre gode rehabiliteringstilbud der folk bor.»

14.1 Folkehelse, tidlig innsats og forebygging

Det vi lærer som barn, tar vi med oss videre i livet. Helsevanene som etableres tidlig i livet, påvirker mulighetene til å lykkes i skolen og i arbeidslivet. Folkehelsearbeid er avgjørende for å redusere sosiale forskjeller og gi folk flere leveår med god helse. Folkehelsearbeidet har mål om økt fysisk aktivitet, bedre kosthold og god tilhørighet til samfunnet for hele befolkningen. Et betydelig løft i folkehelsearbeidet vil kunne redusere mobbing, ensomhet, psykisk og fysisk sykdom. Slik kan vi nå målet om å forebygge mer fremfor å behandle. Venstre mener at vi trenger et betydelig løft for folkehelse som fagfelt. En god barndom varer livet ut, og det viktigste grunnlaget legges i barnets første leveår. Gode helsestasjoner og barnehager er grunnleggende viktig. En god grunnskole og en sterk frivillig og ideell sektor spiller en vesentlig rolle for å fremme god helse hos barn og unge.

Venstre vil

- forankre folkehelsearbeidet lokalt og integrere folkehelse på tvers av kommunale sektorer
- ha tett og god oppfølging i barselomsorgen
- bringe jordmortjenesten opp på nivå med Helsedirektoratets anbefalinger
- videreutvikle og styrke helsestasjonene ved å inkludere flere yrkesgrupper
- styrke det frivillige tilbudet til barn og unge
- tilby alle familier familieveiledningskurs
- flytte 4-årskonrollen til barnehagene
- styrke forskningen på folkehelsearbeid
- legge til rette for fysisk aktivitet i nærmiljø og boligområder
- bruke ideell sektor til innovasjon og aktiviteter
- utvikle pakkeforløp innen folkehelse som sikrer langsiktig oppfølging
- redusere bruken av unødvendig antibiotika
- legge til rette for økt fysisk aktivitet i grunnskolen

i flere fag enn kroppsøving og mer mental trening i skolen

- legge til rette for at alle barn lærer å svømme
- utvide ordningen med grønn resept/frisklivsresept til å omfatte tiltak for å få flere i fysisk aktivitet i forebygging og behandling av pasienter
- tildele tilsynsmyndighet for alternativbransjen til enten Helsetilsynet eller et nytt tilsyn
- evaluere alle screeningprogrammer regelmessig for å avklare om dette er fornuftig bruk av ressurser

14.2 Rehabilitering

For mange pasientgrupper vil det være viktig å kunne få gode rehabiliteringstilbud i kommunen de bor i. Dette gjelder særlig rehabiliteringstilbud til store pasientgrupper med lite behov for spesialisert kompetanse og tverrfaglige intervensjoner. Mange pasienter vil imidlertid ha behov for mer spesialisert rehabilitering enn det man kan forvente å få bygd opp i kommunene. For å sikre gode tilbud til pasientgrupper med komplekse problemstillinger og behov for intensive og spesialiserte tjenester, må en opprettholde institusjoner med sterke fagmiljø og kompetanse på spesialisert rehabilitering.

Venstre vil

- utarbeide standard pasientforløp/behandlingslinjer som også innbefatter rehabilitering
- involvere private institusjoner der det er naturlig å se på en overføring av ansvar for spesialisert rehabilitering til nye større folkevalgte regioner
- styrke rehabilitering til barn/unge, og for ungdom som faller fra skole i samarbeid med de private rehabiliteringsinstitusjonene
- styrke satsingen på arbeidsrettet rehabilitering

«Venstre vil begrense tilgangen til helseskadelige produkter.»

14.3 Helseskadelige produkter

Helsevaner påvirker hvilke sykdommer man får. Dårlig kosthold og lav fysisk aktivitet kan føre til diabetes og hjerte- og karsykdommer, røyking kan gi deg lungekreft, og overdreven bruk av alkohol kan gi deg skrumplever. Venstre vil videreføre avgiftssystemet for å påvirke prisen på helseskadelige produkter og opprettholde monopolordninger for å styre tilgangen. Vinmonopolet er et eksempel på en monopolordning som regulerer tilgangen på alkohol. Vi mener denne ordningen bør videreføres av helsemessige årsaker.

Venstre vil

- påvirke til å velge sunne matvarer ved å bruke avgifter aktivt og regulere salg og markedsføring av usunne matprodukter
- videreføre de strenge restriksjonene på salg av tobakk
- gjennomføre en omlegging av alkoholavgiften med høyere avgift på brennevin og lavere avgift på svakere alkoholholdige drikker, der det samlede avgiftsnivået holdes på dagens nivå
- redusere alkoholavgiftene for småskalabryggerier

14.4 Effektiv psykisk helsehjelp

Omtrent halvparten av den norske befolkningen rammes av en psykisk lidelse i løpet av livet. Angst og depresjon er blant våre største folkehelseproblemer, og også de det er enklest å forebygge. Psykisk sykdom tar flere leveår enn noen andre sykdomsgrupper. Venstre vil at mennesker med psykiske plager og lidelser skal få hjelp så tidlig som mulig, nært hjemmet. Derfor vil vi at alle kommuner skal ha et psykisk lavterskeltilbud hvor psykolog er en del av tilbudet. Venstre mener det må rettes inn særlig innsats på å styrke kommunenes kompetanse på forebygging av selvmord, og hjelp og oppfølging til personer som har gjort forsøk på selvmord og de pårørende. Forebygging, behandling og rehabilitering bør først

«Venstre vil at mennesker med psykiske problemer skal få tidlig hjelp i nærmiljøet.»

og fremst skje på kommunalt nivå og på de distriktpspsykiatriske sentrene (DPS). I tillegg vil vi ha poliklinikker og ambulante team som jobber sammen med kommunene. Terskelen må være lav så man kan få psykisk helsehjelp der man bor uten henvisning fra fastlege.

Venstre vil

- at alle kommuner skal ha tilgang på en kommune-psykiater eller -psykolog
- at kommunene skal satse mer på forebygging og tidlig innsats
- gjøre det mulig å få psykisk helsehjelp på kommunalt nivå
- styrke forskningsinnsatsen i psykisk helse
- styrke kompetansen på psykisk helse i skolehelsetjenesten
- integrere pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) i skolehelsetjenesten
- styrke tilbudet for pårørende til mennesker med psykiske lidelser
- utarbeide en tverrsektoriell strategi for barn og unges psykiske helse etterfulgt av en økonomisk forpliktende opptrappingsplan
- styrke tilbudet om medikamentfri behandling innenfor psykisk helse slik at pasienter i størst mulig grad kan velge selv

14.5 Tvangsbruk i psykisk helsevern

Tvangsbruken innenfor psykisk helsevern har vært dramatisk høy over lengre tid, og Norge er blant landene i Europa som har høyest andel tvangsinnlagte i institusjon. Venstre mener at det offentlige skal være svært forsiktede med bruk av tvang. Det må være en klar hovedregel at tilbud om behandling og omsorg er basert på fritt og informert samtykke. Vi mener at det bare er rom for unntak i livstruende nødtilfeller der personen åpenbart er ute av stand til å ta en selvstendig avgjørelse.

«Venstre vil begrense bruk av tvang.»

«Venstre vil ha en mer fleksibel rusomsorg.»

Fakta: Rus

De samfunnsmessige kostnadene som følge av alkoholbruk er betydelige og fører for mange til alvorlig sykdom og død. Forebygging av skader som følge av alkoholbruk er derfor viktig for den enkelte og for samfunnet som helhet. Rundt 260 personer dør av overdose hvert år. Norge har de siste årene hatt nest høyest registrert forekomst av narkotikautløste dødsfall per innbygger i Europa.

Venstre vil

- opprette flere brukerstyrte plasser knyttet til distriktspsykiatriske sentre (DPS) slik at folk kan legges inn før det blir behov for tvangsbruk
- redusere bruken av polititransport ved tvangsinnleggelse
- gjøre loven tydeligere slik at det kommer klart frem hvilke pasienter som kan bli underlagt strengere sikkerhet
- kreve at innleggelse på enheter med særlig høyt sikkerhetsnivå avgjøres av domstolene
- utrede tvangsbruken og bedre registreringen og kontrollen med bruk av tvang i hele helse- og omsorgssektoren
- forby bruk av mekaniske tvangsmidler mot barn og unge

14.6 Rusomsorg som tar mennesker på alvor

En human og liberal rusomsorg tar utgangspunkt i den enkelte rusavhengige og den personens situasjon. Derfor er det viktig å satse på hele bredden i rusomsorgen; forebygging, behandling, skadereduksjon og ettervern.

Målet må være å ha så differensierte tilbud som mulig for å kunne hjelpe flest mulig best mulig.

Å forhindre utenforskap i samfunnet og sikre gode oppvekst- og levekår for alle er det viktigste vi gjør for å unngå at rus fremstår som en attraktiv løsning i en vanskelig livssituasjon. Ventetidene på rusbehandling har heldigvis blitt redusert de senere årene, men målet må være en garanti for poliklinisk eller annen behandling senest 24 timer etter avrusning. I framtida vil det først og fremst være å etablere flere heldøgns behandlingsplasser som bør prioriteres med blant annet flere medlevekollektiv for unge rusmisbrukere.

Rusbehandling må kvalitetssikres slik at rusavhengige får behandling som virker. Venstre ønsker å etablere flere avrusningsplasser og styrke vernet både før og etter behandlingsopphold. I samarbeid med spesialisthelsetjenesten bør det tilrettelegges for at kommuner eller ideelle og kommersielle aktører kan drive egne bemannede boliger i forkant og etterkant av behandling.

Legemiddelassistert rehabilitering (LAR) må være et tilbud til alle som kan ha nytte av det etter en medisinsk vurdering. LAR bør anses som både et skadereduserende tiltak og et rehabiliterende tiltak. Det bør opprettes flere behandlingstiltak for gravide rusavhengige, og gravide bør gis tilbud om LAR-behandling der det er faglig forsvarlig. Kvinner med alvorlig alkoholavhengighet må tilbys gratis langtidsvirkende prevensjon slik at vi reduserer antall barn født med føtalt alkoholsyndrom (FAS).

Venstre vil at rusavhengige gis samme tilgang til ordinære legemidler som det ikke-rusavhengige har i dag, slik at rusavhengige som rammes av vanlige sykdommer, ikke trenger å ty til harde narkotiske stoffer for å behandle slik vanlig sykdom. Institusjoner som 24/7 i Oslo, som arbeider basert på et slikt prinsipp, må gis rettslig beskyttelse og økonomisk støtte.

«Venstre anerkjenner rusavhengighet som en sykdom.»

«Venstre vil la folk bo hjemme så lenge som mulig.»

Venstre vil

- at ruspasienter skal få time til poliklinikk eller behandling innen 24 timer etter avrusning
- opprette flere heldøgns behandlingsplasser
- åpne for at dagens LAR-behandling kan bruke flere medikamenter enn de tre som brukes i dag, inkludert substitusjonsmedikamenter for andre rusavhengige enn opiatavhengige
- at det opprettes flere bemannede boliger i forkant og etterkant av behandling i samarbeid mellom spesialisthelsetjenesten og kommunene og kommersielle eller ideelle aktører
- styrke lavterskeltilbud rettet mot barn av rusmisbrukere
- etablere lavterskeltilbud for ungdom med rusavhengighet og ungdom med rusproblemer kombinert med psykiske og sosiale vansker
- styrke forebyggende tiltak mot rusmisbruk overfor barn og ungdom gjennom Samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT) i kommunene
- ha flere medleve-kollektiv for yngre rusbrukere, opptil 18 år
- at rusavhengige gis samme tilgang til ordinære legemidler som det ikke-rusavhengige har i dag

14.7 Rusavhengighet er en sykdom

Rusavhengighet er en sykdom og må møtes med sosial- og helsefaglige virkemidler fremfor straff. Venstre mener norsk narkotikalovgivning må endres slik at det å bruke rusmidler ikke er en straffbar handling. Alle som sliter med en rusavhengighet, må få tilbud om riktig hjelp umiddelbart.

Å redde liv og sikre verdighet må alltid ligge i bunn for en human rusomsorg. Derfor mener Venstre dagens sprøyteromslov må endres til en brukeromslov, der andre inntaksmåter enn injisering og andre stoff enn heroin

blir tillatt etter modell fra brukerrom i resten av Europa. Andre land har hatt gode erfaringer med heroinassistent behandling for de tyngste rusavhengige som ikke responderer på tradisjonell LAR. En slik ordning bør derfor også innføres i Norge.

Venstre vil

- endre narkotikalovgivningen slik at bruk av rusmidler og besittelse til eget bruk ikke er straffbare handlinger
- styrke Narkotikaprogrammet med domstolskontroll slik at flere rusavhengige kan få helse- og sosialfaglig hjelp fremfor fengsel når de gjør noe kriminelt
- endre sprøyteromsloven til en brukeromslov der det også åpnes for andre inntaksmetoder enn injisering og andre stoffer enn heroin
- etablere flere behandlingsplasser og bedre ettervern-tilbud for alkoholmisbrukere

14.8 Flere og bedre bo- og omsorgstilbud

Det er mange som har behov for et tilpasset bo- og omsorgstilbud. Det kan være funksjonshemmede, folk som sliter med rus og psykiatri, og noen i den store gruppen av de eldste eldre. Det er viktig at disse får langt større innflytelse på egen hverdag og på innholdet i tjenesten. Venstre mener at kommunene bør tilby gode hjemmetjenester, dagtilbud, omsorgsboliger og sykehjem.

De aller fleste eldre har lyst til å bo hjemme så lenge som mulig. Når folk bor hjemme, er de i nærheten av nettverket sitt og aktivitetene. Eldre som bor hjemme, er både friskere og mer aktive, og for de aller fleste vil det være best å få skreddersydde tjenester hjemme eller i tilrettelagt bolig. Venstre vil sørge for at flere eldre får den hjelpen de trenger for å bo hjemme. Vi vil sørge for rehabilitering etter sykdom, hjemmetrening, hjemmehjelp og at det blir enklere å få besøk av lege hjemme. Venstre mener det også er viktig å legge bedre til rette for at

«Venstre vil styrke fagkompetansen i helse- og omsorgstjenesten.»

seniorer som kan og vil, kan hjelpe andre seniorer ved å etablere møteplasser og bistå med aktivitet og kontakt.

Venstre vil

- bygge flere omsorgsboliger med et tjenestetilbud som er tilpasset individuelle behov, som gir trygghet og reduserer behovet for institusjonsplass
- legge til rette for at velferdsteknologi tas i bruk både i private hjem og i ulike offentlige bo- og omsorgsløsninger
- stimulere til etablering av samvirkeboliger og gi tilskudd til bygging av fellesareal
- utvide dagens ordning med permisjoner og omsorgslønn for pårørende som tar seg av familiemedlemmer
- stimulere til bruk av frivillighet både gjennom frivilligsentralene og gjennom frivillige organisasjoner
- ha en forpliktende opptrappingsplan for rehabilitering
- kreve at alle kommuner har tilgang til ergoterapeut- og fysioterapeutttjenester
- endre turnusordningene i hjemmetjenesten slik at brukerne får færre hjelpere å forholde seg til
- sørge for at det blir enklere å få hjemmebesøk av lege
- styrke innsatsen for at eldre som mottar kommunale omsorgstjenester, kan være i aktivitet, og at de får god og næringsrik mat
- arbeide for retten til at tegnspråklige seniorer kan leve i et tegnspråklig omsorg- og botilbud

14.9 Omsorg for døende

En verdig død handler om langt mer enn smertelindring. Alle skal føle seg tryggt ved livets slutt, ha ei hånd å holde i og bli behandlet av fagfolk med spesialkompetanse. I dag er det store variasjoner i tilbudet til mennesker i livets slutfase. I takt med at antallet eldre øker vil også antallet som skal dø, øke, og det vil være økt behov for palliative tjenester. Det er også behov for å styrke tilbudet innen barnepalliasjon.

Venstre vil

- at kommunene skal organisere en verdig omsorg for døende, hvor det legges vekt på at folk skal få dø der de selv ønsker
- at de regionale helseforetakene tilbyr kommunene kompetanse slik at gode palliative tilbud kan bygges forsvarlig lokalt
- sørge for bred kompetanseheving om palliasjon blant helsepersonell i kommunehelsetjenesten
- sikre et helhetlig og individuelt tilpasset tilbud til alvorlig syke og døende barn og deres pårørende

14.10 Styrking av fagkompetanse

Venstre mener at sykehjem skal tilby kortvarige opphold etter sykehusinnleggelse, og ellers være et botilbud til de sykeste. For at de som bor på sykehjem og i andre typer omsorgsboliger for eldre og demente, skal få god behandling, må kravene til fagkompetanse skjerpes. Det betyr at lege- og sykepleierdekningen på sykehjemmene må være høyere enn den er i dag. I tillegg må fagkompetansen innen geriatri, demens og rehabilitering styrkes. Mennesker som er på sykehjem, har ofte komplekse sykdomsbilder og mange behandlere. Samarbeidet mellom behandlerne og pleiepersonalet må bli bedre, blant annet ved at alle har tilgang til felles legemiddelliste.

Venstre vil

- styrke kompetansen gjennom desentraliserte fag- skole- og høyskoletilbud for helsepersonell, og ved å styrke rekrutteringen til legespesialisering innen geriatri
- sørge for eget rom til sykehjemsbeboere som ønsker det, og garantere at partnere kan bo sammen ved langtidsopphold på sykehjem
- styrke rekrutteringen til helse- og omsorgssektoren, med spesiell vekt på å øke andelen menn
- ta i bruk undervisningsteknologi i sykehusene slik at fagmiljø kan gi opplæring og veiledning til helsepersonellet i kommunene
- at demente skal få aktiv oppfølging og tilrettelegging i trygge omgivelser
- sette tak på 90 prosent andel private fastleger i en

«Venstre vil investere i velferdsteknologi for framtiden.»

kommune. Øvrig andel må være fastlønnede leger som prioriteres til hjemmeboende eldre, tilsynsoppgaver i kommunale omsorgsinstitusjoner og til ruspasienter

- styrke fokuset på riktig legemiddelbruk og riktig kosthold ved sykehjem og hjemmetjenesten
- at alle akuttsykehus skal ha geriatrisk kompetanse
- innføre forbud mot produsenteide løsninger for journaler og andre digitale systemer i kommunal sektor

14.11 Teknologi revolusjonerer helsesektoren

Mobile helseløsninger kommer til å forbedre helsevesenet. I framtida vil vi kunne utføre en rekke målinger og selvtester for å undersøke og behandle egen sykdom. Mobil helseteknologi vil særlig kunne gi pasienter med kroniske sykdommer bedre behandling og oppfølging, samtidig som det er ressursbesparende for helsevesenet.

Ny teknologi med økt bruk av godkjente selvtester vil kunne bidra til at sykdom oppdages tidligere slik at sykdommen kan forebygges eller behandlingsbehovet reduseres. Velferdsteknologi vil gi den enkelte mulighet til å ta kontroll over egen helse og vil endre måten helsepersonell kommuniserer med pasientene på. Venstre mener ny teknologi vil revolusjonere helsevesenet og sikre gode og bærekraftige løsninger til det beste for pasienten.

Velferdsteknologibedriftene er i vekst og har allerede kommet langt i utviklingen av ny teknologi. For å kunne utnytte potensialet i teknologien som finnes må staten sikre felles standarder. I tillegg må vi få til tette samarbeid mellom kommuner, bedrifter og universitets- og forskningsmiljøer.

For at ny teknologi skal tas i bruk må det lønne seg for helsepersonell å bruke den, og de må være trygge på teknologien. Derfor trenger vi et videre- og etterutdanningsløft for helsefagarbeidere.

Fakta: Velferdsteknologi

Velferdsteknologi er teknologisk assistanse som skal understøtte og forsterke brukernes trygghet, sikkerhet og mobilitet samt muliggjøre økt fysisk og kulturell aktivitet.

Venstre vil

- gjennomføre en digitaliseringsreform i det offentlige velferdssystemet
- at alle tjenester som ikke krever individuell behandling, må digitaliseres, og brukerens fokus må alltid være førende i tjenesteutviklingen
- etablere et Nasjonalt velferdsteknologisk senter
- legge til rette for flere store, nasjonale prosjekter med følgeforskning
- stimulere til utvikling av brukervennlig velferdsteknologi i alle deler av samfunnet
- åpne for å bruke mer anonymiserte journaldata i forskning
- styrke forskningen på telemedisin, e-helse og nye former for samhandling i helsesektoren
- sikre pasienter mulighet til å bruke telemedisin i oppfølging og behandling
- ta i bruk kunstig intelligens i helsesektoren
- ta i bruk flere digitale hjelpemidler i hjemmebasert omsorg
- inkludere utgifter til maskinell medisindosering (multi-dose) i egenandelsordningen
- legge om takstene så det lønner seg å bruke ny teknologi
- gi helsefagarbeiderne opplæring i velferdsteknologi
- involvere ergoterapeutene i teknologiutviklingen
- legge til rette for gode mobile helseløsninger, som økt bruk av digitale selvtester
- etablere en merkeordning for mobile selvtester og måleutstyr for å sikre høy kvalitet
- etablere en norsk digital førstelinjetjeneste
- sørge for at pasientenes personvern ivaretas ved bruk av mobil helseteknologi

«Venstre vil sørge for at folk får behandling raskere.»

14.12 Raskere behandling og kortere ventetid

De årlige overføringene til sykehusene har økt med 10 milliarder kroner de 10 siste årene. En fortsatt vekst er ikke bærekraftig. Derfor må vi jobbe mer målrettet med forebygging og tidlig innsats for å redusere antall sykehusinnleggelseser.

Hvis vi styrker primærhelsetjenesten og skaper samhandling mellom sykehus, sykehjem og kommunehelsetjenesten, vil vi få færre re-innleggelseser på sykehus, bedre rehabilitering og økt verdighet. Tydelig medisinsk faglig ledelse i kommunen er nødvendig for å utvikle gode allmennlegetjenester, sykehjemstjenester og faglig forsvarlige tjenester til syke hjemmeboende. I tillegg må vi ta i bruk nye digitale løsninger og samhandlingsformer, som for eksempel telemedisin, for å effektivisere driften.

Venstre vil legge mer vekt på forebyggende medisin. Det er både bedre og billigere å forebygge helseproblemer enn å behandle oppstått sykdom. Fastlegene behandler 90 % av pasientene og belaster helsebudsjettet lite. Fastlegen kjenner pasientene sine og bør i større grad bidra med forebyggende tiltak både på individ- og samfunnsnivå. Venstre vil dreie fastlegeordningen i retning av sykdomsforebygging og innrette de økonomiske incentivene deretter.

Venstre vil

- styrke primærhelsetjenesten og dens samarbeid med spesialisthelsetjenesten slik at folk kan få raskere hjelp
- jobbe for å sikre god rekruttering av helsepersonell i distriktene
- sikre tilgang til luftambulansse over hele landet
- styrke arbeidet med forebygging gjennom folkehelseiltak
- etablere tett faglig samarbeid mellom sykehus, syke-

«Venstre vil ha en tillitsreform i helsevesenet.»

hjemlesleger og fastleger for å forebygge sykehusinnleggelseser

- inngå tettere samarbeid om flere spesialiserte tilbud med nabolandene våre
- videreutvikle de distriktsmedisinske sentrene
- inkludere donorstatus på de nye nasjonale ID-kortene
- undersøke om legemiddelindustriens påvirkningsmuligheter er adekvate og om nødvendig iverksette tiltak for å balansere helsesektoren
- benytte fastlegeordningen i større grad inn mot kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten
- innrette fastlegeordningen slik at legekantorene i større grad kan drive forebyggende helsearbeid
- legge til rette for kveldsåpne legekantorer
- støtte opp om arbeidet til Stiftelsen Organdonasjon

14.13 Tillitsreform i helsevesenet

Norge har alle forutsetninger for å ha et helsevesen i verdensklasse. Det bør nytte tillit i samfunnet, primært organiseres av det offentlige og gi mest mulig igjen for fellesskapets penger. Sykehus-Norge er i dag preget av økende byråkratisering. Erfarne leger og sykepleiere må bruke så mye tid på møter og rapportering at det svekker oppfølgingen av pasientene. Det er verken bra for leger, sykepleiere, pasienter eller samfunnet.

Venstre vil ha en ny organisering av spesialisthelsetjenesten og mener det trengs en tillitsreform for å avbyråkratisere store deler av helse-Norge. Mer innflytelse og flere avgjørelser må flyttes fra helseforetakene til det enkelte sykehus, som bør få en mer selvstendig rolle.

Organiseringen av spesialisthelsetjenesten må være tilpasset oppgavene som skal løses. Norge har i dag en eierform for sykehussektoren med stor politisk avstand til både Stortinget og andre folkevalgte organer. De fire regionale helseforetakene er preget av mye byråkrati og manglende samordning med kommuner, interkommunale

legevakter og fastleger. Sammenslåing av sykehus har ført til større enheter og sentralisering av beslutningsmyndighet. Resultatet er store organisasjoner uten stedlig ledelse og med lange beslutningslinjer. Venstre vil ha en ny organisering av spesialisthelsetjenesten for å være rustet for framtida og bidra til bedre pasientbehandling. Samtidig vil vi styrke autonomien i sykehusene og legge til rette for at flere sykehus organiseres som selvstendige enheter. Mindre organisasjoner med stedlig ledelse og færre ledelsesnivåer vil gi sykehusene og fagfolkene større mulighet til å løse oppgaver og samarbeide med primærhelsetjenesten og slik legge bedre til rette for god og effektiv pasientbehandling.

Det må legges til rette for en sykehusstruktur som skaper tillit mellom fagmiljøer og ledelse. Vi trenger i framtida et bedre samarbeid mellom sykehusene. Venstre mener videre at det offentlige helsebyråkratiet i helsedepartementet og helsedirektoratet bør slankes i likhet med sykehusenes eget byråkrati. Venstre vil ha færre administrativt ansatte i sykehusene, men flere i pasientrettede stillinger, som helsesekretærer.

Venstre vil videre følge opp de gode resultatene med tverrfaglighet i sykehus. Personell i sykehusavdelingen må trenes i å starte rehabilitering av pasienten under sykehusoppholdet. Ungdom og andre som legges inn i sykehus for rusrelatert sykdom må raskt fanges opp og få tilbud om oppfølging av sitt rusmisbruk.

Venstre vil

- reformere dagens sykehusstyrer og de regionale helseforetakene
- overføre mer makt og flere avgjørelser fra helseforetakene og til det enkelte sykehus
- redusere antall administrativt ansatte i sykehusene
- skjerme leger og sykepleiere fra flere rapporteringskrav
- etablere en ny legespesialitet i akutt- og mottaksmedisin
- ha en storstilt satsing på rehabilitering og samhandling

- harmonere datasystemer på forskjellige nivåer i helsevesenet, der det ikke utgjør en trussel for personvernet
- legge til rette for mer kombinerte stillinger, det være seg mellom fag og ledelse i sykehus og mellom primær- og spesialisthelsetjenesten, særlig innen geriatri.
- jobbe for mer forsknings samarbeid mellom de nordiske universitetssykehusene og styrke nordisk samarbeid mellom sykehus
- prøve ut modeller hvor sykehus og kommuner samarbeider om å gi pasienten et felles møte med helsetjenesten (sømløs finansiering og IKT-systemer)
- opprette et norsk fond for innovative legemidler og medisinsk teknologi, samt et nordisk forskningsfond rettet særlig mot barns sykdommer

14.14 Sykehus og behandling

Lokalsykehusene har en viktig rolle i helsearbeidet og skal sikre god beredskap over hele landet. Et lokalsykehus skal minimum ha følgende funksjoner: akuttberedskap innen indremedisin, generell kirurgi og enkel ortopedi, fødetjenester samt anestesi som er tilstrekkelig for disse. I tillegg må sykehuset ha røntgen- og laboratorietjenester som minimum dekker behovet for akuttbehandling.

Venstre vil ha økt spesialisering av sykehusene, og enkelte spesialiserte oppgaver bør legges til ulike lokalsykehus for å avlaste universitetssykehusene. Fritt sykehusvalg er viktig for å korte ned sykehuskøene. Venstre mener at både private og utenlandske tjenester kan avlaste og redusere helsekøene. Dette må skje innenfor rammene av offentlige helseplaner. Vi vil innføre flere sykdomsspesifikke tidsgarantier og styrke retten til å få privat utførte operasjoner og behandlinger dekket av det offentlige hvis tidsfristen brytes.

«Venstre vil legge til rette for at folk kan ta selvstendige valg om kropp og seksualitet og foreldreskap.»

«Venstre vil gi enkeltmennesket stor bioteknologisk frihet.»

Venstre vil

- ha pakkeforløp for flere pasienter som har langvarige og sammensatte behov, og hvor det trengs tverrfaglig oppfølging
- styrke pasientrettighetslovens bestemmelser om å dekke pasienters utgifter til private eller utenlandske sykehus og innføre sykdomsspesifikke tidsgarantier
- kutte ventetiden ved sykehusene ved å opprette kvelds åpne poliklinikker og gi avtalespesialister anledning til å drive kveldspraksis på sykehus

14.15 Tilgjengelig tannhelse

Tannhelse er et luksusgode for mange. En del grupper får gratis tannbehandling, men disse ordningene omfatter ikke alle som har vanskelig for selv å betale for tannbehandling. Venstre vil at mennesker med svak økonomi skal få støtte til tannbehandling, og at flere skal få støtte til større inngrep. Samtidig kan det være behov for en gjennomgang av tannlegebehandling med tanke på økt standardisering av prosedyrer og kostnader.

Venstre vil

- gjennomgå refusjonsordningene for å inkludere lavinntektsgrupper og innføre en høykostnadsbeskyttelse
- videreføre et fylkeskommunalt/regionalt ansvar for tannhelsetjenesten, men åpne for kommunal drift der det ikke forringer det regionale tilbudet.

14.16 Rett til å bestemme over sin egen kropp

Seksuell og reproduktiv helse innebærer at folk skal kunne ha et ansvarlig, tilfredsstillende og trygt seksualliv. Målet er at man skal bli trygge og selvstendige voksne som kan velge om, når og hvor ofte de skal få barn. Det betyr at kvinner, menn og ungdom skal ha tilgang til pre-

vensjon og helsetjenester knyttet til seksuelt overførbare sykdommer, svangerskap og fødsel. Seksualitetsundervisningen som gis i skolen i dag, er ikke god nok. Elevene trenger økt kunnskap og økt selvtillit for å kunne ta selvstendige valg om egen kropp og seksualitet. I tillegg til skolehelsestasjonene og helsestasjonene for ungdom, bør andre ressursorganisasjoner, som Sex og samfunn, ha en viktig rolle i seksualitetsundervisningen.

Venstre vil

- ha helhetlig undervisning om kropp og seksualitet i grunnskole og videregående, for å sikre at barn og unge har kunnskapen, evnene, ferdighetene og holdningene de trenger for å respektere hverandre og ta informerte valg
- sikre kvinnen rett til å bestemme over egen kropp ved rett til selvbestemt abort de første tolv ukene av svangerskapet
- prioritere veiledning og bedre tilgjengelighet til prevensjon for å redusere antallet uønskede svangerskap
- utvide ordningen med gratis prevensjon for ungdom
- la helsesøstre skrive ut hormonell prevensjon til jenter under 16 år
- gjøre det lettere å få tilgang til kjønnsbekreftende behandling blant annet ved å åpne opp for at flere sykehus skal kunne tilby dette

14.17 Bioteknologi og etikk

Medisinsk forskning og fremskritt gir oss stadig nye behandlingsmuligheter. Pasienter og berørte enkeltmennesker har store forventninger til medisinske fremskritt i behandlingen av alvorlige sykdommer. Venstre mener at samfunnsøkonomi må veie tungt i vurderingen av behandlingsformer for alvorlige sykdommer, eksempelvis stamcelleterapi for ms-pasienter. Samtidig skal vi være

på vakt mot å skape det perfekte menneskeliv. Alle mennesker er likeverdige, uansett genetisk utrustning.

Raskt voksende kunnskap og muligheter stiller samfunnet overfor nye og vanskelige etiske valg. Bioteknologi er blitt et område hvor sterke kapitalkrefter har store interesser, og der møtet mellom fremtidsoptimisme og føre-var-tenkning skaper store utfordringer.

Å kjenne opphavet sitt er en grunnleggende rettighet. Venstre mener at barn fra et gitt tidspunkt må ha mulighet til å kunne få informasjon om sitt biologiske opphav. Vi vil derfor ikke tillate anonym sæddonasjon. Venstre vil tillate eggdonasjon etter samme retningslinjer som ved sæddonasjon.

Venstre vil at barn som er født ved hjelp av surrogati i utlandet, og som etter fødsel overlates til norske omsorgspersoner, skal anses som barn av norske foreldre. På den måten sikres barna rettigheter på linje med andre barn. Forholdet mellom surrogatbarn og foreldrene deres må gis et juridisk vern uavhengig av biologisk tilknytning.

Venstre vil

- åpne opp for eggdonasjon
- åpne for assistert befruktning for enslige
- tillate altruistisk surrogati i Norge
- sette klare krav til helseforsikring, oppfølging av surrogatmødre, betaling og avtaler for nordmenn som ønsker å benytte seg av surrogati i utlandet
- legge til rette for at preimplantasjonsdiagnostikk kan tilbys i Norge
- sikre at retten til lagring av ubefruktede egg eller eggstokkvev også omfatter tilstander som kan medføre infertilitet i ung alder
- åpne for genterapi på fostre ved tilstander som manifesterer seg tidlig i svangerskapet og som fører til uopprettelig skade allerede før fødselen

**15 En
inkluderende
boligpolitikk.**

Vi har for få hus i deler av Norge. Det blir dyrere og dyrere både å eie og leie bolig i byene. Det blir vanskeligere og vanskeligere å komme inn på boligmarkedet, og flere og flere sitter med lån de får problemer med å betjene hvis rentene stiger og boligprisene faller.

Bolig er et grunnleggende velferdsgode, og boligpolitikken er en sentral del av statens velferdspolitik. Venstre vil ha en boligpolitikk som stimulerer til at det bygges flere og mer miljøvennlige boliger. Dette innebærer både å stille miljøkrav til nybygg og å legge til rette for at det blir mer konkurranse mellom boligutviklere. I tillegg vil vi føre en inkluderende boligpolitikk. Vi vil inkludere flere av de bynære områdene i byenes boligmarked ved å bygge ut kollektivtransporten, og vi vil inkludere folk ved å stille krav til universell utforming av boliger og fellesområder.

Venstres hovedmål for boligpolitikken er

- å stimulere til flere og mer miljøvennlige boliger
- å gjøre det tryggere å kjøpe bolig
- å gjøre det enklere å etablere utleieboliger

«Venstre vil bygge 40 000 grønne boliger i året.»

«Venstre vil gjøre det enklere for dem som har det vanskelig i boligmarkedet.»

15.1 Flere og mer miljøvennlige boliger

Det bygges for lite i Norge, og det er det flere grunner til. Regelverket for bygging er for komplisert. Saksbehandlingstiden er for lang. De statlige planprosessene er for lite samordnet. Kravene til detaljer i utbyggingsplaner er for høyt. Venstre vil ha en offensiv boligbygging der staten samarbeider med kommunene, iverksetter nye stimulerings tiltak og forenkler regelverket.

En god boligpolitikk stimulerer ikke bare til bygging, men legger også føringer for hva slags bygninger vi vil ha. Venstre vil ha miljøvennlige boliger av høy kvalitet som er tilgjengelige for alle. Derfor vil vi stille krav til miljøvennlige valg av materialer og oppvarming og til universell utforming der dette er hensiktsmessig. Vi mener at gode boligprosjekter har gode utearealer, mange møteplasser og effektiv kommunikasjon med eksisterende lokalmiljø.

Venstre vil

- gjennomgå alle forskrifter i plan- og bygningsloven med sikte på raskere saksbehandling
- sikre effektive planprosesser ved å samordne statlige myndigheters behandling av arealplaner
- redusere kravet til detaljer i utbyggingsplaner slik at disse raskere kan tilpasses endrede rammevilkår eller konjunkturer
- erstatte detaljerte tekniske krav med funksjons- og miljøkrav der det er hensiktsmessig
- styrke forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til å gjøre nye boliger utslippsnøytrale og funksjonelle

15.2 Boligmarkedet

Enten du skal leie eller eie, er bolig en stor utgift. Unge sliter med å komme seg inn på markedet og med å finne utleieboliger de har råd til. Eldre sliter med å finne tilpassede boliger de har råd til. Folk som blir syke eller skadet, sliter med å bli boende i eget hus fordi reglene gjør det

vanskelig å få støtte til å tilpasse huset til rullestol eller andre hjelpemidler. Venstre vil bruke Husbanken aktivt både til å påvirke hva slags boliger som bygges, og til å styrke dem som står svakt i boligmarkedet gjennom gode låneordninger. Det må bygges flere utleieboliger, flere studentboliger, flere boliger for ungdom (Ungbo) og flere boliger tilpasset eldre. Vi vil også se på en samordning av Husbanken og Kommunalbanken for å sikre en effektiv, statlig utlånsvirksomhet.

Venstre vil

- utforme eierseksjonsloven og borettslagsloven slik at de faste beboerne kan sikre seg gode og tilsiktede boforhold
- øke lånerammene til Husbanken for å kunne gi lån til ordinære utleieboliger på samme måte som til sosialboliger
- åpne for at bankene kan utøve mer skjønn i vurderingen av om egenkapitalkravet er oppnådd ved søknad om lån
- sikre startlån til vanskeligstilte
- endre regelverket for støtte til ombygging av bolig etter sykdom eller skade, slik at flest mulig har råd til å bli boende hjemme i boliger tilpasset rullestol eller andre hjelpemidler
- fjerne forkjøpsretten i borettslag

15.3 Tryggere bolighandel

For de fleste privatpersoner er boligkjøp den største og mest langsiktige investeringen de gjør i løpet av livet. Samtidig tas gjerne kjøpsbeslutningen under kraftig tidspress og uten angremuligheter. Derfor bør man ha mest mulig informasjon før man bestemmer seg for å kjøpe. Vi mener at det bør innføres krav til boligsalgsrapport ved boligkjøp. Før kravet om boligsalgsrapport er innført, vil Venstre innføre 14 dagers angrerett ved kjøp av bolig uten boligsalgsrapport.

«Venstre vil gjøre det tryggere både å kjøpe og selge bolig.»

Når du selger bolig og annen fast eiendom har du et stort ansvar, selv om du engasjerer profesjonelle til å hjelpe deg i salgsprosessen. Vi vil vurdere om meglere og takstmenn kan gjøres ansvarlige i større grad når det oppstår konflikt mellom selger og kjøper.

Venstre vil

- innføre krav om boligsalgsrapport
- innføre en 14 dagers angrerett ved boligkjøp når det ikke foreligger boligsalgsrapport
- gjøre megler og takstmenn mer ansvarlige ved konflikt mellom selger og kjøper

15.4 Enklere å etablere utleieboliger

Alle vil ikke eie, og de aller fleste leier bolig i kortere eller lengre perioder i løpet av livet. Et stort og variert utleiemarked er avgjørende for å etterkomme den store etterspørselen etter boliger. I dag består utleiemarkedet både av private og profesjonelle aktører, men regelverket for utleieboliger behandler alle aktører likt. Vi mener at regelverket både må fornyes og forenkles for å sikre et variert og stabilt utleiemarked. Venstre vil gjøre det lettere å etablere og drive samskipnader, stiftelser og selskaper som har et langsiktig mål om å utvikle utleiemarkedet. I tillegg vil vi vurdere nye tiltak for å stimulere til utbygging av flere utleieboliger med god kvalitet.

Venstre vil

- forenkle regelverket for utleie av del av egen bolig og gi større grad av avtalefrihet når krav om rømningsveier og brannsikkerhet er oppfylt
- vurdere nye tiltak for å stimulere til utbygging av flere utleieboliger av god kvalitet
- gi Husbanken økte rammer for å gi lån til finansiering av utleieboliger
- gjøre ordningen med Husleietvistutvalget til en landsdekkende ordning
- likebehandle de økonomiske virkemidlene for bygging

«Venstre vil utvikle utleiemarkedet.»

av studenthybler og elevhybler (tilskudd og finansiering gjennom Husbanken)

16
**Mangfoldig
og fritt
kulturliv.**

All kultur er ytring. Et åpent og liberalt samfunn legger til rette for alle ytringsformer. Dette er en viktig forutsetning for at åpne demokratiske samfunn skal fungere. Kultur fremmer livskvalitet og menneskelig vekst. Teater, museer, bibliotek og andre kunst- og kulturinstitusjoner er arenaer for dannelse og offentlig meningsutveksling.

Ved å delta i kulturlivet får vi erfaringer og kunnskap som gir oss forståelse om samfunnet. Derfor er kulturpolitikken en viktig forutsetning for en opplyst offentlighet, og støtten til kulturlivet er en viktig investering i demokratiet.

Idrett er en av våre viktigste massekulturer. Venstre har et mål om at alle innbyggere skal ha et bredt spekter av lokalt forankrede aktivitetstilbud, både i regi av den frivillige, medlemsbaserte idretten og gjennom muligheten for egenorganisert aktivitet. Vi vil bedre vilkårene for å drive egenorganisert idrett ved å gjøre det enklere å arrangere stevner og mesterskap, og ved at egenorganisert idrett får tilgang til offentlig finansierte anlegg.

Venstres kulturelle hovedmål er

- sterke offentlige institusjoner som teater, bibliotek og muséer
- et mangfoldig og bredt kulturliv gjennom desentralisering og tilrettelegging for frivillighet
- bedre vilkår for kunst- og kulturgründere
- et bredt og inkluderende idrettsliv
- bedre vilkår for egenorganisert idrett og frivillighet i idretten
- sterke, frie medier
- et sterkt kildevern

«Venstre vil sikre kulturens uavhengighet.»

16.1 Sterke offentlige kulturinstitusjoner

Markedet alene gir ikke grunnlag for en variert flora av kulturinstitusjoner i Norge. Vi mener staten har en demokratisk forpliktelse til å støtte kulturlivet. Staten alene kan imidlertid ikke finansiere hele bredden av kulturen. For at kulturlivet skal bidra med en stor variasjon av viktige perspektiver, må den underlegges færrest mulig politiske føringer. Venstre vil sikre kulturens uavhengighet ved å legge til rette for et mangfold av finansieringskilder.

Venstre vil

- kreve at statlige kunst- og kulturinstitusjoner løfter frem ny kunst ved offentlige innkjøp
- flytte mer kulturmakten ut i regionene, i form av både midler og kompetanse, for å styrke mangfold og bredde i kulturperspektivene
- bygge et selvstendig signalbygg til det samiske nasjonalteateret, Beaivváš

16.2 Bibliotekene

Bibliotekene har en unik rolle som møteplass og arena for offentlig samtale, debatt, dannelse og integrering. Mange steder er de en viktig arena for kulturopplevelser, kreative verksteder og læringsentre. Et godt bibliotektilbud forutsetter at bibliotekene er velutstyrte, teknologisk oppdaterte og bemannet med kvalifisert personale. Tilgang til litteratur er viktig for alle barn, både i opplæringsøyemed og i dannelse. Derfor vil Venstre prioritere skolebibliotekene. Vi vil initiere en egen lov om skolebibliotek.

Venstre vil

- styrke bibliotekene gjennom et nasjonalt løft for folke- og skolebiblioteker
- revidere innkjøpsordningene for litteratur og blant annet sørge for at de inkluderer digitale plattformer

«Venstre vil styrke og modernisere bibliotekene.»

- etablere en nasjonal e-bokordning for bibliotekene

16.3 Kulturminnevernet og museene

Historien vår er en viktig del av kulturen, og museene er en sentral del av kulturtilbudet i Norge. Historien vår utfordrer oss og øker kunnskapen vår om samtiden. Museene formidler og tar vare på kulturminnene våre, og koordinerer og støtter lokale samlinger og historielag. Lokale arkivinstitusjoner er en viktig del av dette. Vi vil sikre mangfoldet gjennom en offensiv satsing på kulturvern og muséer. Da må vi utvikle ordninger som motiverer til å bevare kulturminner og ivareta nye funn på en måte som gjør at også framtidige generasjoner får glede av viktige kulturminner.

Den frivillige innsatsen innenfor formidling og bevaring av vår felles fortid gjennom lokalhistorielagene og de mange frivillige organisasjonene er avgjørende. Videre er det viktig å styrke Riksantikvarens arbeid og kulturminnefondet.

Venstre vil kartlegge det offentlige ansvaret for museene og gjennomgå de statlige virkemidlene. I tillegg vil vi evaluere Museumsreformen med sikte på å bedre museenes forsknings- og formidlingskompetanse.

Venstre vil

- øke bevilgningene til kulturminnefondet slik at flere private eiere kan få tilskudd til å sette i stand verneverdige eiendommer
- gi skatte- og avgiftsincentiver til eiere av fredede og bevaringsregulerte kulturminner for å sikre nødvendig vedlikehold
- videreutvikle et nordisk samarbeid om utdanning innen små og utsatte håndverksfag i kulturfeltet
- styrke norsk fartøyvern med mer midler og tilpasset regelverk

«Venstre vil styrke museene og kulturminnevernet.»

- styrke museenes forsknings- og formidlingskompetanse
- utarbeide handlingsplan for å redusere vedlikeholdsetterslepet på museum og arkiv
- vurdere hvordan staten kan bidra til vedlikeholdet av kirkebygg som utgjør en viktig del av vår kulturarv

16.4 Bedre vilkår for idretten

Idretten er vårt største frivillige fellesskap og skaper trivsel, sosiale nettverk og folkehelse. Idrett er lek, samvær, integrering, dugnad, konkurranse og folkehelse. Venstre vil legge til rette for frivillighet, idrett og friluftsliv i hele landet, og bidra til å fremme en sunn livsstil hos befolkningen.

Det er et mål for Venstre at flere deltar i både organisert og egenorganisert aktivitet. Alle som ønsker å drive idrett og fysisk aktivitet, må få mulighet til det. Den offentlige støtten må i sterkere grad kanaliseres til det lokale engasjementet og sikre mangfoldet av aktiviteter. Venstre mener det er spesielt viktig å sikre at alle barn og unge har likeverdige muligheter til å delta i de lokale idrettsaktivitetene. Venstre vil legge til rette for flere breddeidrettsanlegg og sikre at nye idretter og aktiviteter sikres gode vekstvilkår.

Den organiserte idretten mottar betydelig offentlig støtte. Derfor har den et særlig ansvar for å sikre at alle innbyggere har et bredt tilbud og at terskelen for deltakelse er så lav at alle kan delta. Barnehage og skole kan spille en enda viktigere rolle i dette arbeidet, og flere forsøk som Svømmeopplæring i barnehagen bør prøves ut.

I dag har staten gjort frivillige lag og foreninger avhengige av tilskudd fra Norsk Tippings spill. Overskuddet fra Norsk Tipping bør i stedet gå inn i statsbudsjettet, og tilskudd til frivillighet og idrett fordeles innenfor ordinære budsjettammer.

«Venstre vil sikre at alle barn og unge har mulighet til å delta i idrett.»

Venstre vil

- sørge for at idrettstilbudet er bredt og mangfoldig
- øke andelen av anleggsmidler som går til nærmiljøanlegg, folkehelseiltak og breddeidrett
- bygge flere nasjonalanlegg for idretter som mangler dette
- gjøre alle vesentlige anleggstyper berettiget til statlig tilskudd, uavhengig av idrett
- utvikle Olympiatoppen som nasjonalt senter for trening og prestasjon
- lage en nasjonal plan for toppidrettskompetanse innen ulike idretter ved de videregående skolene og høgskolene
- frigjøre kulturlivet, idretten og lag og foreninger fra Norsk Tippings spillepenger gjennom finansiering over statsbudsjettet
- gjennomgå og bedre vilkårene for egenorganisert idrett

16.5 Frivilligheten sikrer bredde og mangfold

Frivillighet er bærende i norsk kulturliv. Svært mange gjør en frivillig innsats som deltaker i det lokale revylaget, i fotoklubben, i skolekorpset, kor, dansegrupper og teatergrupper. Halvparten av befolkningen i Norge engasjerer seg i ulike former for frivillig arbeid, og det gjør at Norge har et levende kulturliv. Gjennom frivilligheten får vi et bredere og mer mangfoldig kulturtilbud som bidrar til utvikling av kreativitet og skaperkraft.

Venstre vil

- legge til rette for flere møteplasser og lokaler til kulturarbeid for frivillige aktører
- forenkle registreringsordninger og krav til frivillige organisasjoner og lag
- legge til rette for frivillig bredde og mangfold gjennom gode støtteordninger

«Venstre vil satse på frivilligheten.»

- trappe opp momskompensasjonsordningen for frivillige organisasjoner til 100 prosent og vurdere en tilsvarende momskompensasjonsordning for frivilligeide bygg som idrettsanlegg

16.6 Barne- og ungdomskultur

Vi mener at barn og unge skal ha mulighet til å skape sin egen frivillighet og til å organisere sin egen ungdomskultur. Norge har en offensiv satsing på kultur til barn og unge, men barne- og ungdomskulturen har fått ta liten del i det løftet resten av kulturlivet har vært med på. Kulturskolen er viktig for å gi barn og unge mulighet til å skape kulturuttrykk og er samtidig viktig for å dyrke frem talentene. Venstre mener at kommunene må ha frihet til selv å finne de løsningene som gir best kulturskole- og fritidstilbud hos seg. Samtidig vil Venstre oppfordre til mangfold og kvalitet i det tilbudet som blir gitt. Barn og unge skal også ha like muligheter til kunst- og kulturopplevelser. Den kulturelle skolesekken er vår viktigste ordning for at alle elever skal få møte profesjonell kunst av høy kvalitet i et mangfold av uttrykk. Venstre vil også forbedre tilbudet for barnehagebarna (den kulturelle bæremeisen) etter modell av den kulturelle skolesekken.

Venstre vil

- gi et eget kulturløft for barn og unge, med vekt på mangfold og kvalitet
- gi alle barn reell mulighet til å delta på musikk- og kulturskolene
- styrke Frifond-ordningen for barne- og ungdomsorganisasjoner og uorganisert frivillig aktivitet

16.7 Spillpolitikken

Pengespill er i utgangspunktet forbudt i Norge, men det finnes unntak. Pengespill i regi av Norsk Tipping og Norsk Rikstoto er to av dem. Spilloverskuddet fra Norsk Tip-

«Venstre vil gi barn og unge et kulturløft.»

ping fordeles med 64 prosent til idrettsformål, 18 prosent til kulturformål og 18 prosent til samfunnsnyttige og humanitære organisasjoner. I tillegg har Norsk Tipping og Norsk Rikstoto monopol på å tilby regulerte pengespill på nett i Norge.

Spillmonopolet skal beskytte sårbare grupper mot å bli spilleavhengige og gi mest mulig tilbake til norsk frivillighet, idrett og kultur. Problemet er at det ikke virker. Det har vokst frem et stort uregulert marked av utenlandske pengespill som kasino, poker, oddsspill og bingo på nett. De utenlandske spillsekskapene har ikke tillatelse til å tilby eller markedsføre disse spillene i Norge, men det er ikke ulovlig for nordmenn å spille hos sekskapene. Venstre vil evaluere spillpolitikken og etablere et prøveprosjekt med lisensordning for utenlandske nettspill.

Venstre vil

- foreta en bred evaluering av spillpolitikken og vurdere Norsk Tippings rolle
- etablere et prøveprosjekt med lisensordning for utenlandske nettspill
- utforme regelverket om spillreklame og pengespill slik at norske og utenlandske aktører har like konkurransevilkår, og stanse Norsk Tippings gratisreklame på NRK

16.8 Kunst og kultur som levebrød

Et sterkt fritt og autonomt kulturliv er avgjørende for yringsfriheten og et levende demokrati. Kunnskap om kulturen gjennom språk, historie, religion, verdensanskuelsen og motsetninger som kan oppstå på grunn av forskjeller i disse er viktig i møte med andre mennesker som har en annen bakgrunn enn oss selv. Kunstnerne bidrar til å utvikle det offentlige ordskiftet og samfunnet. Venstre vil sikre gode vilkår for kunstens frihet, yringsmangfoldet og publikumsopplevelser.

«Venstre vil ha et bredt spekter av kulturarenaer.»

Kunstnere skaper mer enn kultur. Over hele landet bygger arrangører og kunstnere merkevarer som setter Norge på kartet og skaper store verdier, også økonomiske, ofte i samspill med frivilligheten. Venstre mener det er viktig sammensetningen i befolkningen reflekteres i kulturlivet og at det gis rom for mangfoldige kulturuttrykk.

16.8.1 Kulturarenaer

Mye av kunstproduksjonen og kunstuttrykkene blir muliggjort på offentlig finansierte institusjoner, som utgjør ryggraden i norsk kunst- og kulturliv. Institusjonene bidrar til kontinuerlig kunstproduksjon av høy kvalitet og gir mulighet til faste og forutsigbare arbeidsforhold for kunstnere. Ved å engasjere vikarer og gjestende kunstnere og bestille verk av norske kunstnere er institusjonene viktige bidragsytere til et mangfoldig kulturliv. Infrastruktur som øvingslokaler, scener, produksjonslokaler og støtteordninger legger grunnlaget for et levende kultur- og næringsliv.

Venstre vil

- gi gode og forutsigbare rammevilkår til kunst- og kulturinstitusjoner.
- legge til rette for flere møteplasser og stille lokaler til disposisjon for kulturvirksomhet og frivillige aktører på kulturfelt
- gjennomgå de økonomiske modellene for offentlig finansiering av kulturinstitusjoner, med sikte på å trygge gode kunstopplevelser i hele landet
- legge til rette for kunstneriske såkornfond og stimuleringsmidler til det frie feltet
- forenkle regelverk og stille færre krav til rapportering for kulturarbeidere og frivillige aktører på kulturfeltet, også med tanke på kunstnere som har sitt hovedvirke i Norge, men også har inntekter fra utlandet
- sikre langsiktige stipendordninger for kunstnere og styrke kunstnere og kulturgründeres sosiale rettigheter, som rett til sykepenger og støtte i forbindelse med foreldrepermisjon

«Venstre vil styrke internasjonalt samarbeid på kulturfeltet.»

- styrke kulturprodusenter og aktører som etablerer virksomheter og bidrar til å løfte kunst og kultur nasjonalt og internasjonalt
- se på hvordan dagens momsregler slår ut for landets kulturhus og utrede muligheten for kultur moms

16.8.2 Internasjonalt kultursamarbeid

Norske kulturaktører, blant annet innen musikk, film, litteratur og matopplevelser, har gjort suksess internasjonalt de senere år. Det internasjonale markedet vil være viktig i årene som kommer. Venstre vil at en større andel av kunnskapene og rettighetene fra slike suksesser blir værende i Norge. Talentutvikling og godt utbygde næringskjeder er viktig dersom man skal lykkes med dette. Det er òg et mål å få flere utenlandske aktører til å bruke Norge som utgangspunkt for sine kulturproduksjoner.

Venstre vil

- legge til rette for å bygge kompetanse ved utdanning og praktisk kunnskapsbygging for kulturaktører

16.8.3 Kulturell innovasjon

Ny teknologi gir nye muligheter for kulturelle uttrykk og formidling. Det må satses på kulturell innovasjon og tilrettelegging for overgang til nye plattformer og formater. Les mer om tilgjengeliggjøring av kultur nedenfor, under Informasjonssamfunnet.

Venstre vil

- styrke arbeidet med digital formidling av kunst og kultur
- støtte og stimulere utvikling av dataspillteknologi til underholdning, læring og kulturformidling
- lage økonomiske ordninger for å sikre norsk musikkliv inntekter fra kringkasting uavhengig av plattform

«Venstre vil gjøre det enklere
å leve som kunstner.»

16.8.4 Kulturbedrifter og kulturgründere

Det norske kulturlivet har fått et betydelig økonomisk løft de siste årene, og flere kulturgründere lykkes med å skape lønnsomme bedrifter. Kulturbedriftene er mangfoldige og favner blant annet kunst- og kulturopplevelser, design, film, matopplevelser, spill, arkitektur og kulturarv. Kulturnæringene har flere av egenskapene som trengs for at norsk næringsliv skal lykkes med å være nyskapende og omstille seg. Veien fra gründer til lønnsom kulturbedrift kan være krevende, og det er derfor viktig å legge til rette for at flere kunstnere kan skape sin egen arbeidsplass. Venstre vil sikre tilfredsstillende økonomiske vilkår, bedre sosiale rettigheter, redusere skjemaveldet og tilføre kompetanse om entreprenørskap og forretningsdrift.

Venstre vil

- styrke kunstnerassistentordningen som gjør det mulig for nyutdannede kunstnere å øke både kunstfaglig og bedriftsteknisk kompetanse i lære hos etablerte kunstnere
- legge til rette for utvikling av kultur næringsvirksomhet knyttet til museer og kulturarv

16.9 Ivareta og utvikle litteratur og språk

Språk er grunnlaget for tenking og samhandling. I Norge har vi ansvar for mange språk. Vi har to offisielle språk i Norge, samisk og norsk, sistnevnte med to sidestilte målformer. I tillegg har vi tegnspråk og et særskilt ansvar for språkene til de nasjonale minoritetene. Språkene våre er en viktig del av kulturarven vår og av folkestyret. For å styrke nynorsken mener vi det er viktig å sikre støtte til institusjoner som Dramatikkens hus og Det norske teater som legger til rette for bruk av nynorsk på scenen.

Venstre vil ha en aktiv litteraturpolitikk og særskilte tiltak for minoritetsspråkene. Arbeidet med å legge til rette

«Venstre vil sikre den
språklige kulturarven.»

for å få utviklet gode læremidler på norsk for høyskoler og universitet, må videreføres. I tillegg er vi opptatt av å sørge for at vi fortsatt forstår hverandre i Norden. Fortsatt fellesnordisk språkforståelse forutsetter at film og fjernsyn sendes teksten, ikke dubbet, når programmet er statlig finansiert eller støttet.

Venstre vil

- styrke nynorskundervisningen ved at barnehager får bøker og lydbøker på nynorsk, og innføre en nasjonal prøveordning med nynorsk i andre fag enn norsk i bokmålsområder
- at NRK skal bruke minst 25 prosent nynorsk på alle sine plattformer.
- styrke samisk språk, ved å styrke språksentrene
- ferdigfinansiere Norsk Ordbok (nynorsk) og Det Norske Akademi's ordbok (bokmål)
- iverksette ny språklov som vedtatt av Stortinget i 2009

16.10 Tilgang til litteratur

Bokhandlerne og bokhandelen er, sammen med bibliotekene, den viktigste arenaen for tilgang til litteratur i stor bredde. Gjennom fastprisordningen, som er en avtale mellom Bokhandlerforeningen og Forleggerforeningen, blir et bredt utvalg av ny litteratur på norsk lett tilgjengelig i hele landet. Vi mener det er viktig at avtalen sikrer likebehandling av små og store aktører på bokmarkedet og demmer opp mot eierkonsentrasjon i forlegger-, distribusjons- og bokhandlerleddene i bransjen.

Venstre vil

- avvikle det avgiftsmessige skillet mellom papirbøker og e-bøker og innføre merverdiavgiftsfritak også på e-bøker
- styrke de nasjonale leseprosjektene
- opprettholde fastprisordningen for bøker den første tiden etter utgivelsen

«Venstre vil gjøre litteraturen mer tilgjengelig.»

16.11 Frie og uavhengige medier

Ytringsfriheten, pressefriheten og informasjonsfriheten er grunnleggende verdier i et demokratisk og åpent samfunn. Derfor er det viktig å legge til rette for god og allsidig nyhets- og aktualitetsproduksjon som et grunnlag for den offentlige samtalen. Venstres gjennomslag for nullmoms for digitale medier var avgjørende for å sikre mediemangfoldet. Vi vil sikre mediemangfoldet videre ved å legge til rette for livskraftige redaksjoner og gode brukeropplevelser. Virkemidlene må stimulere til nyskaping og innovasjon samtidig som den frie pressens tradisjoner og grunnverdier ivaretas.

Venstre vil

- videreføre en plattformnøytral mediestøtte for å sikre et mangfold av utgivelser lokalt, regionalt og nasjonalt, men sette tak for hva enkeltmedier kan motta i direkte pressestøtte
- etablere uavhengige regionale gravefond, hvor lokal- og regionalpressen kan søke om støtte til større gravprosjekter
- opprette en innovasjonsordning for digital medieutvikling, som legger til rette for gründervirksomhet og innovasjon innenfor etablerte virksomheter

16.12 Medier og ytringsfrihet

Mediene skal fungere som det åpne samfunnets arena for fri informasjon, samfunnskritikk og debatt. Mediene er ytringsfrihetens arena. For å sikre denne funksjonen, må vi ha et mangfold av frie og uavhengige medier. I tillegg må vi ha et absolutt kildevern for redaktørstyrte medier. På den måten vil vi sikre ytringsfrihet for alle og løse motsetningen mellom det presseetiske regelverket og norsk lov. Venstre vil ha et vitneforbud med hensyn til anonyme kilder, som vil stille pressefolk på linje med prester, leger og advokater.

«Venstre vil stimulere til nyskaping i mediene.»

Venstre vil

- at kildevernet skal være absolutt, med forbud mot etterforskning i kildevernsaker og taushetsplikt om anonyme kilders identitet
- at varslernes stilling skal styrkes ved å fjerne arbeidsmiljølovens krav om forsvarlig varsling og kritikkverdige forhold
- at offentlige instanser skal dele mer informasjon med mediene
- vurdere en egen klageinstans for avslag på innsyn etter offentlighetsloven

16.13 NRK og allmennkringkasting

Venstre vil bevare NRK som en sterk, reklamefri allmennkringkaster med særlig ansvar for folkeopplysning og formidling av kultur og kunnskap til alle. NRK skal være en hovedaktør for norsk kultur- og kunnskapsformidling. Så lenge NRK-lisensen er knyttet til fjernsynsapparater, står ordningen i fare for å bli utdatert. Finansieringen av NRK må være forutsigbar og ha størst mulig avstand til politiske myndigheter for å ivareta NRKs uavhengighet og samfunnsoppdrag.

Modellen med minst to allmennkringkastere, hvorav minst en kommersiell, har vært en styrke for mediemangfoldet og må videreføres så lenge lineær TV er en viktig og mye brukt medieplattform. Det krever stabile rammevilkår for de redaksjonene som utgjør en motpol til NRKs dominerende nyhetsposisjon. En slik allmennkringkaster bør fortsatt ha både hovedkontor og nyhetsredaksjon utenfor Oslo

Venstre vil

- vurdere å innføre en medieskatt etter finsk modell, som erstatning for NRK-lisensen og mediestøtte over statsbudsjettet

«Venstre vil styrke kildevernet.»

- sikre NRK som et ikke-kommersielt mediehus og som en i hovedsak reklamefri aktør på alle plattformer
- sikre fri konkurranse for innholdsleverandører i kabel-nettet
- pålegge kringkastingsselskaper med allmennkringkastingsoppgaver å tilby og utvide sendinger på norsk tegnspråk

Fakta: Finsk modell

Finland har en særskatt som knyttes til en person eller bedrift, i stedet for lisens som knyttes til et apparat. Skatten er øremerket allmennkringkasteren.

16.14 Det åpne informasjonssamfunnet

Internett er vår tids viktigste plattform for informasjonsdeling og derfor av sentral betydning for demokratiet, mediene og mediebrukerne. Internett er infrastruktur. Derfor skal internett være åpent og tilgjengelig for alle. Utviklingen av internett bør ikke være forbeholdt store selskaper som har en fordel ved å kontrollere lukkede formater og plattformer, eller ved å kunne avtale prioritert levering av data på nettet. Venstre vil sikre at internett er tilgjengelig også for de små aktørene. Det innebærer at de teknologiske byggsteinene i informasjonssamfunnet i størst mulig grad må være åpne standarder, formater, programvarer og programmeringsgrensesnitt.

Digitaliseringen gir nye muligheter for strukturering og deling av omfattende mengder informasjon. Venstre mener at det offentlige har et særlig ansvar for å legge til rette for både tilrettelegging og deling av denne informasjonen. Kunnskap er makt, og digitaliseringen gjør at mer kunnskap kan spres til fler. Vi vil kreve at offentlige instanser bidrar proaktivt i dette arbeidet.

«Venstre vil modernisere NRK-lisensen for å bevare NRK.»

Venstre vil

- lovfeste nettneutralitet ved å sikre lik behandling av alle aktører
- begrense nettleverandørers mulighet til å lagre og benytte informasjon om data de formidler
- gjøre alle forskningsresultater som er finansiert med offentlige midler fritt tilgjengelige (Open Access) umiddelbart etter publikasjon
- gjøre all offentlig informasjon og egnede data produsert av offentlige institusjoner tilgjengelige under fribrukslisens
- intensivere arbeidet med digitalisering av materiale i offentlige og private arkiv

16.15 Åndsverk og opphavsrett

Tilgjengelighet til kunst og kultur er et gode både for produsenter og forbrukere. Det er imidlertid viktig at kulturpolitikken tilpasses til de utfordringene og mulighetene ny teknologi gir. Venstre mener at ingen urettmessig skal tjene på andres åndsverk. Det er et viktig samfunns gode at det skapes og investeres i norsk kunst og kultur, og at det som produseres kan gjøres tilgjengelig for alle. Den som skaper et åndsverk, skal ha vern mot misbruk og skal sikres rimelig vederlag for sitt bidrag. Samtidig må vernet balanseres opp mot hensynet til de som investerer i produksjon og hensynet til brukerne. Store globale aktørers inntreden i det norske markedet utgjør en alvorlig trussel for inntektsgrunnlaget til store deler av kulturnæringen, spesielt innenfor musikk, film og TV. Virkemidlene og lovgivingen må derfor stimulere til verdiskaping og investeringer i norsk innhold, og sikre at den norske kulturnæringen har minst like gode rammebetingelser som andre markeder, blant annet ved å unngå norske særreguleringer. Venstre mener at åndsverksloven bør moderniseres slik at både forbrukere og de som produserer, kan utnytte ny teknologi til distribusjon, samarbeid og utveksling av kulturuttrykk. Ånds-

«Venstre vil utnytte digitaliseringsens delingspotensial.»

verkslovens vernetid må også begrenses, og loven skal ikke gjelde for privat deling av materiale mellom enkeltpersoner. Venstre vil at mest mulig av offentlig støttet kulturproduksjon skal komme et bredest mulig publikum til gode, for eksempel gjennom større bruk av fribrukslisenser og publisering på nett.

Venstre vil

- sikre at rettighetshaver skal ytes vederlag for sitt arbeid uavhengig av formidlingsplattform
- øke ressursene til Nasjonalbiblioteket for å gjøre norske åndsverk tilgjengelige på internett for fri bruk når vernetiden utløper
- fjerne forbudet i åndsverksloven mot å omgå kopisperre (DRM) på opphavsrettsbeskyttet materiale som eies av en forbruker
- redusere opphavsrettens vernetid for bruk, men beholde vernetiden for kompensasjon
- modernisere dagens åndsverks- og opphavsrettslovgivning, både nasjonalt og internasjonalt, og tillate ikke-kommersiell fildeling

16.16 Retten til å ferdes fritt

Alle skal ha rett til naturopplevelser, til å ferdes fritt og til å høste av naturens overskudd. For barn og unge kan friluftslivet være en arena for mestring, samhold og naturopplevelser, og legge grunnlaget for fysisk aktivitet resten av livet. Friluftsliv er helsefremmende og gir gode opplevelser for den enkelte. I tillegg er norsk natur et grunnlag for reiselivet, og har stor betydning for stedstilhørighet og bosettingsmønster. Jakt og fiske er viktig for forvaltning av bestandene, som rekreasjon og for turisme og næringsvirksomhet. Vi vil legge til rette for at flere kan bruke naturen.

Allemannsretten er et gratis fellesgode og en del av vår kulturarv. Den gir rett til å bruke utmarka uavhengig av hvem som er grunneier. Venstre mener at attraktive

«Venstre vil gjøre naturen mer tilgjengelig.»

strand- og kystområder må bevares gjennom en lang-siktig strandsonepolitikk som ivaretar allemannsretten og sikrer naturverdiene. Vi vil ha strenge restriksjoner på utbygging i befolkningstette områder med sterkt utbyggingspress i strandsonen. Vi mener også at økt aktivitet i høyfjellet ikke må gå på bekostning av viktige naturverdier. Derfor vil vi ha en restriktiv politikk for hyttebygging på høyfjellet. Hensynene til vern og bruk må likevel balanseres, og også i vernede områder må det være rom for aktiviteter som øker bruken av området, men som ikke svekker verneverdiene.

Venstre vil

- sikre folk tilgang til nærfriluftsområder, også strandsonen, gjennom bruksavtaler, allemannsretten og offentlige erverv av områder
- gjøre turstier og merkede turruter til en del av all arealplanlegging og synliggjøre dem i planleggingskart
- etablere flere nasjonalparker for å ta vare på spesielt verdifull norsk natur, også i lavlandet og langs kysten
- sikre at flere får tilgang til jakt og fiske
- revidere de rikspolitiske retningslinjene i strandsonen for å styrke vernet av naturgrunnlag, kulturlandskap og rekreasjonsmuligheter
- ha strenge nasjonale begrensninger for bruken av snøskutere og andre motoriserte terrengkjøretøy og gi kommunene mulighet til å begrense bruken ytterligere

A close-up photograph of two young women laughing joyfully. They are outdoors, and water is splashing over their heads, creating a bright, sun-drenched atmosphere. The woman on the left has long, wavy blonde hair and is wearing a black top. The woman on the right has curly brown hair, is wearing sunglasses and a patterned top. The entire image is framed by a thick orange border.

**17 Liberale
rettigheter.**

Venstres politikk tar utgangspunkt i det enkelte menneskets ukrenkelighet og troen på det gode i mennesket. Liberale er utålmodige i arbeidet etter rettferdige løsninger som gir alle mennesker frihet. Alle skal ha mulighet til å bruke sine evner til beste for seg selv og samfunnet. Samtidig som den enkelte skal ha størst mulig frihet, er det like selvfølgelig at vi stiller opp for hverandre og skaper rause fellesskap.

Å være liberal betyr å jobbe for å sikre folk mest mulig frihet innenfor fellesskapets rammer. På den ene siden handler dette om å sikre borgerne frihet til noe. Folk skal ha frihet til å ytre seg, mene, skape og velge sin egen hverdag og framtid. På den andre siden handler frihet om å sikre borgerne frihet fra noe. Folk skal være frie fra tvang, undertrykkelse og illegitime inngrep fra andre personer, grupper eller myndigheter, og frie fra fattigdom, nød og ulikhet. Statsmakten må respektere begrensningene i egen makt.

Vi vil ha et samfunn som er åpent, desentralisert og mangfoldig. Venstre mener at staten tar for mange av beslutningene i Norge i dag. Derfor arbeider vi for å flytte politisk makt nærmere lokalsamfunn og borgere. Sterkere kommuner og en mer åpen forvaltning vil gi borgerne større mulighet til å påvirke sin egen og samfunnets framtid.

Rett til privatliv innebærer også at det må være en reell mulighet å gjennomføre transaksjoner uten å bli sporet,

og uten å være avhengig av tredjepart. Venstre vil derfor beholde kontanter som pliktig betalingsmiddel frem til tilsvarende digitale alternativer er etablert.

Venstres liberale hovedmål er

- å styrke personvernet
- å styrke ytrings- og organisasjonsfriheten
- å jobbe for like muligheter og like rettigheter for alle
- å styrke forbrukerrettighetene
- å ivareta kulturene til minoriteter og urfolk

«Venstre vil styrke personvernet.»

“Venstre vil stille strengere krav til lagring, bruk og videreformidling av informasjon.»

17.1 Personvern og retten til privatliv

Personvernet er grunnlovsfestet. Enhver har rett til respekt for sitt privatliv, og staten skal sikre et vern om den personlige integritet. Vi har alle noe vi ikke ønsker å dele med andre. Ikke fordi det er ulovlig eller noe vi må skjule, men rett og slett fordi det er privat. Personvern handler om at man har grenser for hvor nært innpå seg man vil slippe andre. Retten til privatliv har en verdi som er vanskelig å måle. Mange av oss ser verdien først når personopplysninger er på avveie og vi opplever at vår integritet er truet.

Venstre mener et sterkt personvern er avgjørende både for den enkeltes frihet og for demokratiet. Frihet forutsetter at hvert menneske vernes mot utilbørlig registrering, overvåking og inngripen i privatlivet. Denne friheten inkluderer adgangen til å ytre seg anonymt på nett. Demokrati forutsetter at det i siste instans er borgerne som kontrollerer staten, ikke staten som kontrollerer borgerne.

Venstre vil

- implementere den nye personvernforordningen fra EU, som stiller strengere krav til private og offentlige virksomheter og gir nye rettigheter til borgerne
- styrke Datatilsynet som tilsynsorgan og ombud
- sette ned en personvernkommisjon som ser på utfordringer ved ny informasjonsteknologi
- styrke personvernets stilling i personopplysningsloven
- gå mot innføring av et digitalt grenseforsvar
- beholde kontanter som pliktig betalingsmiddel

17.2 Datalagring

Den enorme økningen i bruk av informasjonsteknologi gjør at presset mot personvernet og den enkeltes private rom blir stadig sterkere. Vi gir fra oss informasjon om oss selv og etterlater mengder av elektroniske spor hver

eneste dag. Dette er en bekymringsverdig utvikling. Det må stilles meget strenge krav til private og offentlige aktører når det gjelder lagring, bruk og videreformidling av informasjon som er innhentet elektronisk.

Venstre vil

- at internettleverandører ikke skal tillates å overvåke kundene sine
- stille strenge krav til sikker lagring og behandling av personopplysninger
- at data innsamlet fra åpne kilder (som Twitter og Facebook) skal anonymiseres før de lagres

17.3 Profilerings

Profilering er i utgangspunktet ikke i strid med den nye personvernforordningen fra EU. Utfordringen med profilering er imidlertid at man ved hjelp av opplysninger som er åpent tilgjengelige, kan lage meget treffsikre profiler som gir informasjon om personer de selv ikke har forstått at de har gitt fra seg. Dette kan være informasjon om sosial status, politisk tilhørighet, og kjøpspreferanser. Både meldinger på Twitter, språkbruk, navn og likes kan brukes til profilering. Venstre mener det derfor er viktig med åpenhet om hvordan data vi har gitt fra oss i én sammenheng, blir brukt i en annen, og at det bør kreves samtykke for slik bruk.

Venstre vil

- ha åpenhet om all bruk av personopplysninger – også anonymiserte
- kreve samtykke ved bruk og viderebruk av personopplysninger
- gi brukere av sosiale medier krav på innsyn i hvilke opplysninger som utleveres til tredjepart

«Venstre vil stille strengere krav til bruk av profilering.»

«Venstre vil hindre at politiet blir et tankepoliti.»

17.4 Overvåkning og dataavlesning i politiet

I 2016 fikk politiet adgang til dataavlesning. Samtidig fikk de utvidet adgang til hemmelig ransaking, romavlytting, skjult kameraovervåking, kontroll av epost og post og avlytting av samtaler på telefoner, PC og nettbrett. Vi er særlig kritiske til at politiet med adgangen til dataavlesning har blitt et tankepoliti. Venstre vil derfor fjerne de utvidede fullmaktene til dataavlesning som politiet fikk i 2016.

Vi vil at det skal svært tungtveiende grunner til før anonymiteten på internett skal kunne brytes. Derfor mener vi at politiet ikke må kunne få utlevert registeropplysninger eller innholdsopplysninger om telefon- og internettrafikk og lignende uten rettslig kjennelse. Det samme gjelder for politiets adgang til telefonavlytting og romovervåkning. Sist, men ikke minst, vil vi at partene som har blitt overvåket skal informeres i ettertid.

Fakta: Dataavlesning

Dataavlesning gjør at politiet vil få tilgang til alt som ligger på en datamaskin, også kladder som du sletter eller aldri sender.

Venstre vil

- kreve rettslig kjennelse før politiet kan foreta dataavlesning
- kreve rettslig kjennelse før overvåkning og avlytting kan finne sted og telefon- og internettrafikk kan utleveres til politiet
- begrense registrering i DNA-registeret til domfelte med rettskraftig dom på seks måneders ubetinget fengsel eller mer, og kun for relevante forbrytelser

- at DNA-informasjon skal slettes etter at en lovbryster har sonet sin straff, med mindre domstolen pålegger noe annet ved alvorlige forbrytelser

17.5 Kameraovervåkning

Venstre ser med bekymring på bruken av kameraovervåkning på offentlig tilgjengelige steder, og mener at adgangen til å installere overvåkningskameraer bør begrenses. Eventuelle opptak må slettes etter kort tid. Kameraer bør bare benyttes når det beviselig har kriminalitetsreduserende effekt, og effekten må evalueres jevnlig.

Venstre vil

- at bruk av kamera på offentlig tilgjengelige steder bør begrenses
- at all bruk av overvåkningskameraer må meldes til kommunen
- kreve at eventuelle opptak fra kameraovervåkning slettes etter kort tid
- opprette en egen godkjenningsordning slik at det blir en kontroll med antallet overvåkningskameraer

17.6 Organisasjons- og ytringsfrihet

For en liberaler henger troen på den frie og åpne debatt sammen med vårt syn på mennesket som et ansvarlig og rasjonelt vesen. For oss er det helt grunnleggende at alle mennesker har rett til å ytre seg og søke oppslutning for sine standpunkter. Retten til å ytre seg skal ikke begrenses, men møtes med andres ytringer, fakta, kunnskap og konkurrerende idéer. Å ha rett til å ytre hva man vil, er imidlertid ikke det samme som å ha rett til å motta offentlige tilskudd. Venstre mener at organisasjoner som oppfordrer til vold og hat, ikke skal motta støtte fra det offentlige.

«Venstre vil skjerpe kravene til kameraovervåkning.»

«Venstre vil sikre reell likestilling.»

Venstre vil

- lovfeste retten til anonym varsling av ulovlige eller kritikkverdige forhold på arbeidsplassen etter modell fra Sverige
- fjerne forbudet mot å fremsette diskriminerende eller hatefulle ytringer
- nedsette en ytringsfrihetskommisjon som skal se på ytringsfrihetens kår og vurdere ytringsfrihetens grense
- tillate kringkastet reklame for politiske budskap fra partier, organisasjoner og trossamfunn
- styrke ytringsfriheten for offentlig ansatte

17.7 Tros- og livssynsfrihet

I et liberalt samfunn er den enkeltes livssyn et personlig anliggende, og toleranse og respekt for andres valg og ytringer er selvsagt. Staten skal verken diskriminere eller favorisere livssyn. Venstre forsvaret alles rett til å tro og alles rett til ikke å tro. Det inkluderer retten til å bruke religiøse og kulturelle plagg eller benytte religiøse symboler i det offentlige rom.

Venstre vil fjerne de gjenværende bindingene mellom stat og kirke. En sekulær stat kan likevel føre en helhetlig og aktiv tros- og livssynspolitikk, med respekt for de ulike livssynssamfunns egenart og med finansieringsordninger som ivaretar prinsippet om likebehandling. Kirken og andre tros- og livssynssamfunn er viktige samfunnsinstitusjoner, og religiøse ytringer har en naturlig plass i samfunnslivets debatter og offentlige rom. Det er likevel naturlig at medlemmene selv bidrar slik vi krever i andre organisasjoner som mottar statsstøtte. Derfor vil vi på sikt redusere statens andel i finansiering av tros- og livssynssamfunn og vurdere nye finansieringsmodeller, herunder kirkeskatt etter svensk modell

Når bindingene mellom stat og kirke oppheves, mener vi at det er nødvendig å tydeliggjøre at det er sivil lovgiv-

ning og ikke teologisk forståelse som regulerer ekteskap. Vi vil ha en borgerlig vielse der staten legger de juridiske rammene. Deretter kan tros- og livssynssamfunn velge om, hvordan og hvor de måtte ønske å tilby ulike former for velsignelse eller markering.

Venstre vil

- fullføre skillet mellom stat og kirke ved å fjerne gjenværende henvisninger til bestemte kirkesamfunn og trosretninger i Grunnloven
- gjøre formålsparagrafene for skolen og andre offentlige institusjoner livssynsneutrale
- skille tydelig mellom den verdslige og den livssynstilknyttede delen av ekteskapsinngåelsen og innføre borgerlig ekteskapsinngåelse som en generell ordning
- gjeninnføre RLE-faget i grunnskolen slik det var i 2013
- ikke sette krav til politiske standpunkt utover støtte til demokratiet og menneskerettighetene når trossamfunn eller organisasjoner med religiøst fundament mottar offentlig støtte
- sikre retten til å gå i religiøse og kulturelle plagg eller benytte religiøse symboler i det offentlige rom
- vurdere nye finansieringsmodeller for tros- og livssynssamfunn
- underlegge religiøse barne- og ungdomsorganisasjoner som får statlig støtte, de samme reglene som andre barne- og ungdomsorganisasjoner
- avvikle ordningen med automatisk oppføring av nyfødte i tros- og livssynssamfunn (tilhørigordningen)
- oppheve Lov om helligdager og helligdagsfred

17.8 Like rettigheter og like muligheter

Alle mennesker skal ha like rettigheter og muligheter i samfunnet, uavhengig av blant annet kjønn, funksjons- evne, seksuell orientering, alder, etnisitet og religion. For Venstre innebærer reell likestilling og likeverd at man ikke bare skal ha formelle rettigheter, men også reelle muligheter.

Både menn og kvinner møter strukturelle utfordringer i dag. Kvinneandelen i arbeidslivet er høy, men samtidig har vi et av verdens mest kjønnsdelte arbeidsmarkeder. Flere kvinner enn menn har høyere utdanning. Samtidig er bare en av tre ledere kvinner, og flertallet av politikerne er menn. Gjennomsnittsinntekten for kvinner er betydelig lavere enn for menn, og langt flere kvinner enn menn jobber deltid. Venstre mener at vi må legge bedre til rette for lønnsvekst for kvinner, få flere kvinner i ledende stillinger og få flere kvinner i politikken.

Vi mener at det offentlige må gå foran for å sikre at arbeid som bygger på likeverdige utdanningsløp og kvalifikasjoner, lønnes likt. Vi vil også bruke kvotering i skole, på universiteter og høyskoler for å oppnå en jevnere kjønnsfordeling. Dette gjelder selvfølgelig begge veier. Bedre kjønnsfordeling er også viktig i kvinneledede yrker, og det er eksempelvis uheldig at bare en av ti psykologistudenter er menn. I arbeidslivet er det behov for en særlig innsats for å redusere de store lønnsforskjellene mellom likeverdige yrker, og dermed også blant kvinner og menn. Deling av foreldrepermisjon og innføring av egen pappakvote har bidratt til at flere fedre tar en større del av ansvaret for barn.

Les mer om dette i kapitlet Et familieliv som setter barn i sentrum

Venstre vil

- tillate kjønnspoeng ved opptak til linjer på videregående skoler der det er stor overvekt av ett kjønn
- tillate kjønnspoeng ved opptak til høyere utdanning på studieretninger med mer enn 80 % studenter av ett kjønn
- be partene i arbeidslivet bidra til å rette opp lønnsforskjellene mellom kjønnene ved å utforme en tidsplan for når dette skal skje
- kreve at ledergruppene i statlige selskaper, direktorater og statsetater skal bestå av 40 prosent av begge kjønn
- utarbeide kjønnsnøytrale yrkestitler
- utvide pappapermisjonen for å sikre likere rettigheter til familiepermisjon

- erstatte kontantstøtte med ventestøtte
- at Norge skal innføre et tredje kjønn i offentlige dokumenter. Kjønn i offentlige dokumenter skal være basert på personlig kjønnsidentitet, ikke biologi

17.9 Holdningsarbeid i likestillingen

Holdningsarbeid er en viktig del av likestillingsarbeidet, og arbeidet må starte tidlig. Barnehage, skole og skolefritidsordninger må derfor bidra aktivt i likestillingsarbeidet. Venstre ønsker å styrke seksualitetsundervisningen på grunnskolen og at den skal inkludere mer enn den gjør i dag. Skolen må bidra aktivt i holdningsarbeid mot seksuell trakassering. Venstre mener det også er viktig å styrke rettighetene til LHBTI-personer ved å dokumentere levekår, heve det generelle kunnskapsnivået og drive aktivt holdningsskapende arbeid.

Respekt for alle legninger er en selvfølge i et liberalt samfunn. Det er i tråd med grunnleggende liberale verdier at lesbiske, homofile, bifile og transpersoner skal kunne leve åpent med sitt kjønnsuttrykk eller sin seksuelle orientering

Venstre vil

- drive aktivt holdningsskapende arbeid i barnehage og skole
- forbedre seksualitetsundervisningen på grunnskolen
- sørge for at Norge går foran internasjonalt for å fremme rettigheter til seksuelle minoriteter

17.10 Rettigheter som forbruker

Gode forbrukerrettigheter er avgjørende for en tillitsbasert markedsøkonomi. I møte med profesjonelle aktører er det avgjørende at den enkelte forbruker har gode og sikre rettigheter som gjør at hun kan ta informerte avgjørelser og sikres mot svindel.

Forbrukeratferden vår blir stadig mer digitalisert. Den digitale hukommelsen i leverandørenes datasystemer virker uendelig. Hvis disse kobles sammen, blir det et berg av informasjon som leverandørene har om oss

«Venstre vil gjøre det tryggere å være forbruker i en digital hverdag.»

forbrukere. De vil vite mer om oss enn det vi gjør selv. Tenk hvor mye mobilselskapene vet om våre bevegelser. Legg så til kortleverandørenes og bankenes kunnskap om betalingsmønstre, forsikringssselskapenes kunnskap om skademønsteret, strømleverandørenes kunnskap om varmtvannsforbruket, dagligvarehandelens kunnskap om matvanene, flyselskapenes kunnskap om ferievanene, bensinkortselskapenes kunnskap om kjørevaner og livsforsikringssselskapenes beregninger av når vi sannsynligvis vil dø. Venstre vil kreve mer åpenhet om hvilken informasjon som samles inn og hva den brukes til. Informasjon må gis på en enkel måte før vi blir bedt om å samtykke.

Appene vi laster ned og bruker daglig, har så omfattende og komplekse vilkår at det er umulig å ta gode og beste valg. Ifølge Forbrukerrådet henter norske apper ut mer informasjon enn de trenger, sporer brukere uten god grunn og krever urimelige rettigheter til brukerinnhold. Venstre mener at apper ikke skal samle inn mer informasjon enn de trenger for å fungere, og at vi trenger mer åpenhet om hvilken informasjon som samles inn og hva den brukes til.

Venstre ser med bekymring på økningen av ordninger med forbrukslån, uten sikring og uten skikkelig vurdering av låntakers betalingssevne. Disse lånene har også ofte urimelige kostnader for låntaker i form av renter og gebyrer. Slike låneordninger rammer de som allerede har en sårbar økonomisk situasjon. Venstre vil derfor regulere dette lånemarkedet bedre, og slik at långiver tar en større andel av risikoen ved mislighold av slike lån. Den effektive renten for slike lån bør oppad begrenses til gjeldende forsinkelsesrente etter forsinkelsesrenteloven.

Venstre vil

- ha mer åpenhet om hvilken informasjon ulike aktører samler inn og hva den skal brukes til

«Venstre vil ivareta rettighetene til de nasjonale minoritetene.»

- innføre krav om at informasjon må være gitt før samtykke kan innhentes
- arbeide for enklere brukervilkår for digitale tjenester
- innføre tak på effektiv rente for usikrede forbrukslån
- kreve at kontonummer blir personlig og følger kunden, ikke banken, slik at det blir enklere å bytte bank

17.11 Ansvar for urbefolkning og nasjonale minoriteter

Storsamfunnet har ansvar for å gi urbefolkningens kultur i Norge anledning til å utvikle seg på egne premisser. Både internasjonale konvensjoner (ILO-konvensjonen 169) og grunnlovsparagraf § 108 pålegger staten et særlig ansvar for å ivareta urbefolkningens grunnleggende rettigheter, språk og kultur.

Det har blitt vedtatt flere viktige samiske rettigheter, men det er ofte en utfordring å sikre at disse rettighetene blir fulgt opp i praksis. Venstre vil sikre god finansiering av samisk språk, kultur, opplæring og institusjoner. Det er også viktig å sørge for at samisk språk og kultur kan ivaretas utenfor det tradisjonelle samiske kjerneområdet.

Vi har også et særskilt ansvar for å ivareta rettighetene til alle de nasjonale minoritetene i Norge. Den planlagte handlingsplanen mot antisemittisme må gis konkrete tiltak og god finansiering. Det bør i neste stortingsperiode innføres en ny handlingsplan for kvensk språk og kultur med mål om å styrke og bevare kvensk språk og kultur gjennom styrking av språksentre, opplæring, kultur og mediehus.

Samene er Norges urfolk, og vi har en særlig forpliktelse til å ivareta og styrke samisk språk og kultur. Samisk er et av Norges to offisielle språk, og det må en forsterket innsats til for å bidra til at samer kan bevare morsmålet sitt. Venstre vil lovfeste barns rett til en samisk barne-

hageplass for samiske barn. Samisk kultur og historie må i større grad enn i dag gjøres kjent for elever i grunnskolen over hele landet. Kommunene må oppfordres til å sette inn tiltak for å rekruttere samisktalende ansatte både i skole/barnehage og i helse- og omsorgssektoren.

Fakta: Minoriteter og urfolk i Norge

Norske myndigheter skiller mellom tre ulike typer av minoriteter: (i) «innvandrere»; (ii) «nasjonale minoriteter»; og (iii) «urfolk». Det er bare samene har status som urfolk. Kvener, jøder, skogfinner, rom og romani er kategorisert som «nasjonale minoriteter».

Venstre vil

- styrke de samiske forskningsmiljøene
- sørge for at det blir gitt ut flere lærebøker på samiske språk
- utforme støtteordninger for å utgi litteratur og aviser på samiske språk
- pålegge kringkastingsselskaper med allmennkringkastingsoppgaver å tilby sendinger på samisk eller som er teksten på samisk
- vie særlig oppmerksomhet til samisk formkultur, og sikre bevaring og utvikling av denne gjennom opplæring og forskning
- ha en ny handlingsplan for kvensk språk og kultur med mål om å styrke og bevare kvensk språk og kultur gjennom styrking av språksentre, opplæring, kultur og mediehus

**18 Levende
folkestyre
og en mer
effektiv
offentlig
sektor.**

Demokrati handler om deltakelse, tilhørighet og like muligheter til å påvirke utviklingen. Det handler om at flest mulig tar del i, og forstår, flest mulig beslutninger som angår dem selv. Et levende folkestyre handler om nærhet mellom folk og folkevalgte representanter og om størst mulig innflytelse over hvem som velges som folkets representanter.

For mange oppgaver og beslutninger er i dag både byråkratisert og sentralisert. Venstre vil derfor redusere byråkratiet og flytte mer makt og myndighet nærmere folk. Det er for vanskelig for folk å få innsyn i beslutningsprosessene. Komitemøtene i Stortinget er lukket, det føres ingen lister over lobbymøter, dokumenter unntas offentligheten og verken data eller rettskjennelser gjøres allment tilgjengelige. Kunnskap er avgjørende for å fatte gode beslutninger. Folk må få tilgang til den kunnskapen staten har, og staten må lytte til den kunnskapen folk har om lokalmiljøet sitt. Derfor vil Venstre ha mer åpenhet og et sterkere lokaldemokrati.

Visste du...

... at Venstre er landets eldste politiske parti? Vi ble etablert i 1884. Gjennom historien har vi gjennomført flere demokratiske reformer, som parlamentarisme, religionsfrihet, juryordning, allmenn stemmerett og grunnlaget for velferdsstaten. Johan Sverdrup var Venstres leder og statsminister og regnes som folkestyrets far.

Venstres hovedmål for et levende folkestyre er

- mer åpenhet og innsyn i beslutninger som fattes
- mer beslutningsmyndighet til kommunene og regionene
- en mer digital og mer effektiv offentlig sektor

«Venstre vil ha mer åpne beslutningsprosesser.»

18.1 Åpenhet og innsyn i beslutninger som fattes

Åpenhet og innsyn er grunnleggende i et demokrati. Åpenhet gir borgerne mulighet for større innflytelse i beslutningsprosesser og er svært viktig for å opprettholde allmenn tillit til det politiske systemet. Dessuten er åpenhet et sikkerhetsnett mot maktmisbruk og korrupsjon. Stortinget er vår viktigste politiske arena. Derfor mener vi at møtene i komitéene som hovedregel bør være åpne. Det vil sikre innsyn og gi grunnlag for større engasjement.

Lobbyister har betydelig innflytelse over beslutningsprosesser gjennom lukkede møter med beslutningstakere. Venstre vil etablere et lobbyregister, som sikrer innsyn i hvem som på vegne av seg selv, en organisasjon eller klient oppsøker folkevalgte og myndighetsutøvere for å påvirke en sak som er til politisk behandling. Et lobbyregister er først og fremst aktuelt for Stortinget og regjeringen, men kan også være aktuelt på kommunalt nivå.

De politiske partiene har store privilegier i vårt politiske system. De har kontroll over utvelgelsen av kandidater ved valg og mottar offentlig støtte. Partiene må derfor tåle krav om åpenhet rundt økonomiske bidrag fra private og ideelle aktører. Venstre vil være et uavhengig talerør for landets innbyggere ut fra vårt politiske og verdimeslige grunnlag, ikke for organisasjoner eller bedrifter som gir økonomisk støtte. Vi vil derfor aldri motta gaver som det er knyttet forpliktelser til. Vi vil være åpne om hvem vi mottar støtte fra.

Venstre vil

- ha åpne komitémøter på Stortinget, på samme måte som ved stortingsmøter
- innføre lobbyregister som sikrer innsyn i hvem som møter folkevalgte for å påvirke saker som er til behandling

- kreve større åpenhet om partibidrag og valgkampstøtte fra personer, bedrifter og organisasjoner

18.2 Åpenhet i det offentlige

Vi mener at alle offentlige dokumenter som hovedregel bør være tilgjengelig for innsyn, og at dokumenter kan bare unntaksvis skal kunne unntas fra offentligheten. Offentlige data skal være lett tilgjengelige, utleveres i de formater som borgeren ber om og ha en pris som ikke overstiger det offentliges kostnader ved å distribuere dem. Åpne data handler om å gi næringsliv, forskere og sivilsamfunn tilgang til data offentlig forvaltning har, på en slik måte at de lett kan brukes i nye sammenhenger både av mennesker og maskiner. Tilgangen må være lik for alle. Derfor vil vi at det ikke skal være adgang til å inngå noen former for eksklusive avtaler om utlevering av eller tilgang til slike data. Offentlige data er fellesskapets eiendom og bør kun holdes tilbake dersom det foreligger et klart juridisk hjemmelsgrunnlag for dette.

Venstre vil

- sikre at alle offentlige dokumenter er offentlige tilgjengelige med mindre det er særlige grunner til å unnta for innsyn
- offentlige data må være lett tilgjengelige i åpne formater
- alle borgere skal ha gratis tilgang til plikt- og rettighetsinformasjon, inkludert rettsavgjørelser (Lovdata)
- at alle offentlige postjournaler skal være tilgjengelig i søkbart format slik at man lettere skal kunne søke i dem med eksterne søkemotorer
- at alle offentlige sakspapirer til kommunale, fylkeskommunale og stortingsmøter skal også publiseres i søkbare formater i tillegg til leseformater

18.3 Makten må utgå fra folket, og flere må få stemmerett

Jo flere som har stemmerett, jo flere perspektiver blir presentert i politikken. Venstre var først ute med å kreve stemmerett for kvinner. Nå mener vi det er naturlig med en ny utvidelse av demokratiet ved å senke stemme-

rettsalderen til 16 år. Stemmerett til 16-åringer vil bidra til økt engasjement og politisk aktivitet blant unge.

I dag er borgernes mulighet til å påvirke hvilke politikere som blir valgt svært begrenset. Partiene avgjør hvilke kandidater som får stille til valg, og bare medlemmer i partiene har mulighet til å påvirke valget av kandidater. Vi mener at personvalgreglene bør endres slik at velgerne i større grad kan påvirke hvilke kandidater de ønsker å bli representert av.

De folkevalgte skal være folkets ombud innenfor alle områder. Behovet for særlige ombud for ulike grupper burde derfor være begrenset. De ombud som gis mandat av Stortinget bør først og fremst være knyttet til grupper som ikke har den nødvendige styrke gjennom demokratiske prosesser. Venstre ønsker derfor en gjennomgang av arbeidsfordelingen mellom de folkevalgte og de profesjonelle ombudene.

Venstres prinsipielle syn er at i en liberal stat skal ingen posisjoner gå i arv. Eventuell avvikling av kongedømmet må forankres i en folkeavstemning.

Fakta: Grunnlovsfesting av lokalt selvstyre

Venstre fikk i 2016 endelig gjennomslag for grunnlovsfesting av det lokale selvstyret. Grunnlovens § 49 nye annet ledd lyder: «Innbyggerne har rett til å styre lokale anliggender gjennom lokale folkevalgte organer. Nærmere bestemmelser om det lokale folkevalgte nivå fastsettes ved lov.»

Venstre vil

- senke stemmerettsalderen for stortings- og lokalvalg til 16 år
- gi velgerne utvidet adgang til å påvirke personvalg både ved stortingsvalg og lokalvalg, ved å tillate både strykning og kumulering ved begge valg

- endre valgkretsene ved stortingsvalg slik at de svarer med nye regioner

18.4 Større kommuner og livskraftige regioner

Lokaldemokratiet er bærebjelken i et levende folkestyre. Den enkelte borger må sikres nærhet til og størst mulig innflytelse over politiske avgjørelser. Grunnlovsfestingen av det lokale selvstyret må følges opp med en reell styrking av det lokale selvstyret ved å overføre mer makt og myndighet til det lokale nivået.

Venstre vil gi folk økt innflytelse over egen hverdag. Flere oppgaver bør derfor løses nærmere innbyggerne. For mange oppgaver er sentralisert de siste ti årene, og sentraliseringen må derfor bremses. Desentralisering av makt og myndighet er en aktiv distriktspolitisk handling. Venstres politikk for kommunestruktur, næringsutvikling, landbruk, samferdsel og kommunikasjon, kunnskap og helse, er innrettet med sikte på å styrke og myndiggjøre lokale samfunn og distriktssentre, og gjøre det mulig å bo og leve over hele landet.

Kommunestrukturen fra 60-tallet står i sterk kontrast til dagens reelle bo-, arbeidsmarkeds- og serviceområder. Mange kommuner har ikke lenger mulighet til å ta et helhetlig grep om næringsutvikling, miljøpolitikk, arealdisponering og stadig mer kompliserte og kompetansekrevene offentlige tjenester, blant annet innen helse og omsorg. Venstre mener større kommuner bedre kan ivareta sin rolle som tjenesteyter, samfunnsutvikler, myndighetsutøver og demokratisk arena. For at kommunene skal kunne påta seg flere oppgaver er det dessuten avgjørende at vi får en kommunestruktur med færre og større kommuner gjennom å styrke kommunene på bekostning av staten. Større kommuner med mer ansvar og flere oppgaver og attraktive jobber kan også motvirke sentralisering.

Prosessen med kommunesammenslåinger må fortsette. I siste instans er kommunestrukturen staten og nasjonalforsamlingens ansvar. Staten må ha mulighet til å gripe

inn for at dagens prosess med kommunesammenslåinger og desentralisering av oppgaver ikke stanser opp. Prinsippet om generalistkommuner (som betyr at alle kommuner skal tilby de samme tjenestene) bør avskaffes, slik at større kommuner kan få flere oppgaver. Det samme må gjelde for regioner.

Lokaldemokratiet må styrkes ved å holde valgdagen til kommunestyre og fylkesting separat fra stortingsvalg. Kommunestyrene må få anledning til å vedta mistillit til ordfører, og muligheten til å stryke kandidater ved lokalvalg må gjeninnføres. Nye oppgaver som pålegges kommunene av staten, må finansieres gjennom økte overføringer. Venstre vil også arbeide for å redusere antall statlige innsigelsesmyndigheter slik at kommunal saksgang går lettere. Det skal bli enklere for innbyggere og lokale folkevalgte å forholde seg til statlige myndigheter. Redusere lover og forskrifter som regulerer kommunene.

Det er ikke staten, men de lokale folkevalgte som best kan vurdere åpningstidene for tjenestetilbudet i sin kommune. Det bør derfor ikke være statlige begrensninger på åpningstider i butikker eller for salg og skjenking av alkohol.

Venstre vil

- arbeide for at vi får færre og større kommuner gjennom å overføre mer ansvar og flere oppgaver til kommunene
- gi kommunestyret adgang til å vedta mistillit mot ordfører, og velgerne mulighet til å stryke kandidater ved lokalvalg
- innføre friere kommunalt skattøre
- avskaffe generalistkommuneprinsippet
- redusere finansiell detaljstyring av kommunene og gi kommunene anledning til å få større del av statlig finansiering som frie midler

18.5 Regioninndeling og fylkeskommunen

Venstre er positiv til at fylkeskommunene erstattes med et nytt regionalt folkevalgt nivå med færre, større og

sterkere regioner. De nye regionene skal være et selvstendig og fullverdig forvaltningsnivå, slik kommunene er det på lokalt nivå, med omfattende desentralisering av oppgaver, ansvar, myndighet og ressurser fra staten. Regionene og kommunene bør få oppgaver innen regional og lokal utvikling av næring, samferdsel, utdanning, friluftsliv og kulturminnevern. Fylkesmannen bør ha ansvaret for blant annet tilsyn, klagebehandling og oppfølging av internasjonale konvensjoner. Videre bør det vurderes en overføring av ansvaret for helseforetakene og spesialisthelsetjenesten, unntatt universitetssykehusene, til regionene.

Utflytting av statlige arbeidsplasser vil være med på å styrke de nye regionene. Flere desentraliserte statlige arbeidsplasser bidrar til spredning av makt og innflytelse, og skaper grunnlag for vekst og flere arbeidsplasser over hele landet. En ny regioninndeling krever endring av valgdistriktene som i dag følger fylkesgrensene. Venstre mener det er naturlig at valgdistriktene inndeles i henhold til de nye regionsgrensene.

Venstre vil

- styrke regionene ved å overføre flere oppgaver
- gjennomgå fylkesmannens ansvarsområder og myndighet med sikte på overføring av oppgaver til regioner og kommuner
- spre statlige arbeidsplasser til flere regioner
- lokalisere statlige arbeidsplasser og institusjoner i regionene på en slik måte at de fremmer god lokal byutvikling

18.6 En mer effektiv offentlig sektor

Offentlig sektor må sette borgerne i sentrum og alltid ha som mål å levere innbyggerne de beste tjenestene. Samtidig må kostnadene holdes nede. Deler av offentlig sektor er preget av detaljstyring, byråkratiske kontrollsystemer og omfattende dokumentasjonskrav. Det er behov for en bedre ledelse og styring av offentlig forvaltning. Det er nødvendig å klargjøre hovedmål for virksomhetene og hvilke resultater som forventes for innbyggerne, sam-

tidig som virksomhetene må ha frihet til å styre interne arbeidsprosesser og ressurser.

Nye fellesløsninger, digitaliserte tjenester og prosesser og overgang fra analoge til digitale kommunikasjonskanaler er sentrale virkemiddel for å effektivisere offentlig sektor. Det offentlige utnytter ikke i tilstrekkelig grad mulighetene som ligger i digitaliseringen.

Les mer om dette under «Fremst på IKT og digitalisering.»

Veksten i antall offentlig ansatte er ikke bærekraftig på sikt. Veksten i antall ansatte i sentralenhetene i direktoratene er det klareste uttrykket for at det har skjedd en byråkratisering av statlig forvaltning. Sysselsettingen i sentralenhetene i direktoratene økte med hele 68 pst. fra 1994 til 2014.

Venstre mener det er behov for nye grep for å stanse veksten i offentlig sektor. Videre er det behov for å gjennomgå direktorater og tilsyn og gjennomgå deres oppgaver, reguleringer og kontrollfunksjoner med sikte på å tilbakeføre politiske funksjoner til folkevalgte organer.

God ledelse på alle nivå er helt sentralt for en effektiv offentlig forvaltning. Venstre ønsker en kultur i det offentlige hvor det er større rom for alternative karriereveier og bytte mellom leder- og medarbeiderstillinger. Systematisk kompetanseutvikling for ledere bør være obligatorisk i det offentlige.

Venstre vil

- bedre samordningen og koordineringen av tjenestene
- redusere detaljstyringen av offentlig forvaltning ved å gi større frihet til å styre arbeidet med grunnlag i hovedmål og forventninger fremfor detaljerte mål og føringer
- digitalisere flere tjenester og prosesser og øke bruken av digitale kommunikasjonskanaler
- redusere planleggings- og rapporteringskrav
- gjennomgå statlige tilsyn og direktorater med sikte på å overføre mer myndighet og flere oppgaver til relevant folkevalgt nivå

- redusere skjemaveldet og forenkle søknadsprosesser

**19 Trygghet og
rettssikkerhet.**

Kriminalitet skaper utrygghet og mistillit i samfunnet. Den beste måten å bekjempe kriminalitet på er å forebygge den.

Forebygging må begynne tidlig. Måltrettet innsats overfor barn og unge er særlig viktig, og har bidratt til en nedgang i barne- og ungdomskriminaliteten senere år. Det er imidlertid aldri for sent, og holdningsarbeid overfor både ungdom og voksne er også viktig for å forebygge vold og ulike former for overgrep.

Oppklaring av forbrytelser er en av statens viktigste oppgaver. Det er viktig både for offeret og samfunnet at forbrytelser oppklares raskt og at gjerningspersonen straffes og rehabiliteres. Venstre mener at straff må stå i forhold til forbrytelsen. I tillegg mener vi soning må inkludere behandling og rehabilitering for å forebygge at folk havner i fengsel igjen og igjen.

Rettsstatens prinsipper må alltid ligge til grunn når staten skal utøve dømmende makt. Etterforskningen og rettergangen må derfor være rettssikker. Enhver er uskyldig til det motsatte er bevist, og en mistenkt som blir uskyldig dømt, er også et offer.

Venstres hovedmål for rettsstaten er

- å forebygge kriminalitet gjennom holdningsarbeid og måltrettet innsats
- å gjøre juridisk hjelp tryggere og mer tilgjengelig
- å redusere bruken av isolasjon og fengselssoning og sikre et rehabiliterende straffegjennomføringssystem
- å bedre kommunikasjonen mellom beredskapsetatene

«Venstre vil endre bevisstheten rundt og holdningene til voldtekt.»

19.1 Styrket innsats mot voldtekt

Voldtekt er et av de mest traumatiserende overgrepene et menneske kan utsettes for. Mange voldtekts ofre lever med skam, angst og stresslidelser i lang tid. Vi vet ikke hvor mange som blir voldtatt i Norge, men vi vet at mørketallene er store. Mange tør ikke å anmelde i frykt for ikke å bli trodd, og i frykt for at møtet med politiet og rettsapparatet skal oppleves som et nytt overgrep. Venstre mener det er viktig at politiet og domstolene er mer bevisste på hvor traumatisk en voldtekt er, og hvor krevende det er å anmelde saken. I tillegg vil vi evaluere innføringen av minstestraft for voldtekt for å avklare om lovendringen har hatt noen effekt. Det må oppret-

tes institusjoner som kan behandle unge overgripere. Overgripere må ikke plasseres i institusjoner som også skal hjelpe barn og unge som er utsatt for overgrep, da fortsetter overgrepene

Venstre mener at det er viktig å forebygge nye voldtekter gjennom målrettet holdningsarbeid. Arbeidet må starte tidlig. Vi mener at bevisstheten om grenser og seksuell trakassering skal begynne allerede blant yngre barn, og at seksualopplysning bør være tema fra barnehagen av.

Fakta: Rettsstatens prinsipper

En rettsstat er en stat med et velutviklet og sivilisert rettssystem basert på følgende prinsipper:

Maktfordelingsprinsippet sikrer at maktutøvelse er delt på tre uavhengige myndigheter: En lovgivende myndighet som vedtar lover. En utøvende myndighet som sørger for at lovene blir iverksatt og gjennomført. En dømmende myndighet som tolker lovene og anvender dem på hver enkelt rettskonflikt.

Legalitetsprinsippet sier at den utøvende makt aldri kan gripe inn overfor eller dømme landets borgere uten å ha hjemmel til dette i de gjeldende rettsregler.

Rettsikkerhetsprinsippet innebærer at borgerne skal beskyttes mot overgrep fra myndighetene og mot overgrep fra andre borgere.

Folkesuverenitetsprinsippet innebærer at makten må utgå fra folket, og at utøvelse av statlig myndighet må skje med utgangspunkt i en folkevalgt nasjonal-forsamling.

Fakta: Voldtekt og mørketall

«Voldtektsutvalget anslår (...) at mellom 8.000 og 16.000 voldtekter og voldtektsforsøk finner sted hvert år. Det er bred konsensus i fagfeltet om at det er sannsynlig at en majoritet av voldtekter og andre seksuelle overgrep ikke anmeldes til politiet. Anslag over hvor stor andel av det reelle antall voldtekter som anmeldes til politiet varierer mellom 6 % og 25 %» (Sætre & Grytdal, 2011; NOU 2008:4; Kripos, 2013).

Venstre vil

- etablere en nettportal hvor man kan få informasjon om hjelp og oppfølging som er tilgjengelig 24 timer i døgnet
- kvalitetssikre overgrepsmottakene
- innføre formelle krav til etterforskere som skal gjennomføre sentrale avhør i voldtektssaker
- kreve at behandling av voldtektssaker blir en del av utdanningen på Politihøgskolen
- opprette en spesialisert politienhet som skal jobbe med oppklaring av saker som angår seksualisert vold
- gjennomføre nasjonale holdningskampanjer

«Venstre vil styrke arbeidet mot vold i nære relasjoner.»

- kreve at skolene arbeider mer aktivt med holdninger til kropp og seksualitet

19.2 Vold i nære relasjoner

Vold i nære relasjoner foregår ofte over lang tid og etterlater seg traumatiserte kvinner, barn og menn. Venstre mener at det forebyggende arbeidet og hjelpen til ofrene ikke er god nok. Vi vil styrke arbeidet både med å forebygge vold i familier og andre nære relasjoner og å hjelpe dem som blir utsatt for vold fra sine nærmeste. For å få til det trenger vi mer kunnskap og et utvidet samarbeid mellom frivillige organisasjoner, barnehage, skole, helsevesenet og politiet.

Venstre vil

- sikre behandling for dem som utsettes for vold og overgrep
- sikre behandling til barn som har blitt utsatt for vold eller blitt vitne til vold i nære relasjoner
- styrke behandlingstilbudet til voldsovergrepere, også i fengsler
- innføre regler om meldeplikt for dem som i dag har en plikt til å avverge kjønnslemlestelse
- følge opp dem som aldri møter til skolestart hvis det er mistanke om tvangsekteskap
- styrke rådgivningstjenesten ved kontoret for volds-offererstatning

19.3 Bekjempe økonomisk kriminalitet

Økonomisk kriminalitet er gjerne skatte- og avgiftsunndragelser overfor det offentlige, men også lovbrudd mellom næringsdrivende og overfor forbrukere. Når noen ikke betaler skatt og avgifter, beriker de seg på bekostning av fellesskapet og bidrar til å svekke tilliten mellom staten og borgerne. Økonomisk kriminalitet skaper også uheldig konkurransevridning i næringslivet. For den seriøse delen av næringslivet er det krevende å konkurrere mot aktører

«Venstre vil ha et politi som lokalkjent, synlig og tilgjengelig.»

som ikke betaler skatter og avgifter. Korrupsjon er også en trussel mot næringsfrihet og konkurranse. Venstre mener derfor det er behov for økt innsats mot økonomisk kriminalitet og korrupsjon.

Venstre vil

- bedre samarbeidet mellom ulike offentlige etater
- opprette mer effektive sanksjoner og flere kontroller
- opprette flere spesialiserte enheter som jobber med ulike former for økonomisk kriminalitet og korrupsjon
- sikre at politiet prioriterer etterforskning av saker om økonomisk kriminalitet
- sikre at offentlige etater gjør risikoanalyser og etablerer eget etisk regelverk og antikorrupsjonsregelverk for å avdekke økonomisk kriminalitet på et tidlig tidspunkt

19.4 Synlig politi

Politiet nyter stor tillit i befolkningen. Denne tilliten har de fordi befolkningen opplever trygghet når politiet er både kjent, synlig og tilgjengelig. Bærebjelken i det daglige arbeidet med borgerne er lensmannen som med sin lokalkunnskap og sitt lokale nettverk kan gripe inn i forkant av hendelser og løse konflikter på lavt nivå. Venstre mener det er viktig at politiet samarbeider tett med andre lokale myndigheter og samfunnsaktører gjennom samarbeidsmodeller som Politiråd og Samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT). Samtidig ser vi at samfunnet er i endring, og at også utetjenesten trenger styrking.

Vi vil at utdanningen ved Politihøgskolen skal være relevant for operativt politiarbeid. Det må satses mer på videreutdanning i ledelse, etterforskning og i oppgaver som knytter seg til utetjenesten. Politietaten kan styrkes ved flere sivile stillinger som dekker mange av de administrative oppgavene. Samtidig vil Venstre vurdere å

«Venstre vil sikre maktbalansen mellom politiet og borgerne.»

overlate en del oppgaver til tjenestemenn uten politifaglig utdanning.

Venstre vil

- styrke politiutdanningen og styrke politietaten med flere sivile stillinger
- flytte mer makt og ressurser fra Politidirektoratet til politidistriktene
- styrke Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll
- forbedre eksisterende og utvikle nye informasjonssystemer i politi og justissektor for å tilfredsstille kravene til ny politiregisterlov
- styrke samarbeidet mellom politiet, barnevernet og skolen

19.5 Klare rammer for politiets metoder

Politiet er og skal være en maktinstitusjon. Politiet må likevel aldri få for mye makt. Vi mener at bruken av tvang overfor borgere aldri må være større enn det som er nødvendig og forholdsmessig. Balansen mellom stat og borgere er det som skiller et demokrati fra andre, mer autoritære styreformers. Venstre vil avvise alle forslag til tiltak som det ikke foreligger dokumentert behov for, og som heller ikke står i rimelig forhold til formålet man ønsker å oppnå.

Vi er kritiske til bruken av samtykke som metode i politiet. Vi må ikke glemme at politiet er en maktinstitusjon, og ubalansen som alltid vil være mellom borger og politi sår tvil om hvorvidt samtykket er frivillig. Derfor er vi kritiske til omfattende bruk av samtykkebasert DNA-testing i straffesaker. Videre er det problematisk med innhenting av samtykke ved rustesting av elever i skolen. Etterforskning av spedbarnsdødsfall bør på den annen side ikke være avhengig av foreldres samtykke.

I Norge har vi lang tradisjon for at politiet skal være sivilt og ubevæpnet. Politiet havner likevel i situasjoner der

«Venstre vil gjøre rettssystemet lettere tilgjengelig for alle.»

de er nødt til å kunne beskytte seg selv og andre. Hvis politiet alltid er bevæpnet kan imidlertid terskelen for å bruke våpen synke, og kunne bidra til en generell økning i bruk av våpen. Derfor er Venstre imot generell bevæpning, men støtter tiltak som vil gjøre det lettere for politiet å bli bevæpnet når situasjonen krever det.

Venstre vil

- evaluere tidligere innførte terrorbestemmelser og av- vise innføring av hjemler om tankekriminalisering
- tillate politiet tilgang til flere våpentyper tilpasset utfordringene de møter, samt grundig trening, men av- vise generell bevæpning av politistyrken
- ha klare og tydelige regler for politiets bruk av infiltra- sjons- og provokasjonslignende metoder

19.6 Et mer tilgjengelig rettssystem

I dag er det mange som ikke har råd til å føre saker for retten. Vi mener at enkeltpersoner som har en sak av stor velferdsmessig betydning ikke skal være økonomisk forhindret fra å føre den for retten. Derfor vil vi utvide ordningen med fri rettshjelp. Vi vil også styrke forvaltningens veiledningsplikt. Forliksråd og konfliktråd spiller også en viktig rolle i rettssystemet. Ved å bringe saker inn for disse organene, får bedrifter og enkeltpersoner mulighet til å løse konflikter på en enkel og rimelig måte.

Flere bransjer har i tillegg etablert klagenemnder for forbrukere og bedrifter. Nemndene er gjerne tett knyttet opp til bransjen og opptrer uavhengig av hverandre. Venstre mener at manglende uavhengighet fra bransjen og dårlig koordinering mellom nemndene er uheldig for klagerne. Derfor vil vi vurdere en samlokalisering av de ulike nemndene i et Nemndenes hus med en felles sekretariatsfunksjon og en felles nettportal. Videre vil vi vurdere en tilsvarende finansieringsmodell og sammensetning av nemndene som i Nederland.

«Venstre vil sikre uavhengige og upartiske domstoler.»

«Venstre mener at straff ikke skal brukes til å løse sosiale problemer.»

Venstre vil

- styrke rettshjelpsordningen ved å utvide ordningens saksfelt og personkrets
- støtte frivillige ordninger i regi av Jussbuss, JURK, Jussformidlingen og lignende organisasjoner
- samlokalisere bransjestyrte klagenemnder i et Nemndenes hus med felles sekretariat

19.7 Rettferdig rettergang

Domstolenes jobb er å sikre at alle får en rettferdig, forsvarlig og tillitsskapende behandling i rettsapparatet. Vi mener at tilgangen til domstolene skal være lik for alle, uavhengig av ressurser. Domstolene i dag får flere og flere saker, og sakene blir mer kompliserte og langvarige. Det betyr at kostnadene øker. Samtidig forventer samfunnet høy kvalitet og hurtig og rimelig saksavvikling. Venstre vil sørge for at domstolene har nok ressurser til å ivareta sitt samfunnsoppdrag.

Lekmannsinnslaget i domstolene er viktig for å sikre demokratisk legitimitet. Meddomsretten må ha et sterkt innslag av lekfolk for å veie opp for fagdommernes tyngde og autoritet. For at vi faktisk skal dømmes av våre likemenn, er det imidlertid viktig å sørge for bred rekruttering og god opplæring av meddommere.

Venstre vil

- sikre lekmannsinnslaget i domstolene ved betydelig flertall av lekfolk i meddomsretten
- offentliggjøre begrunnelsen ved utnevning av høyesterettsdommere
- sikre grunnleggende opplæring av lekdommere
- gjeninnføre foreldelsesfristen på 25 år for drap, incest og voldtekt. Beviskvaliteten synker dess lengre tid det er gått fra den straffbare handlingen ble begått, noe som øker faren for justismord

19.8 Advokater og jurister

Advokater utøver et samfunnsoppdrag som forutsetter at man har allmennhetens tillit. Advokater som av ulike grunner ikke anses egnet til å drive advokatvirksomhet, må fratras advokatbevillingen. Venstre vil senke terskelen for å tilbakekalle advokatbevilling og utvide suspensjonsmulighetene. I tillegg vil vi vurdere om retten til å søke ny bevilling skal gjelde i alle typer saker.

Advokaters taushetsplikt legger til rette for at kommunikasjonen mellom klient og advokat kan skje i full fortrolighet, og den er en forutsetning for advokatgjeringen. Advokater må ha mulighet til, på fritt grunnlag, å ivareta sine klienters interesser basert på tilgang til all relevant informasjon. Venstre vil vurdere å åpne for at også jurister kan gi rettsråd dersom dette kan gi et bedre og bredere tilbud samt billigere tjenester til innbyggerne. I tillegg mener vi at «jurist» bør være en beskyttet tittel forbeholdt personer med en bestått mastergrad i rettsvitenskap eller tilsvarende.

Venstre vil

- gjøre «jurist» til en beskyttet tittel som er forbeholdt personer med mastergrad i rettsvitenskap
- senke terskelen for å tilbakekalle advokatbevilling

19.9 Et straffesystem som bidrar til rehabilitering

Straff er statens mest inngripende og alvorlige sanksjonsmiddel. Vi mener at straff ikke skal være et mål i seg selv. Straff skal vise at samfunnet ikke aksepterer atferd som skader andre borgere eller vesentlige samfunnsinteresser.

Vi vil ha en kunnskapsbasert straffepolitikk med mål om rehabilitering og å få kriminelle tilbake til samfunnet. Derfor mener Venstre at straffenivået i samfunnet

«Venstre ønsker en mer kunnskapsbasert ruspolitikk.»

først og fremst bør fastsettes ut fra allmenn- og individualpreventive hensyn, og at normalitetsprinsippet (som innebærer at domfelte i prinsippet har samme rettigheter og privilegier som andre borgere) skal legges til grunn for all gjennomføring av straff.

Venstre mener det norske straffesystemet har gitt gode resultater, med et generelt lavt kriminalitetsnivå og en høy grad av rehabilitering. Vi ser derfor med bekymring på de siste års forslag og vedtak om høyere maksimumsstraffer, flere minstestruffer, fjerning av foreldelsesfrister og en generell tendens til skjerping av straffesnivå. Vi mener en slik utvikling er dårlig faglig begrunnet, og medfører en risiko for et hardere og mindre humant straffesystem, som gir dårligere rehabilitering uten å føre til en nedgang i kriminalitet. Venstre vil føre en kunnskapsbasert kriminalpolitikk, som bygger videre på den norske tradisjonen med en human strafferettspleie, et moderat straffenivå og et sterkt fokus på rehabilitering.

Straff skal ikke brukes for å løse sosiale problemer. Derfor mener vi at rusavhengige ikke skal straffes, men få tilbud om behandling. Venstre er videre imot sexkjøploven. Sexkjøpsloven har ikke fungert etter hensikten. Den har ført til mer utrygghet for sexarbeidere, som ikke lenger opplever at de kan melde fra til politiet om vold og overgrep. Tigging er også et sosialt problem som må løses med sosiale virkemidler. Det er ikke mulig å forby fattigdom, men den kan og må bekjempes.

Venstre vil

- utrede effekten av de ulike straffemetodene for å skape et straffesystem som bidrar til rehabilitering
- styrke narkotikaprogrammet med domstolskontroll slik at flere rusavhengige kan få tilbud om behandling i stedet for straff
- ha behandling under tvang i stedet for fengsel når rusavhengige begår kriminelle handlinger

«Venstre vil ha rehabiliterende straff.»

- øke bruken av alternative straffereaksjoner og praktisk støtte ved løslatelse for å hindre tilbakefall
- oppheve sexkjøploven og gjennomgå hallikparagrafen
- styrke det sosiale arbeidet overfor dem som selger seksuelle tjenester
- avvise tiggeforbud

19.10 Kunnskapsbasert ruspolitikk

Krigen mot narkotika har feilet. Den har hatt forferdelige konsekvenser for både individer og samfunn over hele verden. Det må gjøres grunnleggende endringer i norsk og internasjonal narkotikapolitikk. Misbruk må møtes med behandling fremfor straff, og vi må se på andre modeller for regulering av rusmidler.

Forbud fører til at lettere stoffer blir en døråpner inn i kriminelle miljøer og til tyngre stoffer. I tillegg har dagens politikk store negative følger for land hvor illegale rusmidler produseres eller smugles gjennom. Venstre ønsker en kunnskapsbasert tilnærming til ruspolitikken hvor vi reduserer skadevirkninger gjennom strenge reguleringer og alle stoffer vurderes individuelt.

Venstre vil

- gjennomgå konsekvenser av og kostnader ved dagens narkotikapolitikk
- utrede alternative metoder for å regulere rusmidler som i dag er forbudt med mål om å minimere skade for brukere og samfunn
- klassifisere og differensiere narkotiske stoffer i lovverket etter virkning og skadelighet

19.11 Straff og fengsling

Det er, og skal være, belastende å sone fengselsstraff. I dag synes mange at det er vanskelig å komme tilbake til samfunnet etter lang soning, og mange blir løslatt med de samme problemene de hadde da de ble dømt. Venstre

«Venstre vil samordne krisehåndteringen.»

mener at fengselsstraff skal kombineres med tilbud om behandling. Spesielt under langvarig soning er det viktig med tilbud som forbereder den innsatte på å vende tilbake til samfunnet. Prøveløslating og permisjoner bør brukes for å myke opp overgangen til det sivile liv. Vi vil også satse mer på utdanning, opplæring og sysselsetting i fengslene. Innsatte skal få mulighet til å holde kontakt med familien under soningen.

I Norge brukes det altfor mye isolasjon. Isolasjon av fanger i kameraovervåket politiarrest (glattcelle) er skadelig for den innsatte og bør begrenses. Venstre vil at isolasjon som hovedregel ikke skal vare lenger enn 24 timer, og at barn under 18 aldri skal settes på glattcelle. Kriminalomsorgens beslutninger må være åpne, godt begrunnede og etterprøvbare. I dag brukes det for mye skjønn når innsatte plasseres i isolasjon. Venstre mener skjønnsgangen må innsnevres for å sørge for reell klagemulighet over isolasjonsvedtak. Videre vil vi at alle isolasjonsvedtak skal rapporteres slik at man kan ha kontroll på bruken.

Straffegjennomføring med fotlenke – elektronisk kontroll – skal legge til rette for at den dømte får mulighet til å ivareta sosiale og økonomiske forpliktelser mens de straffes. Vi mener at regelverket for elektronisk kontroll bør gjennomgå med sikte på at flere enn i dag kan få sone straffen med elektronisk kontroll.

Venstre vil

- redusere bruken av glattcelle
- gjennomgå regelverket med sikte på at fotlenke kan brukes oftere enn i dag
- tilrettelegge for mer kontakt mellom innsatte og familiene deres ved å lage nasjonale standarder for antall besøksdøgn, telefontid og ved å bedre besøksrommene
- etablere flere soningsplasser i Norge

- avvikle ordningen med kjøp av fengselsplasser i andre land for norske statsborgere
- at utenlandske statsborgere som begår kriminalitet i Norge, bør søkes overført til soning i hjemlandet

19.12 Samfunnssikkerhet og beredskap krever mer samarbeid

I et åpent demokrati vil det aldri kunne utstedes garantier mot at terroranslag kan skje. Samfunnets sårbarhet kan imidlertid reduseres med bedre trening, bedre organisering, kortere kommunikasjonslinjer og myndiggjøring av stedlig tjenestepersonell. Dagens ansvar for krisehåndtering er for fragmentert og ikke godt nok forankret på høyeste nivå. Klarere ansvarslinjer vil styrke det daglige sikkerhetsarbeidet på tvers av sektorer og nivåer.

I norsk beredskap er det en styrke at mange ulike aktører, både offentlige, private og frivillige, er involvert og bidrar på forskjellige måter før, under og etter en hendelse. Dette gjør kommunikasjonen mellom aktørene utfordrende. Venstre vil bygge ut systemene for samvirke og tydeliggjøre forventningene til samhandling.

Venstre vil

- forbedre samordningen mellom Politiet og Forsvaret
- styrke sivilforsvaret som nødetat med bakgrunn i gjennomgangen av sivilforsvaret
- øke den sektorovergripende øvingsaktiviteten
- sette i gang organisasjonslæring i politiet for å lære av feil og for å ta lærdom av øvelser
- styrke de lokale forebyggende grenene av Politiets Sikkerhetstjeneste
- prioritere en snarlig oppgradering av IKT-systemer i beredskapsetatene, særlig i politiet
- styrke kompetansen på IKT-sikkerhet hos kontrollmyndigheter som Post- og teletilsynet
- styrke sikkerheten rundt IKT-driftsanlegg og styrke den politiske kontrollen med kritisk IKT-infrastruktur
- sikre minst ett landsdekkende bakkenett i tillegg til Telenors, og flere utenlandskabler

20

**Fremtidsrettet
forsvarspolitik.**

Verden har store, globale utfordringer som krever sterkt lederskap og godt samarbeid for ikke å utgjøre en fare for norsk og internasjonal sikkerhet. Norsk sikkerhet ivaretas best gjennom økt handel, samkvem, samarbeid og dialog med flest mulig land. Det fremste formålet med det militære forsvaret er å forebygge krig og ivareta Norges sikkerhet. Venstre mener at det norske forsvaret må bygge på NATO, verneplikten og totalforsvaret og at norsk sikkerhet best ivaretas gjennom internasjonalt samarbeid, handel og dialog. Fremvekst og utvikling av frihet, demokrati, rettsstat og ansvarlig markedsøkonomi er den sikreste veien mot internasjonal fred og sikkerhet.

Norge forvalter store naturressurser og har en utsatt geopolitisk plassering. Dette krever at vi har et selvstendig norsk forsvar og at vi deltar i forpliktende internasjonalt forsvarssamarbeid. Det er avgjørende at Norge er i stand til å hevde suverenitet og utøve myndighet i norske områder – særlig i nordområdene. Økt interesse for nordområdene og Norges strategiske posisjon i området gir sikkerhetspolitiske utfordringer. Russland bygger opp forsvarsevnen og øker sin militære kapasitet, noe som har økt uforutsigbarheten og usikkerheten knyttet til russiske intensjoner.

Venstres hovedmål for en fremtidsrettet forsvarspolitikk er

- et sterkt og bredt forankret norsk forsvar
- å ha et sterkt europeisk forsvarssamarbeid i NATO
- å forankre internasjonale operasjoner i FN
- å ha streng kontroll med norsk våpeneksport

«Venstre vil sikre god rekruttering til forsvaret og oppfølging av soldater.»

20.1 Forutsigbar og avspennende forsvarspolitik

Forsvaret skal hevde Norges suverenitet og, som en del av allianseforsvaret, bidra til å forsvare landet mot ytre angrep eller politisk og militært press. Venstre mener at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk må være forutsigbar og bygge på både avspennende og beroligende tiltak. Forsvaret er først og fremst et redskap for militær beredskap og militært forsvar. I tillegg skal Forsvaret kunne bistå øvrige myndigheter ved større trusler mot den sivile samfunnsikkerheten.

Forsvaret skal være en profesjonell, responseffektiv og kostnadseffektiv organisasjon innenfor de politiske målene og de økonomiske og etiske rammene Stortinget setter. Plasseringen av militære styrker og baser må skje ut fra forsvarspolitiske hensyn, internasjonale krav og nasjonale behov. Før investeringer i militært materiell må det alltid foretas en vurdering av personellsituasjon og hvilke drifts- og vedlikeholdsutgifter anskaffelsen vil innebære fremover.

Venstre mener at Hæren må styrkes. Det er stort behov for landstyrker som også kan bidra i operasjoner i utlandet, og hærstyrkene utgjør den største andelen av slike bidrag.

Norge må prioritere økt seilingskapasitet i nordområdene fremfor andre sjøbaserte forsvarstiltak. Størrelsen på ubåt våpenet nær smertegrensen, og vi trenger høyere ambisjoner for å videreføre dette våpensystemet. Luftfarten er en viktig strategisk del av forsvaret. Kampfly er svært fleksible og anvendelige – enten man skal overvåke og hevde suverenitet i fredstid eller utføre høyintensive stridsoperasjoner i konflikt. Målrettede angrep truer samfunnets IKT-systemer. Trusselen er stor og økende, og metodene blir stadig mer avanserte. Det gjelder også for truslene mot forsvarssektorens systemer. Venstre

«Venstre vil sikre skikkelig oppfølging av veteranene.»

mener at Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) har en viktig rolle i å bidra til bedre IKT-sikkerhet i samfunnet, og til å møte utviklingen i et stadig mer komplekst IKT-risikobilde.

Venstre vil

- styrke Hæren, blant annet ved å bygge opp en ny kampbataljon
- sikre seilings- og overvåkingskapasitet i nordområdene
- øke øvingshyppigheten i Heimevernet
- videreføre marinejegerne og kystjegerne i felles kommando, med fortsatt nærvær i nordområdene
- bygge opp en ny kampbataljon, samtidig som Telemark-bataljonen og andre operative enheter skal være fullt oppsatt.
- styrke Hæren i Nord-Norge med etablering av en jegerbataljon i Porsanger
- bygge ny grensestasjon ved Storskog

20.2 Rekruttering til forsvaret

Allmenn verneplikt har gitt gode rekrutteringsmuligheter til Forsvaret ved at man kan velge blant de best egnede og mest motiverte unge kvinner og menn fra hele befolkningen. Venstre mener andelen ungdommer som avtjener verneplikt i hvert ungdomskull er for lav, og at det som ledd i en styrking av hæren må innkalles flere vernepliktige til tjeneste.

Soldater i Heimevernet trenger en effektiv grunnutdanning og styrket årlig trening. Flere kvinner i forsvaret nødvendiggjør dessuten en aktiv innsats for likestilling og et oppgjør med kjønnsdiskriminering. For å oppnå dette trengs det mer kunnskap og respekt på alle ledernivå, og tilrettelegging for mangfold må inngå i ledelsesprogrammene.

«Venstre vil ha et sterkt europeisk forsvarssamarbeid i NATO.»

«Venstre vil forankre internasjonale operasjoner i FN.»

Venstre vil

- sikre mer likestilling og aktiv innsats mot kjønnsdiskriminering i Forsvaret
- ha en mer effektiv grunnutdanning og styrket årlig trening for soldater i Heimevernet
- øke forutsigbarheten for vervede soldater gjennom lengre kontraktsforhold
- styrke psykososial oppfølging

20.3 Veteraner

Det største offeret en borger kan gjøre for landet sitt, er å delta i strid på landets vegne. Mange veteraner som har vendt hjem fra tjeneste får psykiske problemer, og mange har andre skader. Ansvar for oppfølging av handlingsplanen for veteraner må ikke pulveriseres. Planen må følges opp med tilstrekkelige budsjettmidler.

Venstre vil

- sikre at soldater som har blitt skadet i internasjonal tjeneste, samt deres nærmeste pårørende, får hjelp, også når skaden oppdages etter at tjenesten er avsluttet
- øke kompetansen i det sivile helsevesenet knyttet til ivaretagelse av veteraner
- innføre lik erstatning for lik skade uavhengig av skadetidspunkt (enhetlig kompensasjonsordning) og sikre at krav til bevisførsel tar høyde for at dokumentasjon kan være vanskelig å fremskaffe

20.4 Økt samarbeid og aktiv internasjonal deltakelse

NATO-medlemskapet er grunnmuren i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. Samtidig må det forsvarspolitiske samarbeidet i Norden og med EU videreutvikles. Europa må ta et større ansvar for egen sikkerhet innenfor rammen av NATO. Venstre er positiv til en felles europeisk

sikkerhetspolitikk. EU vil også kunne være en viktig aktør i konfliktområder med en humanitær dimensjon, særlig der NATO eller USA velger ikke å delta. Nordisk og europeisk samarbeid kan også være en løsning på deler av Forsvarets utfordringer knyttet til struktur og ressurser.

Smartforsvar, at land går sammen for å kjøpe inn, lære opp og drifte materiell, er en effektiv måte å sikre små stater som Norge effektive militære kapasiteter på, og gir oss mer forsvar per krone. I tillegg er tettere forsvarssamarbeid en effektiv måte å hindre konflikter og sikre forbrødring mellom nasjoner på.

Venstre vil

- videreutvikle et nærmere forsvarssamarbeid med de nordiske landene
- jobbe for at smartforsvar brukes på flere områder for å gi Norge mer forsvar for pengene
- bidra til videreutvikling av en felles europeisk sikkerhetspolitikk innenfor rammene av vårt NATO-medlemskap
- videreutvikle samarbeidet med alliansepartnere om anskaffelser av forsvarsmateriell

20.5 Internasjonale operasjoner i FN

Alle myndigheters grunnleggende oppgave er å beskytte sine borgere mot voldsbruk. Ingen nasjonalstat kan frasi seg denne forpliktelsen under dekke av statssuverenitet, og ingen stat skal ha rett til å undertrykke befolkningen. Når en stat bryter sine mest grunnleggende plikter, er opprør rettmessig og bør støttes av det internasjonale samfunn. I ethvert tilfelle hvor myndigheters forpliktelse til å beskytte brytes, vil Venstre kreve engasjement fra det internasjonale samfunnet – sivilt, økonomisk, diplomatisk eller i ytterste konsekvens militært.

FN har det overordnede ansvaret for internasjonal fred og sikkerhet. FN-pakten gir FN og FNs sikkerhetsråd an-

«Venstre vil ha streng kontroll av norsk våpeneksport.»

svar for å iverksette kollektive tiltak for å ivareta global fred og sikkerhet. Internasjonale operasjoner skal som den klare hovedregel være forankret i FN.

Offensiv bruk av militærmakt som ikke er godkjent av FN, kan kun legitimeres i tilfeller hvor en stat eller gruppe tyr til utstrakt voldsbruk mot egne borgere eller andre stater, og hvor den eneste løsningen for å stanse volden er å sette inn militærmakt. Det vil alltid være vanskelig å forutse alle konsekvensene av en militær intervensjon. Venstre vil derfor at man skal være restriktive med bruk av slik makt.

Der samordning av sivil og militær innsats i konfliktsituasjoner er nødvendig, skal dette skje innenfor rammen av en ordnet politisk strategi med sivil ledelse og med klar avgrensning av roller mellom henholdsvis sivile og militære aktører og oppgaver.

Venstre vil

- at internasjonale operasjoner som den klare hovedregel skal være forankret i FN
- at militære operasjoner uten FN-mandat kun skal skje der det foregår utstrakt og uakseptabel voldsbruk mot egne borgere eller andre stater
- at aktører som begår krigsforbrytelser, må straffefølges gjennom Den internasjonale straffedomstolen eller spesialdomstoler

20.6 Økt kontroll med våpeneksport

Når våpen og ammunisjon merkes slik at de kan spores tilbake til dem som opprinnelig bestilte våpnene, vil det være mulig å finne ut hvem som formidler våpen til konfliktområder. Venstre vil ha et system for å spore våpeneksport. Instituttet for sluttbrukererklæringer for våpen skal styrkes gjennom bedre internasjonale avtaler, blant annet for å tette eksisterende hull ved tredjeland-

«Venstre vil være en pådriver for nedrustning.»

seksport fra NATO-land slik at våpen ikke skal kunne eksporteres videre uten norsk samtykke.

Venstre vil

- kreve sluttbrukererklæringer fra alle land vi eksporterer våpen til
- sidestille kravene til eksport av A- og B-materiell
- ha forbud mot salg av militært materiell til autoritære regimer
- sikre rapportplikt til norske myndigheter for vedlikeholdsoppdrag og reservedelsleveranser for norske våpen og våpensystemer som en kontrollmekanisme for hvor norske våpen er i bruk
- arbeide for et internasjonalt system for merking av våpen og ammunisjon
- støtte arbeidet for en internasjonal konvensjon om våpenhandel

20.7 Atomvåpen og nedrusting

Målet må være en verden fri for kjernefysiske, biologiske og kjemiske våpen. Norge må være en pådriver for å få alle atommakter til å underskrive og iverksette prøve-stansavtalen for atomvåpen, samt starte arbeidet med en global konvensjon som på sikt forbyr atomvåpen i tråd med forpliktelsene gitt i Ikkespredningstraktaten (NPT). Vi mener at Norge må opprettholde våre selvpålagte begrensninger innen NATO og arbeide for å oppheve NATOs strategi for førstebruk av atomvåpen.

Venstre vil arbeide for videre styrking av krigens folkerett, herunder å styrke arbeidet mot landminer og klasevåpen, og å arbeide for et internasjonalt forbud mot brannvåpen.

Venstre vil

- arbeide for et internasjonalt forbud mot atomvåpen
- styrke arbeidet med å håndheve og få flere land til å

ratifisere konvensjonene om forbud mot landminer og klasevåpen

- styrke arbeidet med å fjerne og destruere landminer og klasebomber
- arbeide for et internasjonalt forbud mot brannvåpen
- videreføre arbeidet med en konvensjon om kontroll med håndvåpen

**21 Globale
utfordringer
– vårt ansvar.**

De liberale verdiene kjenner ingen landegrenser. Venstre mener Norge skal bidra til en mer rettferdig og bærekraftig verden med like muligheter, frihet fra fattigdom og størst mulig frihet for alle.

Vårt ansvar strekker seg ut over Norges grenser. Vi er borgere av Norge, men også av verden. Venstre søker globale løsninger og står opp for en global rettsorden, samarbeid, handel og samkvem der andre partier ønsker stengte grenser og isolasjon. Vi er ikke fengslet i globalisering. Vi skal forme den. Norge lever av handel med andre land, og vi har alltid vokst på impulser utenfra. Vi vil jobbe for et verdenssamfunn der alle mennesker deler de samme grunnleggende rettigheter, og der forskjellige kulturer kan leve side om side i frie samfunn.

I dag er de grunnleggende liberale verdiene som demokrati, menneskerettigheter og rettsstaten under press. Autoritære regimer og fundamentalistiske bevegelser er på fremmarsj. Ytringsfriheten, pressefriheten og organisasjonsfriheten er truet. Frykten for terrorhandlinger resulterer i mer kontroll og overvåkning og mindre frihet for den enkelte. Venstre mener Norge må bidra til større respekt for menneskerettighetene, sterkere internasjonale institusjoner og til å legge til rette for et mer mangfoldig sivilisert samfunn. Vår felles framtid er avhengig av at vi står opp for de liberale verdiene som samfunnet vårt er bygget på.

Venstre tror på utvikling. Skole, helse og næringsutvikling er viktige virkemidler for å realisere menneskerettighetene, og kan bidra til å redusere krig og konflikter. Global oppvarming er den største utfordringen i vår tid, og vi kan ikke møte denne utfordringen uten globalt samarbeid og global utvikling.

Krig og konflikt forebygges gjennom tett og forpliktende samarbeid mellom folk og nasjoner. Sterke globale institusjoner og et felles globalt rammeverk, gir små stater som Norge mulighet for innflytelse og beskyttelse. Samtidig hindrer institusjonene større land i å tvinge gjennom viljen sin uten å ta hensyn til fellesskapet. FN er vår viktigste arena i de store internasjonale spørsmål. NATO-medlemskapet er vår sikkerhetsgaranti. EU vår viktigste partner når det gjelder handel og europeisk politikk.

Venstres mål for globalt samarbeid er

- å sikre en global rettsorden preget av internasjonalt samarbeid i FN og andre globale, regionale og subregionale organisasjoner
- å styrke FN gjennom reform av FNs sikkerhetsråd, samt oppfølging av anbefalingene fra høynivåpanelene for styrking av FNs fredsbyggingsarkitektur, FNs fredsoperasjoner og implementeringen av FNs sikkerhetsråds resolusjon 1325 om kvinner, fred og sikkerhet
- å styrke samarbeidet med EU og andre internasjonale institusjoner for å løse utfordringer knyttet til klimaendringer, migrasjon og fattigdom
- å bidra til en åpen verdensøkonomi
- å bidra til en samstemt politikk der alle politikkområder, ikke bare bistand, tar hensyn til langsiktig og bærekraftig utvikling i utviklingsland
- å styrke samarbeidet i Nordområdene for å sikre bærekraftig forvaltning av naturressurser og varig fred
- å sørge for at oljefondet investerer samfunnsansvarlig og bærekraftig

21.1 Mer europeisk samarbeid

De politiske skillelinjene i Europa går ikke bare mellom høyre- og venstresiden. Det er også tydelige konflikter mellom krefter som ønsker mer internasjonalt samarbeid og krefter som ønsker en mer isolasjonistisk politikk. Venstre er grunnleggende positiv til internasjonalt samarbeid. Vår tids største utfordringer er knyttet til klima, migrasjon og fattigdom. Disse utfordringene må løses i samarbeid med andre land. Bare gjennom internasjonalt samarbeid kan vi forebygge krig og konflikt og skape fred.

Gjennom 60 år har EU knyttet stormaktene i Europa sammen. Et tidligere delt Europa er forent, og stadig nye land har utviklet stabile og trygge demokratier. EU som institusjon har imidlertid ikke greid å etablere en bred folkelig forankring i Europa. Det er uenighet om hvor omfattende og dyptgripende samarbeidet skal være, og det er vanskelig for befolkningen i EU å ha nærhet og eierskap til beslutningene. Unionen må bli mer handlekraftig i de store spørsmålene, slik en har klart på miljøområdet. Samtidig må EU unngå å gi unødige detaljerte og standardiserte reguleringer. Tilliten til vår felles yttergrense må gjenopprettes, og EU må finne gode løsninger på felles utfordringer med migrasjon. Venstre mener at Norge må bidra i dette arbeidet.

Norge er en del av EUs indre marked gjennom EØS-avtalen. Avtalen sikrer fri bevegelse av personer, varer, tjenester og kapital og gir norske bedrifter adgang til verdens største økonomi. Norge er underlagt et felles regelverk på relevante områder, men vi har ikke mulighet til å delta i de formelle politiske beslutningsprosessene i EU. På den andre siden har vår nåværende tilknytning til EU gjort det mulig å føre en egen politikk på viktige områder.

Venstre vil ha et sterkere og mer handlekraftig EU. Norge bør ta en sterkere rolle for å bidra til at samarbeidet i

«Venstre vil styrke FN og det internasjonale samarbeidet.»

«Venstre vil styrke og reformere Verdensbanken og Pengefondet.»

Europa styrkes, særlig hvordan vi i fellesskap skal løse store grenseoverskridende utfordringer som demokratisk utvikling, klima og migrasjon. Et norsk EU-medlemskap kan bare avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning, og Venstres stortingsrepresentanter vil følge utfallet av denne.

Venstre vil

- at Norge skal bidra til å finne felles europeiske løsninger på de store felles utfordringene, som klima og migrasjon
- at Norge skal bidra aktivt gjennom EØS-avtalen
- ha et sterkere og mer handlekraftig EU
- at et eventuelt norsk EU-medlemskap avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning

21.2 Økt globalt samarbeid

Venstre vil ha globale kjøreregler som gjelder for alle, med FN som bærebjelke i det multilaterale samarbeidet. Maktstrukturene i store deler av det multilaterale systemet avspeiler verden slik den var i årene etter 1945. Endrede politiske og økonomiske maktforhold i verden krever derfor en gjennomgang og effektivisering av det multilaterale systemet. Venstre vil prioritere å reformere eksisterende internasjonale organisasjoner fremfor å opprette nye. Den viktigste utfordringen er å bidra til å reformere FN-systemet.

FN må bli mer effektivt for å nå vedtatte mål. Organisasjonen trenger større økonomisk uavhengighet og må demokratiseres for å få større legitimitet. Venstre vil opprette en parlamentarikerforsamling i FN, som et viktig ledd i demokratiseringsprosessen på globalt nivå. Vi mener det er behov for å gjennomgå hele FN-byråkratiet med sikte på å oppnå større effektivitet og gjennomsiktighet. FN skal primært oppfylle sine overordnede mål om å redusere fattigdom og sikre fred, menneskerettigheter, utvikling og bærekraftig klima og miljø.

Venstre vil

- sikre stabil og tilstrekkelig finansiering av FN ved å arbeide for at FNs medlemsland følger opp sine forpliktelser i form av pliktige og frivillige bidrag
- finansiere FN gjennom globale avgifter, for eksempel avgift på grensekryssende fly- og båttransport
- endre Sikkerhetsrådets sammensetning slik at rådet bedre reflekterer verdens befolkning
- gjøre Sikkerhetsrådet mer demokratisk ved en utvanning av vetoretten
- intensivere arbeidet med å forhindre folkemord, krigsforbrytelser, forbrytelser mot menneskeheten og andre grove menneskerettighetsbrudd ved å styrke prinsippet om retten til å beskytte (R2P), herunder ved bruk av diplomatiske virkemidler, økonomiske sanksjoner og, i ytterste instans, ved militær intervensjon
- styrke Den internasjonale straffedomstolen (ICC) finansielt og politisk
- arbeide for å få flest mulig nasjoner til å godta domstolens jurisdiksjon, og for at selvstyrende territorier får muligheten til å fremme sine saker for domstolene
- arbeide for styrket global oppfølging av anbefalingene i de omfattende gjennomgangene - utført av høynivå-paneler og levert i 2015 - om hhv. reform av FNs fredsbyggingsarkitektur, styrking av FNs fredsoperasjoner og styrket implementering av FNs Sikkerhetsrådsresolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet
- prioritere at Norge bidrar med militære styrker til FN-ledede fredsbevarende styrker
- at Norge skal være en pådriver for opprettelse av et Health Impact Fund (HIF)

21.3 Verdensbanken og IMF

Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet (IMF) er begge sentrale globale institusjoner. For at verdensøkonomien også i framtiden skal kunne bygge på åpne markeder, er det avgjørende at IMF gis nytt liv, og at

«Venstre vil at Norge skal være et foregangsland for menneskerettigheter.»

handelsforhandlingene som brøt sammen i Doha, gjenopptas.

Verdensbanken er en utslagsgivende bidragsyter til utvikling, men har i de siste årene blitt utfordret av tilsvarende institusjoner som Asian Infrastructure Investment Bank. Venstre ønsker at Verdensbanken skal beholde sin sentrale rolle, men ser behov for endringer i bankens fokus og samarbeidspartnere.

Venstre vil

- at Norge inntar en pådriverrolle for å gjenoppta Doha-forhandlingene
- at Verdensbankens investeringer i større grad vris mot prosjekter som har miljø og klima i fokus
- at Norge øker sitt bidrag til Verdensbanken med den hensikt å øke bankens kapital til bruk i miljø- og klimasaker

21.4 Menneskerettigheter

Vi tror på like rettigheter for alle mennesker, og menneskerettighetene er helt grunnleggende for å sikre dette. FNs menneskerettighetsråd fungerer fortsatt ikke godt nok. Rådet preges av land med liten respekt for menneskerettighetene og har ikke pådriverrollen som er nødvendig i det globale samfunnet. Vi mener at Norge skal gå foran i FNs arbeid for menneskerettigheter, både ved å videreutvikle regelverket og ved å implementere menneskerettighetsavtalene nasjonalt.

Frivillige organisasjoner spiller en avgjørende rolle i arbeidet med å fremme menneskerettigheter ved å avdekke og dokumentere brudd på menneskerettighetene. Norge må også i det internasjonale arbeidet bidra til å fremme utviklingen av rettsstater som bygger på grunnleggende rettsstatsprinsipper.

Menneskerettighetsarbeidet må begynne hjemme. Venstre vil arbeide for at også norske bedrifter ivaretar menneskerettighetshensyn og arbeidstakerrettigheter, og at de er mer åpne om sin utlandsvirksomhet.

Fakta: Menneskerettighetene

FNs verdenserklæring ble vedtatt i 1948. Menneskerettighetene deles gjerne inn i to deler. Politiske og sivile rettigheter handler om rettssikkerhet, frihet fra overgrep, og rett til å delta politisk i samfunnet, herunder ytringsfriheten og prinsippet om at alle skal være like for loven. Økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter handler om at vi har rett til å få dekket våre grunnbehov, som rett til arbeid, utdanning og en tilfredsstillende levestandard.

FNs barnekonvensjon er en egen menneskerettighetskonvensjon som sikrer barn grunnleggende rettigheter som rett til å gå på skole, rett til hvile, fritid og lek og rett til å si sin mening i alt som angår det. Norge har ikke ratifisert tredje tilleggskonvensjon til barnekonvensjon, som gir barn klagerett til FNs barnekomité.

Venstre vil

- supplere, og på sikt erstatte, FNs menneskerettighetsråd med en internasjonal menneskerettighetsdomstol etter modell fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD)
- styrke FNs menneskerettighetssystem ved å ratifisere tilleggsprotokoller som gir klagerett i medhold av konvensjonene, i første rekke tilleggsprotokollen til barnekonvensjonen og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter
- jobbe for å reformere Den europeiske menneskerettighetsdomstolen med mål om å gjøre den mer effektiv og styrke ressurstilgangen
- støtte land som vil styrke lover og institusjoner for å

«Venstre vil at Norge skal bidra mer til demokratibyggning, næringsutvikling og utviklingen av rettsstater.»

sikre menneskerettigheter og utvikle demokratiet, og presse land som ikke viser vilje til dette

- gjøre Norge til en pådriver for å utvikle det internasjonale menneskerettighetsapparatet til også å inkludere bedrifters ansvar for å respektere og ivareta menneskerettigheter
- styrke FNs arbeid for kvinners rettigheter
- jobbe for å styrke regionale menneskerettighetsdomstoler
- styrke FNs arbeid for livssyns- og etniske minoriteter

21.5 En liberal utviklingspolitikk

Vi er et heldig land. Vi er et rikt demokrati med en sterk velferdsstat og stor individuell frihet. Det gjør oss forpliktet til å bidra til internasjonal utvikling. Vi skal imidlertid ikke bare hjelpe fordi vi selv har det bra, men fordi global utvikling kan gjøre også oss enda bedre i framtiden. Utviklingspolitikk handler om å bygge en bærekraftig verden. Det handler om å redusere kampen om ressurser og frustrasjonen i befolkningene. Utviklingspolitikken skal bidra til økt demokratisering, mer menneskerettigheter og mindre fattigdom.

FNs bærekraftsmål er en internasjonal arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimendringene. Bærekraftsmålene forplikter også Norge. Målene reflekterer de tre dimensjonene i bærekraftig utvikling: Klima og miljø, økonomi og sosiale forhold.

Grunnleggende liberale verdier som demokrati og menneskerettigheter er under press. Venstre vil legge mer vekt på demokratibyggning og styrking av menneskerettigheter, politiske partier, offentlige institusjoner og sivile samfunn. Vi mener videre at utvikling fremmes gjennom næringsutvikling, vekst og god fordelingspolitikk. Norge må føre en helhetlig utviklingspolitikk som fremmer nærings-

«Venstre vil ha bistand som bidrar til utvikling.»

utvikling og handel, støtter opp om rettsstaten og styrker det internasjonale rammeverket gir større adgang til markedene for lavinntektsland.

Bærekraftmålene er svært ambisiøse mål. Utfordringen vil være å finansiere den opptrapping av bistanden som må skje dersom målene skal kunne realiseres. FN har selv konkludert med at uten større medvirkning i utviklingspolitikken fra private og kommersielle aktører vil ikke målene kunne nås. Utfordringen fremover vil være å anvende den offentlige bistanden på en slik måte at den også utløser private investeringer. Venstre ønsker å bidra til at samspill og partnerskap mellom norske myndigheter og næringsliv kan utvikles slik at norske foretak i større grad involveres og bidrar til å nå bærekraftmålene og til å skape gode arbeidsplasser i utviklingsland.

Kunnskap gir muligheter for velstand og vekst. Arbeidet med å sikre retten til utdanning, særlig for jenter, må fortsette. Norge har også en viktig rolle å spille innenfor global helse, fred og forsoning, humanitær bistand og tilgang til energi.

Venstre vil

- sette av minimum 1 % av BNI til utviklingssamarbeid
- styrke Norads rolle som fagetat for norsk bistand, herunder ved å overføre ansvaret for langsiktig bistand fra UD til Norad. Støtte til klimaitak i utlandet tas ut av utviklingsbistanden og overføres til KLD, samtidig som målet om at 1 % av BNI skal gå til bistand opprettholdes
- videreføre innsatsen for utdanning, global helse, fredsarbeid, jobbskaping og tilgang til energi
- styrke innsatsen for næringsutvikling og handel
- tilrettelegge slik at norsk næringsliv i større grad kan bli en samarbeidspartner i utviklingspolitikken
- arbeide for en internasjonal gjeldsslettemekanisme for

«Venstre vil jobbe for å forhindre nye humanitære kriser.»

behandling av illegitim gjeld og for et bindende internasjonalt regelverk for ansvarlig långivning

- at Norge skal fortsette å styrke kapasiteten til skattemyndigheter i utviklingsland
- bidra til anti-korrupsjonsarbeidet i utviklingsland gjennom styrking av nasjonale riksrevisjoner og parlamentenes kontrollfunksjon
- sikre at norske bistandsmidler ikke går til skatteparadiser

21.6 Offentlig bistand

Målet med bistand må være utvikling. Venstre vil prioritere langsiktig bistand som styrker fattige lands evne til å oppnå viktige politiske målsetninger innen økonomi, miljø, likestilling og helse, og som bidrar til å hjelpe fattige og sårbare befolkningsgrupper.

Vi mener at norsk offentlig bistand skal gå til et begrenset antall land, til internasjonale institusjoner og til frivillige og ideelle organisasjoner. I tillegg må bistanden være gjenstand for grundig kvalitetssikring. Venstre mener det er viktig at evalueringen av bistanden har høy kvalitet og at den er uavhengig.

Det er behov for å gå gjennom rolledelingen mellom FN og det internasjonale systemet, stat-til-stat-bistand og bruk av frivillige og ideelle organisasjoner. Venstre vil styrke FNs rolle i verdenssamfunnet, primært som normsetter og ikke nødvendigvis som tjenesteleverandør i fattige land. Mange frivillige organisasjoner har kompetanse både som politiske og sosiale endringsagenter, og som leverandører av tjenester til fattige og sårbare. Venstre vil støtte disse organisasjonenes arbeid.

Det er viktig at bistanden, i tillegg til å bekjempe fattigdom, bidrar til å fremme demokrati og menneskeret-

tigheter. En viktig del av menneskerettighetene er å sikre kvinners rettigheter. Vi mener at Norge skal bidra til at FNs resolusjoner om kvinners rettigheter i og etter krig og konflikt, seksualisert vold som våpen i krig og konflikt og kvinners deltakelse i freds- og forsoningsarbeid følges opp i større grad.

Venstre vil

- at FNs bærekraftsmål legges til grunn for norsk utviklingspolitikk og vår egen nasjonale politikk
- gi bistand til et begrenset antall stater, internasjonale institusjoner og ideelle aktører
- at evalueringsavdelingen i Norad skilles ut som et uavhengig organ med et eget budsjett
- prioritere fagområder hvor Norge har spesielt gode forutsetninger for å utgjøre en forskjell
- jobbe for at FNs arbeid med kvinners rettigheter styrkes og følges bedre opp

21.7 Nødhjelp og humanitært hjelpearbeid

FN deler katastrofer inn i to typer: Menneskeskapte katastrofer har grunnlag i politiske kriser, konflikter og krig. Naturkatastrofer skyldes sykkloner, jordskjelv, flom, tørke, vulkanutbrudd og jordskred. På grunn av klimaendringene oppstår naturkatastrofer oftere enn før.

Når krisen inntreffer, er akutt nødhjelp viktigst. Det beste er likevel å forhindre nye kriser. Venstre mener at man må være mer føre var. Vi vil legge større vekt på forebygging av nye kriser og tilpasning til en ny varig situasjon med en pågående klimakrise. Ved kriser er det viktig med rask og kompetent hjelp.

Når militære aktører utfører humanitære oppgaver, sås det tvil om hjelpeorganisasjonenes nøytralitet. Som følge av dette opplever hjelpeorganisasjoner økt press i konfliktområder. Det kan få alvorlige følger for den humanitære innsatsen og øke risikoen for de humanitære aktørene. Venstre vil sikre en klar rolle- og ansvarsfordeling mellom sivile og militære aktører i komplekse kriser og sikre at humanitært arbeid utføres av sivile, humanitære aktører.

Fakta: Nødhjelp

Nødhjelp, eller humanitær bistand, er kortsiktig hjelp til mennesker i en akutt nødsituasjon. Den kan være forårsaket av for eksempel krig eller konflikt, naturkatastrofer eller epidemier. Eksempler på nødhjelp er mat, rent vann, medisiner, helsehjelp, telt, tepper og toaletter. Det blir også mer og mer vanlig å dele ut kontanter eller kuponger som kan brukes til spesi- fikke innkjøp og tjenester der dette er tilgjengelig. På den måten kan mennesker i krisesituasjoner selv bestemme hva de trenger mest og samtidig bidra til å støtte opp om lokalt næringsliv.

Venstre vil

- arbeide for at grunnlaget for humanitært hjelpearbeid, den internasjonale humanitærretten og humanitære prinsipper må respekteres av alle stater
- møte klimarelaterte kriser med nødvendig nødhjelp, men også med arbeid for tilpasning og forebygging
- at nødhjelp ikke skal gå på bekostning av langsiktig bistand
- at nødhjelp og langsiktig bistand ses i sammenheng, og at den langsiktige bistanden brukes aktivt som middel til å forebygge akutte kriser og styrke beredskapen den dagen krisen likevel rammer
- se på organiseringen av nødhjelpen og hvordan det er mulig å sikre at nødhjelpen i større grad kommer frem til de områdene hvor behovet for nødhjelp er størst, og til glemte konflikter og katastrofer

21.8 Mer rettferdig internasjonal handel

En åpen økonomi og et friere marked skaper velstand. Andelen fattige er halvert siden 1990, og forskjellene mellom de fattigste og rikeste landene i verden er kraftig redusert. Men ulikhetene innad i landene ser ut til å vokse. Det å bygge opp fungerende markeder som gjør det lønnsomt å investere i nye arbeidsplasser og virksomheter, er et viktig bidrag til fred og velstandsutvikling.

Tilgang til markeder, lokalt og globalt, er viktig for at fattige land kan utvikle et bærekraftig og lønnsomt næringsliv. Venstre vil ha rettferdige, globale rammebetingelser som sikrer en slik adgang og som bidrar til mangfold og bærekraftig utvikling. Handelsbarrierer, handelsvridende subsidier og andre mekanismer som favoriserer rike land, må fjernes og erstattes av et handelsregime som ivaretar utviklingslandenes interesser og hensynet til effektiv utnyttelse av ressurser.

Norsk handelspolitikk må ha to formål på kort og lang sikt: Å sikre konkurransedyktig markedsadgang for norske produkter og tjenester, og å øke konkurransekraften for produkter og tjenester som bidrar til bærekraftig utvikling og realisering av klimamålene i Paris-avtalen. Dersom nasjonale og internasjonale klima og bærekraftsmål skal nås, må internasjonal handel og konkurranse brukes som viktige verktøy. Det må komme vesentlig sterkere krav til bærekraft i internasjonal handel. Venstre mener det er nødvendig med en snarlig ny WTO-avtale for å sikre en mer rettferdig regulering av handel og produksjon av matvarer. Norge må aktivt arbeide for å realisere en slik avtale.

Internasjonale handelsavtaler er avgjørende for å fremme internasjonal handel. Norge er en liten aktør internasjonalt, som har stor interesse av å sikre felles spilleregler og forutsigbarhet på handelsområdet. Det gjelder både avtaler om handel med varer og med tjenester (som TISA-forhandlingene). For Venstre er det viktig at en slik avtale ikke svekker det politiske handlingsrommet knyttet til kontroll og styring med offentlige tjenester og velferdstilbud.

Kapitalflukt og skatteparadis hemmer en rettferdig internasjonal handel. Skatteparadisene bidrar til å undergrave etablering av effektive skattesystemer i fattige land, ved at inntekter som opptjenes av multinasjonale selskap kan overføres til beskatning i andre land. Venstre mener det er viktig å arbeide for internasjonale reguleringer for å hindre hemmelighold i skatteparadis og fremme en mer rettferdig beskatning av internasjonale selskaper.

«Venstre vil ha en friere handel og en åpnere økonomi.»

Venstre vil bidra til næringsutvikling gjennom å støtte infrastrukturtiltak, nyskaping og bedriftsutvikling. Gjennom teknologioverføring og økt tilgang til fornybar energi i utviklingsland kan bistand og grønne utviklingsmekanismer gjøre det enklere for fattige land å velge mer klimavennlige utviklingsløsninger.

Venstre vil

- arbeide for en WTO-avtale med et rettferdig, globalt regelverk som bygger ned tollbarrierer og sikrer like muligheter for utvikling
- arbeide for internasjonale reguleringer for å hindre hemmelighold i skatteparadis
- fremme en mer rettferdig beskatning av internasjonale selskaper
- styrke fri import av varer fra lavinntektsland og lavere mellominntektsland
- prioritere tiltak som øker kvinners deltakelse i økonomisk virksomhet
- bruke mer av bistandsmidlene til styrking av lokal og regional handel, gjennom opplæring, utvikling og tilrettelegging for lokal og regional næringsvirksomhet i lavinntektsland
- arbeide for at alle rike land åpner sine markeder for varer fra lav- og mellominntektsland. Varer fra alle lavinntektsland og noen mellominntektsland må fritas all toll i Norge
- fjerne all toll på varer som ikke er gjenstand for produksjon av betydning i Norge, for eksempel innenfor konfeksjon

21.9 En større rolle i verden

Tilgang til naturressurser, nye handelsveier og økt menneskelig aktivitet har økt nordområdenes betydning internasjonalt. Samtidig er klimaendringene tydeligere i Arktis enn noe annet sted. Nordområdene må bevares som en region preget av internasjonalt samarbeid og lav spenning. Vi vil legge vekt på forpliktende avtaler med

«Venstre vil styrke samarbeidet i Nordområdene.»

andre land og overnasjonale organisasjoner som sikrer varig fred og en forsvarlig forvaltning av naturressurser i Arktis.

Havrettstraktaten skal ligge til grunn for utvikling av juridiske og institusjonelle forhold i nordområdene. Barents-samarbeidet, Arktisk råd og Den nordlige dimensjon skal være de viktigste møteplassene for samarbeid i regionen. Arktisk råd er en arena for å ta initiativ til bindende avtaler. Den første avtalen undertegnet medlemsstatene i 2011. Avtalen etablerer et forpliktende rammeverk for samarbeid mellom medlemsstatene i Arktisk råd om søk og redning. På ministermøtet i 2013 undertegnet de arktiske statene en forpliktende avtale om beredskapssamarbeid ved oljesøl. Venstre vil jobbe aktivt diplomatisk for å søke forståelse for norske synspunkter angående jurisdiksjon i nordområdene, også overfor nære allierte. Målet er å fremme samarbeid, næringsutvikling og bærekraftig forvaltning av ressurser.

Forholdet til nabostatene våre skal bygge på bredt og praktisk rettet samarbeid forankret i internasjonale strukturer og folk-til-folk samarbeid. Venstre er opptatt av at Norge har nødvendige ressurser og muligheter til å hevde norsk suverenitet og forsvare norske interesser.

Venstre vil

- videreutvikle infrastrukturprosjekter for en sikker og miljøvennlig transport, energioverføring og kommunikasjon mellom land og hav i nord
- utvikle en forbedret søk- og redningstjeneste sammen med nabostatene i takt med økt skipstrafikk
- ta initiativ til å etablere et omfattende internasjonalt beredskapsopplegg mot oljeforurensning
- innføre forbud mot introduserte arter og tungolje i polare strøk
- styrke den miljø- og sikkerhetspolitiske beredskapen i takt med økt transport gjennom Nordøstpassasjen

21.10 Svalbard

Svalbard må forvaltes aktivt i tråd med Svalbardtraktaten, og Venstre vil jobbe for at Svalbard integreres tydeligere i norsk politikk for nordområdene og Arktis. Det er viktig å bevare bosetting og aktivitet på Svalbard. Svalbard må derfor videreutvikles gjennom satsing på forskning, reiseliv og annen næringsvirksomhet for å erstatte kullvirksomheten. Venstre vil sikre stabile og forutsigbare vilkår for reiselivsnæringen. I tillegg er Innovasjon Norges tilstedeværelse på Svalbard viktig for å stimulere til innovasjon og nyetableringer. Videre må det satses mer på forskning og høyere utdanning.

Familiesamfunnet i Longyearbyen er et av de viktigste instrumentene for å håndheve norsk Svalbardpolitikk. Derfor vil vi opprettholde et godt tjenestetilbud for barn og unge og sikre trygge boforhold i Longyearbyen. Venstre mener det også er behov for en bred, åpen og modig tilnærming til framtidens energiforsyning på Svalbard. Vi må vurdere sol-, vind- og vannkraft, geotermisk kraft, sjøkabel til fastlandet, gass og kull med CO₂-fangst og lagring.

Longyearbyen vil kunne være et naturlig knutepunkt for aktivitet, logistikk og beredskap i Arktis. Derfor bør vi vurdere om Longyearbyen kan ha flere oppgaver knyttet til redning og beredskap. Vi vil styrke kystvaktens evne til å utøve sitt virke i områdene rundt Svalbard og utrede nytt havneanlegg i Longyearbyen.

Det er også et stort potensial for marine næringer i nord. Den marine næringen har kraft i seg til å bli en ny og stor industri på Svalbard. Det er avgjørende at man raskt får et entydig bilde av potensial, rammeverk, muligheter og retning for næringen, også utover fangst og levering til lokalt bruk.

Venstre vil

- styrke norsk forvaltning av Svalbardsonen og integrere Svalbard tydeligere i norsk politikk for nordområdene og Arktis
- følge opp funnene i konseptvalgutredningen for havneutvikling i Longyearbyen

- utrede ulike alternativer for energiforsyning på Svalbard basert på bærekraftige og fornybare løsninger
- følge opp strategi for satsing på høyere utdanning og forskning
- følge opp strategier innen næringsliv, reiseliv, havn, forskning, utdanning og strategisk infrastruktur på Svalbard
- utrede mulighet for marine næringer på Svalbard
- opprettholde bosetting ved å tilrettelegge for barnefamilier og styrke bærekraftig næringsutvikling
- følge opp NVEs skredfarekartlegging i Longyearbyen med midler slik at det kan iverksettes nødvendige tiltak for trygge boforhold i Longyearbyen
- legges bedre til rette for solid kunnskapsbasert forvaltning av natur- og kulturminneverdier på Svalbard
- styrke Longyearbyens evne til å være beredskapsknutepunkt i Arktis

Detaljert innhold

1 Kunnskap og like muligheter.....	6	3 Ta vare på naturen.....	21
1.1 Barnehage for alle barn.....	8	3.1 Miljøet trenger kunnskap og samarbeid.....	23
1.2 Barnehage.....	8	3.2 Kampen mot gift og søppel.....	23
1.3 Bedre språkopplæring i barnehagen.....	8	3.3 Rent hav.....	23
1.4 Skole for læring og like muligheter.....	9	3.4 Gjenvinning og gjenbruk av avfall.....	24
1.5 Dyktige og motiverte lærere.....	9	3.5 Vern av biologisk mangfold og sårbare områder.....	24
1.6 Kompetanseløft for lærere.....	9	3.6 Dyr har egenverdi.....	27
1.7 Bedre språkopplæring i skolen.....	10	3.7 Bedre dyrevelferd.....	27
1.8 Tidlig innsats og tilpasset opplæring.....	10	3.8 Vern av villaks.....	28
1.9 Digital kompetanse.....	11	3.9 Internasjonalt miljøansvar.....	28
1.10 Trygt og godt skolemiljø.....	11	4 Et klimavennlig samfunn.....	29
1.11 En helhetlig skolehverdag.....	12	4.1 Fra oljenasjon til fornybarasjon.....	31
1.12 Friskoler som supplement til den offentlige skolen.....	12	4.2 Fornybare kraftressurser.....	32
1.13 Mangfold i videregående opplæring.....	12	4.3 Mer effektiv energibruk.....	32
1.14 Samarbeid mellom skole og arbeidsliv.....	13	4.4 Ny petroleumpolitikk - vern av sårbare områder.....	33
1.15 Bedre oppfølging for å hindre frafall.....	13	4.5 Internasjonalt klimaansvar.....	34
1.16 Studieforbund.....	14	4.6 Enklere å ta grønne valg.....	34
1.17 Folkehøgskoler.....	14	4.7 Enklere å være miljøvennlig forbruker.....	35
2 Forskning og høyere utdanning i verdensklasse.....	15	5 Mer miljøvennlig transport.....	36
2.1 Forskning i verdensklasse.....	17	5.1 Utslippsfri transportsektor.....	38
2.2 Den frie forskningen.....	17	5.2 Offensiv kollektivsatsing.....	38
2.3 Mer attraktivt å forske.....	17	5.3 Bedre tilrettelegging for syklistene og gående.....	39
2.4 Mer forskning og innovasjon i næringslivet.....	17	5.4 Raskere tog.....	40
2.5 Høyere kvalitet på utdanningsinstitusjonene.....	18	5.5 Miljøvennlig sjøfart.....	41
2.6 Utdanningsinstitusjonene.....	19	5.6 Miljøvennlig luftfart.....	42
2.7 Løft for fagskolene.....	19	5.7 Trygge og gode veier.....	42
2.8 Et godt studentliv.....	19		

6 Grønn by- og stedsutvikling.....	44
6.1 Grønne byer for gode liv	45
6.2 Bedre luftkvalitet.....	46
6.3 Klimatilpasning	46
6.4 Bygg med nullutslipp.....	46
6.5 Bærekraftig forvaltning av arealressursene	47
6.6 Grønn distriktsutvikling.....	47
7 Grønn og bærekraftig økonomi.....	49
7.1 Grønt skatteskifte.....	51
7.2 En skattepolitikk som gjør arbeid lønnsomt.....	51
7.3 Enklere skattesystem	52
7.4 Mer rettferdig formuesskatt.....	52
7.5 Ansvarlig finanspolitikk.....	52
7.6 Ansvarlig bruk av Oljefondet	53
7.7 Et samfunnsansvarlig og åpent oljefond (SPU).....	53
7.8 Stabil pengepolitikk	54
7.9 Langsiktig økonomisk fordeling.....	54
7.10 Like spilleregler	55
8 Et mangfoldig, nyskapende og grønnere næringsliv... 56	
8.1 Innovasjonsevne i verdensklasse.....	58
8.2 Flere gründere og tryggere arbeidsplasser.....	58
8.3 Mindre byråkrati.....	59
8.4 Marked for nytt grønt næringsliv.....	59
8.5 Byggsektoren – et lokomotiv for det grønne skiftet	60
8.6 Grønn industriproduksjon i verdensklasse.....	61
8.7 En verdensledende grønn finanssektor	62
8.8 Grønn fornybarklynge.....	62
8.9 Reiseliv.....	62
9 Bærekraftige ressurser fra jord og hav.....	64
9.1 Innovasjon og teknologiutvikling.....	66
9.2 En verdiskapende og bærekraftig fiskerinæring.....	67
9.3 Innovasjon og nytenking i fiskerinæringen.....	67
9.4 Utnytte verdiskapingspotensialet i sjømatnæringen.....	68

9.5 En allsidig og bærekraftig havbruksnæring	69
9.6 Bedre ressursutnyttelse	69
9.7 Et framtidsrettet og bærekraftig landbruk	70
9.8 Trygg og klimasmart matproduksjon.....	71
9.9 Styrket lokal matproduksjon.....	71
9.10 Selvstendige bønder	72
9.11 Aktiv og fornybar bruk av skogen.....	72
9.12 Miljøvennlig mineralutvinning.....	73
9.13 Vann som bærekraftig næring.....	74

10 Fremst på IKT og digitalisering..... 75

10.1 Digitalisering av offentlig sektor	77
10.2 Digital infrastruktur og datasikkerhet	77
10.3 Delingsøkonomien.....	78
10.4 Smarte byer og transportløsninger.....	78
10.5 Det åpne internettet.....	78

11 En familiepolitikk som setter barn i sentrum..... 80

11.1 Gode støtteordninger til barnefamilier.....	81
11.2 Barnehage for alle.....	82
11.3 Ventestøtte fremfor kontantstøtte.....	82
11.4 Bedre omsorg i barnevernet.....	82
11.5 Barns medvirkning og personvern.....	83
11.6 Foreldreskap og familieformer.....	83
11.7 Fordeling av omsorg for barn.....	84
11.8 Kultur- og fritidsaktiviteter for alle barn og unge	84

12 Arbeids- og velferdssamfunnet..... 85

12.1 Arbeidsliv for alle	87
12.2 Godt arbeidsmiljø	87
12.3 Inkluderende arbeidsliv.....	87
12.4 Fleksible arbeidstidsløsninger for seniorer.....	88
12.5 Livslang læring.....	88
12.6 Kortere vei inn i arbeidslivet for innvandrere.....	88
12.7 Raskere tilbake i arbeid	89
12.8 Et mer brukervennlig Nav.....	89

12.9 Målrettet kamp mot fattigdom	90
12.10 Bedre rettshjelp.....	90
12.11 Velferd for eldre	90

13 Innvandring og integrering.....92

13.1 Enklere arbeidsinnvandring	94
13.2 Retten til asyl.....	94
13.3 Barn på flukt.....	95
13.4 Sikre rettigheter for barn på flukt.....	96
13.5 Rettssikkerhet for asylsøkere.....	96
13.6 Rask retur.....	96
13.7 Rett til et familieliv.....	97
13.8 Aktivitet fra dag én!.....	98
13.9 Mer effektiv språkopplæring	98
13.10 Tidlig tilrettelegging for arbeid.....	98
13.11 Opplæring tilpasset hvert enkelt barn	99
13.12 Bedre helsetilbud	99

14 Pasienten i sentrum.....101

14.1 Folkehelse, tidlig innsats og forebygging	103
14.2 Rehabilitering	103
14.3 Helseskadelige produkter.....	104
14.4 Effektiv psykisk helsehjelp.....	104
14.5 Tvangsbruk i psykisk helsevern	104
14.6 Rusomsorg som tar mennesker på alvor.....	105
14.7 Rusavhengighet er en sykdom.....	106
14.8 Flere og bedre bo- og omsorgstilbud	106
14.9 Omsorg for døende	107
14.10 Styrking av fagkompetanse	107
14.11 Teknologi revolusjonerer helsesektoren	108
14.12 Raskere behandling og kortere ventetid	109
14.13 Tillitsreform i helsevesenet.....	109
14.14 Sykehus og behandling.....	110
14.15 Tilgjengelig tannhelse	111
14.16 Rett til å bestemme over sin egen kropp.....	111
14.17 Bioteknologi og etikk.....	111

15 En inkluderende boligpolitikk.....113

15.1 Flere og mer miljøvennlige boliger	115
15.2 Boligmarkedet	115
15.3 Tryggere bolighandel.....	115
15.4 Enklere å etablere utleieboliger.....	116

16 Mangfoldig og fritt kulturliv.....117

16.1 Sterke offentlige kulturinstitusjoner.....	119
16.2 Bibliotekene.....	119
16.3 Kulturminnevernet og museene	119
16.4 Bedre vilkår for idretten.....	120
16.5 Frivilligheten sikrer bredde og mangfold.....	120
16.6 Barne- og ungdomskultur.....	121
16.7 Spillpolitikken.....	121
16.8 Kunst og kultur som levebrød.....	121
16.9 Ivareta og utvikle litteratur og språk	123
16.10 Tilgang til litteratur	123
16.11 Frie og uavhengige medier.....	124
16.12 Medier og ytringsfrihet.....	124
16.13 NRK og allmennkringkasting.....	124
16.14 Det åpne informasjonssamfunnet.....	125
16.15 Åndsverk og opphavsrett.....	125
16.16 Retten til å ferdes fritt.....	126

17 Liberale rettigheter.....127

17.1 Personvern og retten til privatliv	129
17.2 Datalagring.....	129
17.3 Profilerings.....	129
17.4 Overvåkning og dataavlesning i politiet.....	130
17.5 Kameraovervåkning.....	130
17.6 Organisasjons- og ytringsfrihet.....	130
17.7 Tros- og livssynsfrihet.....	131
17.8 Like rettigheter og like muligheter	131
17.9 Holdningsarbeid i likestillingen.....	132
17.10 Rettigheter som forbruker	132
17.11 Ansvar for urbefolkning og nasjonale minoriteter.....	133

18 Levende folkestyre og en mer effektiv offentlig sektor.135

18.1 Åpenhet og innsyn i beslutninger som fattes	137
18.2 Åpenhet i det offentlige	137
18.3 Makten må utgå fra folket, og flere må få stemmerett.....	137
18.4 Større kommuner og livskraftige regioner	138
18.5 Regioninndeling og fylkeskommunen.....	139
18.6 En mer effektiv offentlig sektor.....	139

19 Trygghet og rettssikkerhet..... 141

19.1 Styrket innsats mot voldtekt.....	143
19.2 Vold i nære relasjoner	144
19.3 Bekjempe økonomisk kriminalitet	144
19.4 Synlig politi	144
19.5 Klare rammer for politiets metoder	145
19.6 Et mer tilgjengelig rettssystem.....	145
19.7 Rettferdig rettergang	146
19.8 Advokater og jurister.....	146
19.9 Et straffesystem som bidrar til rehabilitering.....	146
19.10 Kunnskapsbasert ruspolitikk.....	147
19.11 Straff og fengsling	147
19.12 Samfunnsikkerhet og beredskap krever mer samarbeid.....	148

20 Fremtidsrettet forsvarspolitik..... 149

20.1 Forutsigbar og avspennende forsvarspolitik.....	151
20.2 Rekruttering til forsvaret.....	151
20.3 Veteraner.....	152
20.4 Økt samarbeid og aktiv internasjonal deltakelse.....	152
20.5 Internasjonale operasjoner i FN.....	152
20.6 Økt kontroll med våpeneksport.....	153
20.7 Atomvåpen og nedrusting.....	153

21 Globale utfordringer – vårt ansvar..... 155

21.1 Mer europeisk samarbeid.....	157
21.2 Økt globalt samarbeid.....	158
21.3 Verdensbanken og IMF.....	158

21.4 Menneskerettigheter	159
21.5 En liberal utviklingspolitikk.....	160
21.6 Offentlig bistand.....	161
21.7 Nødhjelp og humanitært hjelpearbeid.....	161
21.8 Mer rettferdig internasjonal handel.....	162
21.9 En større rolle i verden.....	163
21.10 Svalbard.....	164

Stikkordsregister

A

abort 111
adopsjon 83
akademikere 17
akuttpsykehus 108
alkoholavgiften 104
allemannsretten 126
alternativ pedagogikk 12
arbeid 3, 7, 9, 11, 13, 14, 27, 31, 46, 51, 52, 54, 57, 59, 63, 86, 87, 88, 89, 90, 98, 99, 102, 119, 120, 126, 132, 159, 160, 161, 162, 167, 168
arbeidsgiveravgift 13, 59, 62
arbeidsinnvandrere 87, 93, 94, 99, 168
arbeidsledige 13, 89
arbeidsliv 9, 11, 13, 14, 19, 55, 59, 76, 78, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 98, 99, 103, 132, 166, 167
arbeidslivskriminalitet 87
arbeidsmiljøloven 77, 87
arealavgift 51
arealbruk 23, 69
asylmottak 8
asylsøkere 89, 95, 96, 97, 98, 100, 168
atomvåpen 153

B

barn 7, 8, 10, 11, 12, 20, 39, 46, 50, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 119, 120, 121, 126, 132, 134, 142, 143, 144, 148, 159, 164, 166, 167, 168
barndom 7, 81, 103
barnefamilier 81, 90, 95, 164, 167
barnehage 7, 8, 82, 83, 90, 95, 98, 99, 120, 132, 134, 144, 166, 167
barneloven 84
barnetrygden 90
barnevern 14, 81, 82
barn på flukt 95, 168
barselpermisjon 81
Beaivváš 119
biodrivstoff 37, 42, 67, 73
biologisk mangfold 22, 24, 25, 26, 34, 48, 70, 71, 73, 166
bioøkonomi 65
bistand 95, 157, 160, 161, 162, 163, 169
blå skog 34
bokmål 10, 123
boliger 19, 33, 45, 47, 61, 71, 90, 105, 106, 114, 115, 116, 168
borettslagsloven 115

breddeidrett 120

brønnplugging 24
byggsektoren 60, 167
bygninger 19, 47, 60, 61, 66, 115
by- og stedsutvikling 44, 45, 46, 167
bønder 65, 72, 167

C

CO₂ 31, 33, 34, 42, 51, 61, 66, 71, 164

D

dataavlesning 130, 168
datalagring 129, 168
datasikkerhet 77, 78, 167
delingsøkonomien 78, 167
demokrati 9, 16, 121, 137, 145, 148, 150, 156, 160, 161
digitale verktøy 8, 9, 11, 77
digitalisering 5, 75, 76, 77, 125, 140, 167
digital kompetanse 10, 11
Doha-forhandlingene 159
doktorgrad 9
domstolene 146
dyrepoliti 28
dyrevelferd 27, 28, 70, 71, 166

E

e-bøker 123
eggdonasjon 112
el-avgift 31
elbiler 38, 48
elektrifisering 34, 41
elevene 7, 9, 10, 11, 12, 13
energiproduksjon 32, 33, 47
energisparingstiltak 35
engelsk 10
entreprenørskap 18, 58, 59, 123
ENØK-tiltak 34
Etikkrådet 54
ettervern 83, 105
EU 70, 93, 94, 129, 152, 156, 157, 158
EU-medlemskap 158

F

fagbrev 12, 13
fagfolk 8, 13, 107
fagkompetanse 7, 10, 12, 94, 107, 168
fagskolene 19, 20, 166
familieinnvandring 93, 97
fastprisordningen 123
fattigdom 7, 28, 34, 86, 90, 94, 128, 147, 156, 157, 158, 160, 161, 168
ferskvann 74

- finansnæringen 54, 62
 finanspolitikk 50, 52, 167
 finansskatten 62
 fiskekvoter 67, 68
 fiskeri 23, 24, 25, 27, 65, 66, 67, 68, 70, 167
 fjellstyrene 23
 fjorddeponi 73
 flaskepanten 24
 fluor 23
 FN 95, 97, 150, 152, 153, 156, 157, 158, 160, 161, 169
 FNs barnekonvensjon 83, 159
 FNs bærekraftsmål 28, 160, 161
 FNs konvensjon for biologisk mangfold 25
 FNs sikkerhetsråd 152, 157
 folkehelse 103, 120
 folkehøyskoler 14, 166
 folketrygden 20, 59
 Folketrygdfondet 54
 forbrukerrettigheter 132
 foreldre 11, 12, 81, 82, 83, 84, 95, 96, 97, 112
 foreldrepenger 81
 foreldrepermisjon 81, 122, 132
 forkjøpsretten 115
 formuesskatt 52, 167
 fornybar energi 31, 32, 34, 41, 53, 62, 163
 fornybarnæringene 31
 forskning 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 31, 34, 41, 46, 58, 60, 61, 65, 68, 78, 108, 111, 115, 134, 164, 166
 forskningsinstitutter 17
 forskningsmiljøer 16, 17, 18, 108
 fosterforeldre 82, 83
 fraværgrensen 14
 fremmedspråk 10
 frilansere 59
 friluftsliv 26, 48, 120, 139
 friskoler 12
 frivillig sektor 14, 88
 fylkeskommunen 139, 169
- G**
- genterapi 112
 gift 23, 166
 gjeld 52, 54, 161
 glattcelle 148
 gratis kjernetid 8
 gratisprinsippet 19
 graviditet 13
 grunnforskning 17
 grunnskolen 9, 11, 12, 103, 131, 132, 134
 gründere 52, 57, 58, 78, 167
 grønt skatteskifte 31, 51, 57
 gummigranulat 24
- H**
- handel 55, 150, 156, 160, 162, 163, 169
 handleposer 24
 havariberedskapen 24
 havbruksnæring 24, 69, 167
 Heimevernet 151, 152
 helsestasjoner 103
 helsesøstre 14, 111
- hjemmetjenesten 107, 108
 husleietilskudd 19
 hydrogen 31, 37, 38, 42
 Hæren 151
 høyskoler 13, 16, 17, 18, 19, 88, 99, 123, 132
 håndverksfag 13, 119
- I**
- IKT 10, 11, 60, 75, 76, 77, 78, 110, 140, 148, 151, 167
 IMF 158, 169
 innovasjon 16, 17, 18, 57, 58, 60, 62, 65, 66, 67, 74, 76, 102, 103, 122, 124, 164, 166
 Innovasjon Norge 42, 58, 60, 73
 inntakskrav 19
 iskanten 25, 33
- J**
- jernbanen 37, 40
 jobbskattefradrag 51
 jordbruk 22, 65, 66
- K**
- kameraovervåkning 130, 131
 KapitalFUNN-ordning 58
 kjærlighetsvisum 97
 klasebomber 154
 klimagassutslipp 31, 35, 38, 46, 60, 70, 71
 klimaskattefradrag 51
 knoppskyting 58
 koding 11
 kommunestrukturen 138
 kompetansekrav 8
- Konkurransetilsynet 55
 kontaktstøtten 82
 kraftutbygginger 32
 kreativitet 9, 11, 120
 kriminalitet 142, 144, 147, 148, 169
 kulturinstitusjoner 118, 119, 122, 168
 kulturminner 119
 kulturskolen 12
 kunnskap 9, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 27, 34, 42, 46, 58, 62, 63, 66, 72, 76, 77, 99, 111, 112, 118, 124, 125, 130, 133, 138, 144, 151, 166
 kunstgressbaner 24
 kvalitetsreformen 18
- L**
- lakselus 28, 69
 landbruk 47, 66, 70, 71, 72, 138, 167
 landminer 153, 154
 landstrøm 41, 68
 lavinntektsfamilier 8, 12, 82, 90
 lavutslippsteknologi 33, 34, 61
 lektor II-ordningen 13
 litteratur 119, 122, 123, 134, 168
 livssyn 12, 131, 168
 lobbyregister 137
 Lofoten 25, 26, 33, 68
 logoped 10
 lokaldemokrati 136
 lokalsamfunn 14, 32, 73, 128

- lokalsykehus 110
- lokaltogene 40
- lokalvalg 138, 139
- luftfart 42, 166
- luftkvalitet 46, 167
- lyntog 40
- lærekandidatordningen 14
- lærere 7, 9, 10, 11, 13, 90, 98, 99, 166
- lærerutdanningen 7, 9, 10, 11
- lærevesker 10
- læringsmiljø 13, 20
- lærling 13
- M**
- mangfold 8, 12, 17, 22, 24, 25, 26, 34, 47, 48, 55, 58, 70, 71, 72, 73, 82, 102, 119, 120, 121, 124, 151, 162, 166, 168
- marin verneplan 25
- mastergradsutdannede 9
- matproduksjon 66, 69, 70, 71, 73, 167
- matsvinn 35
- mattrygghet 22, 70, 71
- mediestøtte 124
- menneskerettighetene 131, 156, 159, 161
- merverdiavgift 19, 59
- midlertidige ansettelser 17
- midlertidig opphold 96
- mikroplast 24
- miljøfunn-ordning 60
- miljøgifter 22, 23, 24, 35
- mineralutvinning 73, 167
- minimumsnorm 8
- mobbeforebygging 8
- mobbing 11, 103
- moms 11, 52
- morsmål 8, 10
- museene 119, 120, 168
- N**
- Nasjonalbiblioteket 126
- nasjonale prøver 10
- nasjonalparker 25, 126
- NATO 150, 152, 153, 156
- naturmangfold 23, 26, 27, 30, 71
- naturmiljøet 23
- Nav 89, 167
- nettnøytralitet 125
- Norad 160, 161
- Norges Bank 53, 54
- norskunnskaper 8, 88
- Norsk Tipping 120, 121
- NO_x 51
- NRK 121, 123, 124, 125, 168
- nullutslippskjøretøy 38
- nynorsk 10, 123
- nødhjelp 161, 162, 169
- O**
- Oljefondet 50, 53, 54, 62, 167
- oljevernberedskap 23, 24
- omsetningsloven 35
- omsorgspermisjon 81, 83
- oppdrettsnæringen 28, 67, 69
- oppvekst 7, 8, 82, 105
- opsjoner 51, 52
- overgrep 82, 142, 143, 144, 147, 159
- P**
- pasienter 102, 103, 104, 105, 108, 109, 111
- pelletskaminer 23
- pelsdyroppdrett 28
- pensum 12, 14
- personvern 76, 83, 108, 129, 167
- PhD 17, 18, 58
- piggdekkavgift 46
- plan- og bygningsloven 20, 45, 46, 115
- plast 24, 66
- plastavfall 23
- plastavgift 24
- politi 144, 145, 169
- politiets metoder 145, 169
- postdoktorer 17
- praksisbrev 14
- praktisk-estetiske fag 9
- praktisk-pedagogisk utdanning 10
- prevensjon 105, 111
- primærhelsetjenesten 109, 110
- profilering 129, 168
- programmering 11
- prosessindustrien 61
- psykisk helse 13, 102, 104
- R**
- reiseliv 22, 31, 62, 63, 164, 167
- rektorer 11
- RLE-faget 131
- rovdyrene 27
- rullebaner 42
- rusomsorg 105, 106, 147, 169
- S**
- samfunnsansvar 9, 62
- samisk 8, 10, 70, 83, 123, 133, 134
- Samordna opptak for utdanning 19
- seksualopplysning 9, 143
- sekundærbolig 52
- selvstendig næringsdrivende 58, 59, 65, 72
- seniorer 88, 107, 167
- seniortiltak 9
- Senja 25, 33, 68
- sentre for forskningsdrevet innovasjon 17
- sentre for fremragende forskning 17
- sentre for fremragende undervisning 17
- sertifisering 7
- sertifiseringsordning 10
- SFO 12, 82, 84, 90
- sidemål 10
- sidemålsopplæring 10
- sivilforsvaret 148
- sjødeponier 23
- sjøfart 41, 166
- sjømatnæringen 23, 68, 167
- SkatteFUNN 18, 58, 60
- skatteskitte 31, 51, 57, 167
- skjemaveldet 59, 123, 140

skogbruk 22, 65, 66, 73
skogvern 24, 73
skole 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
14, 39, 50, 79, 81, 83, 90,
99, 102, 103, 111, 120, 131,
132, 134, 144, 145, 159, 166
skolebibliotek 99, 119
skolebygg 11, 12
skolebyråkratiet 9
skoledagen 12
skoleeiere 11, 19
skolehelsetjenesten 14, 90,
99, 104
skolemåltid 12
smartboards 11
smartbyer 78
solenergi 31, 32, 60, 61
sosial dumping 87
spesialundervisning 13
sprøyteromsloven 106
språk 7, 8, 123
språkopplæring 8, 10, 98,
99, 166, 168
statlige arbeidsplasser 48,
139
stat og kirke 131
stemmerett 136, 137, 138,
169
stipendiater 17, 18
studentboliger 20, 115
studieforbundene 14
studiegjeld 9
studiespesialisering 13
studiestøtte 14, 20
surrogati 83, 112
Svalbard 14, 27, 33, 63, 164,
169

svevestøv 23
sykkel 39, 46
sykkelparkering 39
sykkelveinett 39
syklister 39, 43, 166
sæddonasjon 112
søppel 23, 24, 166
såkornfond 18, 122

T

tannhelse 111, 168
tegnspråk 8, 10, 123, 125
tekstilavfall 35
telemedisin 108, 109
TFO-ordningen 33
tjenestemannsloven 87
trafiksikkerhet 42
truede arter 25, 27
turisme 26, 126
tvangsbruk 104, 168

U

uberørt natur 26, 70
uføre 13
ungdomslos 14
ungdomsskolen 14
universell utforming 12, 39,
114, 115
universiteter 13, 16, 17, 18,
19, 132
urbefolkning 133, 168
utenlandskabler 32, 77, 148
utleieboliger 114, 115, 116,
168
utveksling 18, 125

V

valgfang 10, 14
valgfrihet 12
vannkraftverk 32
vassdrag 26, 28, 32, 47
vedovner 23
veiprising 42, 51
vekslingsmodellen 13
ventestøtte 82, 132
Verdensbanken 158, 159,
169
verdiskaping 16, 31, 38, 41,
47, 62, 66, 67, 68, 73, 125
Vesterålen 25, 33, 68
veteraner 152
videregående opplæring
10, 12, 13, 14, 88, 98, 166
videreutdanning 7, 9, 10, 11,
19, 88, 98, 99, 144
villaks 28, 69, 166
Vinmonopolet 72, 104
voldtekt 143, 146, 169
våpeneksport 150, 153, 169
våtmark 25

W

WTO 70, 162, 163

Y

ynge fremragende forskere
17
yrkesfagskoler 12, 13
ytringsfrihet 99, 124, 130,
168

Ø

økologisk grunnkart 23

Å

åndsverk 125, 126

Folk først.